

SZÖVEGÉRTÉS-SZÖVEGALKOTÁS

10

Tanári útmutató

1

A kiadvány a Nemzeti Fejlesztési Terv Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 3.1.1. központi program (Pedagógusok és oktatási szakértők felkészítése a kompetencia alapú képzés és oktatás feladataira) keretében készült.

SZAKMAI VEZETŐK

PÁLA KÁROLY SZAKMAI IGAZGATÓ

PUSKÁS AURÉL FEJLESZTÉSI IGAZGATÓHELYETTES

RÁPLI GYÖRGYI A PROGRAMFEJLESZTÉSI KÖZPONT VEZETŐJE

FEJLESZTÉSI PROGRAMVEZETŐ

KORÁNYI MARGIT

VEZETŐ FEJLESZTŐK

ARATÓ LÁSZLÓ

KÁLMÁN LÁSZLÓ

SZAKMAI BIZOTTSÁG

BÓKAY ANTAL ELNÖK

BÁNRÉTI ZOLTÁN

CSERHALMI ZSUZSA

GYŐRI JÁNOS

SCHEIN GÁBOR

ALKOTÓSZERKESZTŐ

MURÁNYI YVETT

SZAKMAI LEKTOROK

A SZAKMAI BIZOTTSÁG TAGJAI

PETHŐNÉ NAGY CSILLA

FELELŐS SZERKESZTŐ

NAGY MILÁN

BORÍTÓGRAFIKA

SZŰCS ÉDUA

TIPOGRÁFIA

BÁRD JOHANNA

© **SULINOVA KHT.**

© **MURÁNYI YVETT**

A KIADVÁNY INGYENES, KIZÁRÓLAG ZÁRT KÖRBE
N, KÍSÉRLETI-TESZTELÉSI CÉLLAL HASZNÁLHATÓ.

KERESKEDELMI FORGALOMBA NEM KERÜLHET.

MÁSOLÁSA, TERJESZTÉSE SZIGORÚAN TILOS!

KIADJA A SULINOVA KÖZOKTATÁS-**FEJLESZTÉSI ÉS PEDAGÓGUS-TOVÁBBKÉPZÉSI KHT.**

1134 BUDAPEST, VÁCI ÚT 37.

A KIADÁSÉRT FELEL: PÁLA KÁROLY ÜGYVEZETŐ IGAZGATÓ

NYOMDAI MUNKÁK: MÁSOLÓ FUTÁR KFT., 2007

H O R A T I U S N O S T E R
A M I H O R A T I U S U N K

Tanári útmutató

Fejlesztők

Arató László
Fűkőh Borbála
Mozer Tamás

TARTALOM

HORATIUS NOSTER – A MI HORATIUSUNK

- 5 NÉVJEGY
- 10 PETRI GYÖRGY: *HORATIUSI*
SZÖVEGEN BELÜLI ÉS SZÖVEGEK KÖZÖTTI KAPCSOLATOK
- 33 VERSEK PÁRBESZÉDE
HORATIUS ÉS BERZSENYI
- 72 A HEVES IFJÚ ÉS A VÁRÓTEREM LAKÓJA
- 120 HORATIUS SEGÍT...
... KIBÍRNI;
... FÜGGETLENNEK MARADNI;
... BÜSZKÉNEK LENNI;
... HŰSÉGESNEK MARADNI.

NÉVJEGY

10. ÉVFOLYAM

A FEJEZET CÉLJA	<p>Megismerkedés egy jelentős irodalmi hagyományunkkal, a horatianizmussal; Hasonlóságok és különbségek megfigyelése különböző korok és alkotók egymáshoz kapcsolódó műveiben: a poétikájában még kortársnak tekinthető Petri György, az eszmei és költészeti forrásvidéket jelentő Horatius és a klasszicista Horatius-képet legeredetibb módon megformáló Berzsenyi Dániel verseiben</p> <p>Kitekintés az elődidézés más példáira, Horatius egy anekdotikus regényben (Jókai), egy barokk és egy modern létösszegző versben (Zrínyi, Illyés), egy misztikus-racionalista szerelmes versben (Vas István)</p> <p>A befogadás- és hatástörténet jelenségeinek vizsgálata műelemző és szépirodalmi szövegek feldolgozásában</p> <p>Egy filozófiai iskola, a sztoicizmus gondolatainak megismerése és kritikai feldolgozása, irodalomtörténeti hatásának, kultúrtörténeti jelenlétének megtagasztalása</p> <p>A naiv, a strukturalista és az intertextuális olvasatok tudatosítása</p> <p>Irodalmi szövegek, erkölcsi alapelvek értelmezésre való nyitottságának belátása, a saját értelmezés igényének felkeltése</p> <p>Kohézió, kapcsolatok, előre- és hátrautalások a szövegben és a szövegek között: a szövegértés tudatosítása, a szövegek közötti kapcsolatok nyelvi elemeinek felismerése</p>
KÉPESSÉGFEJLESZTÉSI FÓKUSZOK	<p><i>Tematikus fókusz</i></p> <p>Az én válasza a változó külvilágra – sztoicizmus és epikureizmus; Szereplők, művek párbeszéde, hagyományteremtés, korok és kultúrák kapcsolódása</p> <p><i>Poétikai fókusz</i></p> <p>Rájátszás és utalás; Hasonlóság és kontraszt; Motívumtörténet, hatástörténet; Kontrasztív intertextualitás ('szembeállító szövegköziség')</p> <p><i>Szövegértési fókusz</i></p> <p>Egy szöveg különböző jelentésrétegeinek feltárása, különböző korokból származó szövegek nyelvi és poétikai megformálása közötti hasonlóságok; Anaforikus, kataforikus és deiktikus elemek, utalások felismerése szövegekben; A szövegértés tudatosítása</p> <p><i>Szövegalkotási fókusz</i></p> <p>Önálló műértelmezés, művek összehasonlítása; Meggyőző-véleményalkotó, leíró-elbeszélő és utasító szövegek alkotása megadott szempontok alapján; Érvelési gyakorlat, érvtáblázat készítése, véleménynyilvánító szövegek alkotása</p>

<p>A FEJEZETBEN LÉVŐ MODULOK CÍME, AJÁNLOTT ÓRASZÁMA ÉS SZÖVEGBÁZISA</p>	<p>1. modul: Petri György: Horatiusi; Szövegen belüli és szövegek közötti kapcsolatok (4 óra)</p> <p>2. modul: Versek párbeszéde (Horatius és Berzsenyi) (5 óra) Horatius két verse: a <i>Thaliarchushoz</i> és a <i>Leuconoéhoz</i> (1 óra) Berzsenyi Dániel: <i>Horác</i> (1 óra) Horatius: <i>Licinius Murenához</i> (1 óra) Carpe diem vagy aurea mediocritas: vita az egyik horatiusi tanításról (1 óra) Szemelvények Epiktétosztól és Marcus Aureliustól (1 óra)</p> <p>3. modul: A heves ifjú és a váróterem lakója (Berzsenyi Dániel és Petri György versei) (5 óra) Berzsenyi Dániel: <i>Osztályrészem</i> (2 óra) Értelmezések az <i>Osztályrészem</i> című versről (részletek Horváth János, Makay Gusztáv, Mezei Márta, Merényi Oszkár, Szegedy-Maszák Mihály, Csetri Lajos, Szerb Antal és Németh László tanulmányaiból) (1 óra) Petri György: <i>Horatiusi</i> (2 óra)</p> <p>4. modul: Horatius segít... (4 óra) (a modul bármelyik órája, akár több is elhagyható) ... kibirni: Petri György: <i>Viturbius Acer fennmaradt verse; Ó, Leuconoe</i> ... függetlennek maradni: Jókai Mór: <i>Az új földesúr</i> (részlet az első fejezetből) ... büszkének lenni: Zrínyi Miklós: <i>Peroratio</i>; Illyés Gyula: <i>Peroráció: Záróbeszéd</i> ... hűségesnek maradni: Horatius: <i>Thaliarchushoz</i>; Vas István: <i>Vides ut alta stet</i></p>
<p>AJÁNLOTT KOROSZTÁLY</p>	<p>10. évfolyam, 15–16 évesek</p>
<p>ELŐZŐ ÉS KÖVETŐ FEJEZET</p>	<p>A tanterv szerint a 10. évfolyam első fejezete A következő fejezet: Irodalmi élet Magyarországon a felvilágosodás korában és a reformkorban</p>
<p>TANTERVI MODULKAPCSOLÓDÁSI PONTOK</p>	<p>Anakreón feltámadásai (8. évfolyam, 3. fejezet); Mélyfúrás: Kosztolányi, a lírikus és a prózaíró – a Számadás-kötet versei (10. évfolyam, 4. fejezet, 6. modul); Irodalmi élet Magyarországon a felvilágosodás korában és a reformkorban: Az értekező Kölcsey (10. évfolyam, 2. fejezet, 5. modul); A mondatok közötti ki nem mondott, valamint kikövetkeztethető kapcsolatok (9. évfolyam, 1. fejezet, 2. modul)</p>
<p>KERESZTTANTERVI KAPCSOLÓDÁS</p>	<p>Történelmi, kultúrtörténeti és filozófiai tartalmak</p>

NAT

1. Beszédkészség, szóbeli szövegek alkotása és megértése

Érvelés: érvek felkutatása, rendszerezése, vélemény, állásfoglalás kialakítása, továbbfejlesztése, logikus gondolatmenet kialakítása; Törekvés a rendszeres ön-reflexióra és önkorrekcióra; Önbecsülésen és mások megbecsülésén alapuló együttműködés csoportos megbeszélésben, vitában

2. Olvasás, írott szöveg megértése

A szó szerinti és a metaforikus jelentések megkülönböztetése, a ki nem fejtett tartalmak felismerése a szöveg alapján, megértésük, értelmezésük; A szövegértési technikák ismeretének bővítése, gyakorlása, alkalmazása

A művek műfaji természetének megfelelő szövegfeldolgozási eljárások, megközelítési módok ismeretének elmélyítése; A szépirodalmi és nem szépirodalmi szövegekben megjelenített értékek, erkölcsi kérdések, motivációk, magatartásformák felismerése, értelmezése

3. Ismeretek az anyanyelvről

A szöveg nyelvi egységeinek és szerkezeteinek jelentéséből, illetve a kommunikáció nem nyelvi eszközeiből és egyéb tényezőiből fakadó jelentések, jelentéviszonyok feltérképezése, a tapasztalatok és a megszerzett ismeretek alkalmazása a szövegalkotásban; Jelentéstani és pragmatikai alapfogalmak önálló használata szövegek kritikai megközelítésében

4. Ismeretek az irodalomról

A líra különböző műfajaiban és hangnemeiben a klasszikus és kortárs magyar- és világirodalom köréből válogatott művek olvasása, feldolgozása; A lírai beszédmód változatainak, általános és korhoz, ill. szituációhoz kötött különböző jegyeinek értelmezése

Költői képek és alakzatok, szókincsbeli és mondattani jellegzetességek azonosítása, jelentésteremtő szerepük megértése és értelmezése; A költői nyelvhasználat összetettségének felismerése, a grammatikai eszközök funkciójának értelmezése; A lírai művek értékszerkezetének felismerése, azonosítása; Versszervező elvek felismerése és értelmezése különböző korokban keletkezett művekben

Az olvasott, különböző korú és világlátású művekben megjelenített témák, élethelyzetek, motívumok, formai megoldások közötti kapcsolódási pontok felismerése; Az olvasott művek többféle értelmezési kontextusban való elhelyezésének képessége (pl. tematikus-motivikus, műfaji, életműbeli, konvenciótörténeti, stílusirányzati, eszmetörténeti elhelyezés); Történeti és aktuális olvasatok

5. Az ítézőképesség, az erkölcsi, esztétikai és történeti érzék fejlesztése

A műalkotás mint normakövető és normákat megújító jelenség – új és régi párbeszédének átélése a művészetben; A mű befogadásának közösségi és egyéni aspektusa – az elsajátítás és kreativitás kettősségének megértése a művek befogadásában

A történeti másság befogadói aktivitást követelő szerepének tudatosulása; A történeti érzék tudatosulása; A történeti érzék tudatos és önálló fejlesztése

KÖVETELMÉNYEK	<p>A tanuló legyen képes az olvasott szövegek közös motívumainak felismerésére, a motívumok átalakulásának jellemzésére és értelmezésére. Legyen képes a rájátszás és utalás felismerésére, és a megfelelések, különbségek alapján összehasonlító értelmezés készítésére.</p> <p>Ismerje a szövegekben és a szövegek között lévő kapcsolatok fajtáit, tudja szöveg-szerűen bizonyítani intertextuális kapcsolatok meglétét, legyen képes önállóan felismerni a szövegköziség különböző nyelvi megjelenési formáit.</p> <p>tudja be látni a motívumok átértelmezésére ható társadalmi és esztétörténeti összefüggéseket, ebben próbálja mozgósítani történelmi ismereteit és egyéb olvasmányait. Legyen képes tudatosítani a befogadás naiv folyamata és a strukturalista, ill. hatástörténeti megközelítés különbségeit. Tudja meg figyelni a jelentés nyitottságát és folytonos újraformálódását.</p> <p>A tanuló Legyen képes lírai művek, bölcséleti szemelvények és az ezeket értelmező szövegek egybevető olvasására. Legyen képes továbbá az összehasonlítás elfogadható, ill. túlhajtott módjai közötti határ megvonására. Végül legyen képes a vizsgált szövegben megformálódó életbölcseességeket saját élettapasztalatainak mérlegén is megmérni, és azokat nyitottan, kritikusan befogadni.</p>
ÉRTÉKELÉS	<p><i>Folyamati</i> A prezentációk értékelése, betekintés a csoportos órai, ill. az otthoni munkákba, kilépőkártya a 3. modul végén, a kooperatív tanulás kritériumos ön- és csoport-értékelése, rövid esszé</p> <p><i>Kimeneti</i> A fejezetet záró feladatlap</p>
MÓDSZERTANI AJÁNLÁS	<p>A fejezet az együttműködésen alapuló tanulást (pármunka, csoportmunka) részesíti előnyben, módszereiben és eljárásaiban igyekszik megteremteni az interaktív és reflektív tanulás lehetőségét. Ugyanakkor a téma nehézsége miatt – ahol szükséges – megtartja lehetőségét a frontális kérdezve-kifejtés és tanári magyarázat választásának.</p>

TÁMOGATÓRENDSZER,
SZAKIRODALOM

- A fejezet logikája, strukturalista és hermeneutikai szemlélete és több részlete Arató László és Pála Károly *A szöveg vonzásában* című tankönyvsorozatának *Kitérők* című kötetéből van. Bp. 1999.
- Pethőné Nagy Csilla: *Módszertani kézikönyv – befogadásközpontú és kompetenciafejlesztő irodalomtanítás*, Korona Kiadó, 2005. Az interaktív-reflektív tanítási szemlélet mellett ebből a könyvből valók az alábbi eljárások: állókép, címmeditáció, halmazábra, irányított képalkotás, jóslás, kettéosztott napló, kilépőkártya, közzététel, kreatív írás, mozaikos csoportmunka, névlánc, ötsoros, poszterkészítés, prezentációs eljárások, sarkok, szakaszos olvasás, találó kérdések.
- Benkes Zsuzsa, Petőfi S. János: *Szövegtani kaleidoszkóp 1–2*. Bp. 1996. (versek feldolgozásának játékos, kreatív-produktív eljárásai)
- Szikszainé Nagy Irma: *Leíró magyar szövegtan*. Bp. Osiris, 1999.
- Ritoók Zsigmond, Sarkadi János, Szilágyi János György: *A görög kultúra aranykora*. Bp. 1984.
- Szilágyi János György: *Görög művészet a hellénisztikus korszakban*. Bp. 1959.
- *Sztoikus etikai antológia*. Válogatta Steiger Kornél. Bp. 1983.
- Long: *A hellénisztikus filozófia*. Fordította Steiger Kornél. Bp. 1998.
- Borzsák István: *Horatius. Ódák és epódoszok*. Bp. 1975. (65, 73, 223. old.)
- Borzsák István: *Horatius-interpretációk (a Melpomené-ódáról)*. In: *Dragma. Válogatott tanulmányok*. 121–158. old. Bp. 1994.
- Kőrösi Imre: *„Flaccus arany lantja mit énekel”*. Holmi, 2003. január 29–43.
- Bécsy Ágnes: *„Halljuk, miket mond a lekötött kalóz”* Berzsenyi-versek elemzése. Bp. 1998. (az *Osztályrészemről* 7–22., a *Horácról* 51–64. old.)
- Csetri Lajos: *Nem sokaság, hanem lélek. Berzsenyi-tanulmányok*. Bp. 1986. (a *Horácról* 187–192., az *Osztályrészemről* 228–233. old.)

SZÖVEGFORRÁSOK

- Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*. Fordította Szabó Miklós. Bp. 1987.
- Epiktétos *Kézikönyvecskéje*. Fordította Sárosi Gyula. Officina Nova. 1942.
- Marcus Aurelius: *Elmélkedések*. Fordította Huszti József. Bp. 1974.
- *Római költők antológiája*. Szerk. Horváth István Károly. Bp. 1963.
- *Berzsenyi Dániel művei*. Válogatta Orosz László. Bp. 1985.
- Petri György versei. Bp. 1991.
- Jókai Mór: *Az új földesúr*. Bp. 1970.
- Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*. Válogatás a költő 1651-ben, Bécsben megjelent [...] verseskönyvéből. Válogatta és magyarázta Kovács Sándor Iván. Bp. 1988.
- Illyés Gyula: *Versek, műfordítások*. Válogatta Béládi Miklós. Bp. 1982.
- Vas István: *Mit akar ez az egy ember? Összegyűjtött versek*. Bp. 1970.
- A Berzsenyi-tanulmányok részletei: Arató–Pála: *A szöveg vonzásában. Kitérők*. Bp. 1999.

1. PETRI GYÖRGY: HORATIUSI

SZÖVEGEN BELÜLI ÉS SZÖVEGEK KÖZÖTTI KAPCSOLATOK

4 óra

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1. feladat

T/1.

5. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

A ráhangoló beszélgetés egy fekete-fehér fényképhez kapcsolódik: a jelenetből kiemelkedik a középső alak, s a kompozíció hőisévé válik. A beszélgetés erről az emberről szól, milyennek mutatják a vonásai, az öltözete, testhelyzete, ki lehet, honnan hová tart. Néhány perces pármunka után közösen beszélhetünk arról is, hogy milyen hatással van a gyerekekre a fekete-fehér technika, ki szereti közülük, mit találnak benne érdekesnek. Az óra célja ezután az, hogy a következő lépés háromféle vizsgálódása útján a gyerekek megrajzolják annak az embernek az arcképét, aki a versben megjelenik és beszél.

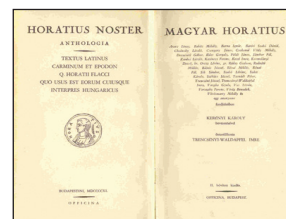
Kiemelt készségek, képességek: fantázia, vizuális érzékenység

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: páros, majd frontális munka

Módszerek, eljárások: képértelmezés

Horatius Noster magyarul azt jelenti: a mi Horatiusunk. 1935-ben jelent meg ezzel a címmel egy antológia, amely a XVI. századi Tasnádi Pétertől Radnóti Miklósig négy évszázad Horatius-fordításaiból ad válogatást. Horatius hatása költészetünkre és gondolkodásunkra szinte egyidős a magyar nyelvű irodalommal. Ebben a fejezetben ezzel a hatással fogunk megismerkedni.

1. Nézzétek meg az alábbi képet, majd beszéljétek meg a kérdéseket!

- Ki lehet a fénykép hőse?
- Hogyan jellemzik arcvonásai, testtartása és öltözete?
- Honnan jöhet, mit keres itt, hová tart?
- Milyen hatással vannak rátok a fekete-fehér színek, árnyalatok?

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 2. feladat

T/2.

6. oldal

15 perc

Tanári instrukciók

A csoportmunka célja, hogy három különböző megközelítéssel a gyerekek önállóan alkossanak képet a vers beszélőjéről és élethelyzetéről.

Az **A) csoport** csoportmunkájára, időbeosztására figyeljünk legjobban, mert az a) feladat időigényes. Ez a feladat szakaszos olvasás és a szöveg részenkénti faggatása. Ha a csoport tanulóiról tudjuk, hogy lassúak, munkájukat a b) feladattal is kezdhetik. Ennek a csoportnak a tanulói tehát három helyzetben mutassák majd be a vers beszélőjét (az udvaron, a váróteremben, a Tejúton), s ha van idő rá, a közzététel során ki lehet térni arra is, melyek a különbségek, hogyan kapcsolódik össze ez a három kép, lelkiállapot, élethelyzet. (Természetesen nem baj, ha a vers negyedik szakaszának képi megragadásával csak nehezen boldogulnak a gyerekek, hiszen ez a kép kilép a korábbi versszakok reális tereiből.)

A **B) csoporttól** az várható, hogy figyelnek arra, hogy a vers különböző nyelvi rétegekből, stílusrétegekből építkezik, megpróbálják megfogalmazni, milyen hatással van ez rájuk, és próbálnak ebből a vers beszélőjére következtetni. Persze több kifejezés helye vitatható (pl. ambíció, kurta időm stb.), de a sokféleség könnyen belátható. Az egyéni szóteremtés természetesen nem stílusjegy, de a vers nyelvi-stilisztikai sokféleségében jól megragadható, s ezért került a táblázatba. Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a c) és d) feladat idő hiányában elhagyható. A beszélőről szólva elmondhatják, hogy műveltnek tűnik, aki sokféle stílusban (regiszterben) van otthon, azaz sokféle élethelyzetet is ismerhet, a nyelvi ötletesség, kreativitás mögött játékos kedély állhat, ugyanakkor a lefelé stilizálás kritikus hajlamot takarhat, ill. levertséget és kedvetlenséget sugároz stb.

A **C) csoport** tanulói számára megrövidített szövegben az időre utaló határozói módosítókat emeltük ki, és mindazt, ami valamifajta történetre utal a szövegben. Azt várjuk tőlük, hogy kérdéseket fogalmazzanak meg ezzel kapcsolatban, és próbáljanak következtetni, gondolkodni arról: eddig hogy volt, mi történhetett, mi van most, hogy lesz ezután. Fontos, hogy kérdéseiket és sejtéseiket a versszöveg alapján fogalmazzák meg, és mi is így segítsünk nekik: történelemről, életrajzról még ne beszéljünk.

Kiemelt készségek, képességek:

csoportonként különböző – A) Szövegértés, analitikus gondolkodás képessége, kreativitás; B) Szövegértés, stílusérzék, analitikus gondolkodás képessége, empátia, kreativitás; C) Szövegértés, logikus gondolkodás képessége, fantázia

Célcsoport – differenciálás: a fenti képességek szerinti 4-6 fős, lehetőleg homogén csoportok

Munkaformák: csoportmunka

Módszerek, eljárások: szövegfeldolgozás

2. Dolgozzatok csoportokban az alábbi verssel!

PETRI GYÖRGY: HORATIUSI

Én már elviselem menetrend nélkül is, csöndben az életet,
tyúkok és emsék között eszmétlen meghúzódnék.
Kerítést foltoznék, tört cserepet cserélnék
újra, s örülnék, ha a zsenge tök virágzik.

Ambícióm annyi se, mint a síri holtnak,
kit bizgatnak a kukacok és haló
pora fölé nem-romló sírkövet álmodik.
Eleget éltem, s láttam. Kurta időm
a csikkos, összeköpködött váróteremben
eltöltöm a horpadt bőröndön
nyugtatta zúgó fejem, nyitott szemmel.
Újság, dohány, dühítőital nélkül is.

Zsebemben van még görbe cigaretta,
lesz ragacsos likőr elhányt üvegben.
Tüzet is ad egy kóbor. S magamra húzom
rossz álmaim a hatalomról, erőszakról.
Álmomban fényes szőrű rendőrkutya leszek.

Merő értelemmé omolva baj nem érhet.
Csak a megsavanyodott Tejút
üszkösíti fölsebzett szellemtalpam.
Míg az ember a styxi révbe jut.

EMSE: nősténydisznó

TEJÚT: a régi magyar hitvilágban a lélek a halál után a Tejút csillagösvényén jut el a fenti világba.

A STYXI RÉV (EJTÉSE: SZTÜXI): a Styx az alvilág egyik folyója a görög mitológiában. Két partja az életet és a halált jelenti. A halott ember lelkét Kharón, az alvilág révésze viszi át a túlsó partra.

A) A vers helyszínei

- a) Olvassátok el versszakonként a művet, és az egyes szakaszok után tegyétek fel azokat a kérdéseket, amelyek az adott rész nyomán felmerültek bennetek! Figyeljétek meg azt is, hogy a következő részek mennyiben adnak választ ezekre a kérdésekre!

	KÉRDÉSEK	LEHETSÉGES
1. versszak		
2. versszak		
3. versszak		
4. versszak		

b) Honnan hová tart a vers?

Bontsátok helyszínei alapján három részre!

(Hol nem felel meg ez a versszakok szerinti tagolásnak?)

Kapcsoljatok jellemző tárgyakat, élőlényeket, egyéb dolgokat a három helyszínhez!

	TÁRGYAK	ÉLŐLÉNYEK	A KÖRNYEZET MÁS
1. helyszín			
2. helyszín			
3. helyszín			

c) Az előzőek alapján képzeljétek el a három részt úgy, mint három fényképet, és helyezétek el bennük a versben beszélő embert!

Készítsetek rajzot vagy leírást a három fényképről! Ezeket fogjátok bemutatni majd a többieknek.

Például: Az első képen egy udvart látunk, amelyben...

A második képen viszont...

B) Stílusrétegek a versben

a) A versben többféle felidézett tárgyi s többféle nyelvi világ keveredik. A stílus érzékelhetően nem egységes. Különítsétek el ezeket a tárgyi-nyelvi rétegeket! (A stilisztikák és az egynyelvű szótárak gyakran stílusrétegekről, stílusminőségekről beszélnek – pl. régies, tájnyelvi, választékos, vulgáris stb. –, ugyanakkor valójában szövegkörnyezettől függetlenül nehéz eldönteni egy-egy szó, szókapcsolat stílusértékét.)

Töltsétek ki az alábbi táblázatot (néhány példát előre beírtunk)! Ha szükségesnek tartjátok, bővíthettek új sorokkal.

NYELVI RÉTEGEK	PÉLDÁK A VERSBŐL
Hétköznapi-semleges beszédmódra jellemző kifejezések, szavak, szókapcsolatok	<i>tyúk, tők virágozik, elviselem,</i>
Hétköznapi, de kimondottan a modern világra jellemző kifejezések	<i>menetrend,</i>
Nyers, közönséges tárgyi világot idéző, „alantas” (vulgáris) stílusrétegbe tartozó kifejezések	<i>csikkes, összeköpködött,</i>
Irodalmias-választékos, emelkedett beszédmódra jellemző kifejezések	<i>merő értelemmé omolva,</i>
Egyéni szóteremtés, szóújítás	<i>eszmétlen,</i>

b) Keressetek néhány olyan szót, amelynek jelöltje távolról sem emelkedett, ugyanakkor a szó maga ritkán használt, választékos jellegű!

c) Milyen hatással van rátok ez a sokféleség? Vonzó vagy taszító inkább? (Mely szavak, sorok vonzóak számotokra, és melyek távolítanak el inkább, melyek tesznek kíváncsivá stb.?)

- d) Figyeljétek meg, hol folytatódik a megkezdett mondat a következő sorban, vagyis hol jellemző a soráthajlás alakzata!
Mely sorok kapcsolódásában ad ez különös feszültséget?
Milyen hatással van rátok, mit fejezhet ki a mondatok ilyen szétszaggatása?
- e) Mi jellemző mindezek alapján a versben megszólaló ember beszédére?
Foglaljátok össze a többiek számára, hogy szavai, beszéde alapján milyen embernek képzelitek!
Kezdhettek így: *A versben megszólaló ember beszédére az jellemző, hogy...*
Ezek alapján azt gondoljuk, hogy ez az ember...

C) A vers beszélőjének története

- a) Milyen lehet a múltja, mit sejt a jövőjéből? Tegyetek fel kérdéseket ezzel kapcsolatban!
Például: *„Én már elviselem ...”* Miért, eddig nem viselte el? Korábban nem viselte el *„menetrend nélkül, csöndben”*? Mit jelenthet, hogy eddig számított a menetrendre, most már nincs rá szüksége? Ha most már jó csöndben, eddig hogy volt? Stb.
- b) Ez alapján gondoljátok végig, milyennek látjátok ennek az embernek a múltját, jelenét és jövőjét!
Honnan jött, mit kereshet itt, és hová tart?
Ezt fogjátok majd a többiek számára összefoglalni.

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

A) és C): Egyéni

B)

a)

NYELVI RÉTEGEK	PÉLDÁK A VERSBŐL
Hétköznapi-semleges beszédmódra jellemző kifejezések, szavak, szókapcsolatok	<i>tyúk, tök virágzik, elviselem, kerítést foltoznék, cserepet cserélnék stb.</i>
Hétköznapi, de kimondottan a modern világra jellemző kifejezések	<i>menetrend, ambícióm, váróterem, rendőrku-tya</i>
Nyers, közönséges tárgyi világot idéző, „alan-tas” (vulgáris) stílusrétegbe tartozó kifejezések	<i>csikkos, összeköpködött; görbe cigaretta, ragacsos likőr elhányt üvegben, bizgatnak a kukacok</i>
Irodalmias-választékos, emelkedett beszédmódra jellemző kifejezések	<i>merő értelemmé omolva, síri holt, haló pora fölé nem romló sírkövet álmodik, Tejút üszkösíti fölsebzett szellemtalpam, a styxi rév, kurta időm</i>
Egyéni szóteremtés, szóújítás	<i>eszmétlen, szellemtalp, dühítőital</i>

Megjegyzés: Természetesen a megoldások különbözhetnek ettől. A fontos, hogy diákjaink megérezzék a különböző, kontrasztban lévő „stílusrétegeket”. A besorolás közben felmerülő asszociációkról is érdemes beszélgetni. Például arról, hogy az „elhányt” szó a hányás asszociációját is eszünkbe juttathatja az adott tárgyi környezetben, felidézett világban.

- b) Az „emse” szó a nősténydisznóra bizonyára ilyen kifejezés, a „zsenge” nemkülönben. A „bizgatnak” ige pedig mintha egy trágárabb kifejezés finomított megfelelője lenne.

3. lépés: 3. feladat

T/3.

11. oldal

20 perc

Tanári instrukciók

Az óra befejező részében hallgassunk meg egy-egy beszámolót a csoportok munkájából. Az azonos feladatokkal dolgozó többi csoport tegyen kiegészítéseket. A beszámoló minden csoport esetében elsősorban az utolsó feladatuk prezentációját jelenti. (Az A csoport a három helyszín alapján három „arcképet” is bemutathat). A beszámolók közben vagy után hangsúlyozzuk a hasonlóságokat és különbségeket, és tudatosítsuk állításaink és a szöveg kapcsolatát.

Kiemelt készségek, képességek: szóbeli vagy írásbeli kifejezőkészség, együttműködési készség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: prezentáció és közös megbeszélés

3. Számoljatok be egymásnak arról, mire jutottatok csoportotokkal: milyennek képzelték a vers beszélőjét és a helyzetet, amiben van!

Azt is mondjátok el, mire figyeltetek fel a versben mint szövegben, mit találtok érdekesnek benne!

4. lépés: 4. feladat

T/4.

11. oldal

Házi feladat

10 perc

a megbeszélésre

Tanári instrukciók

A házi feladat megbeszélésével indítjuk a következő órát. Ehhez kapcsolódik majd az ötsoros írása.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, analitikus és kombinatorikus gondolkodás képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

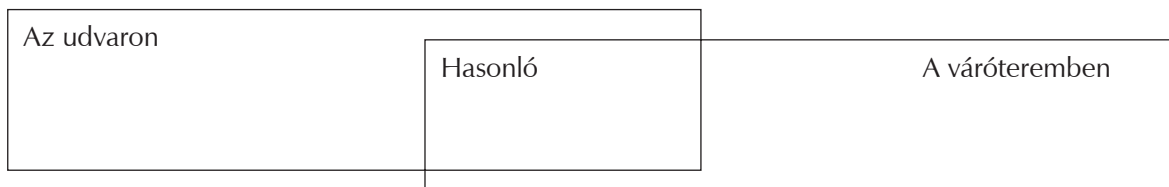
Munkaformák: egyéni, majd frontális

Módszerek, eljárások: halmazábra, megbeszélés

4. Házi feladat

Készíts halmazábrát a vers két helyszínéről!

- Állapítsd meg, mi különbözik a két helyszínben, élethelyzetben, illetve ezek nyelvi megformált-ságában, és keress hasonlóságokat is!
- Először a vers szavait írd az ábrába, aztán saját szavaiddal is próbáld megfogalmazni a kapcsolatot!

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

Az udvaron: tyúkok és emsék, kerítés, tört cserép, zsenge tők;
javítgatás, tevékeny, tevő-vevő életmód, kis örömök;

Az ígék feltételes módban: vágyik a kevésre, amivel már beérné, pedig mintha korábban ennyi nem lett volna elég, időben nincs lezárva, nyitottabb helyzet a lehetőségekre;

A váróteremben: csikkes, összeköpködött váróterem, horpadt bőrdöng, görbe cigaretta, ragacos likőr – ezek helyrehozhatatlanul ócska dolgok;

„Kurta időm... eltöltöm”: rövid időre rendezkedik be;

„Eleget éltem, s láttam... bőrdöngön nyugtatva zúgó fejem... magamra húzom rossz álmaim”: ez inkább elrejtőzés, minden cselekvés feladása, várakozás, álmodás. Még az álom is rossz, fenyegető, különös.

Az ígék kijelentő módban: végérvényességet, lezártágot sugall;

A kettő metszete: eszmétlen meghúzódnék – ambícióm annyi se;

Csendes, eseménytelen élet, visszavonulás, meghúzódnás, tervek, eszmék, illúziók, jövő nélkül;

Menetrend nélkül – a váróteremben: utazás után vagy közben vagyunk? Vajon ez a végállomás?

REFLEKTÁLÁS

5. lépés: 5. feladat

T/5.

12. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

Az ötsorosok meghallgatására a névlánc eljárását javasoljuk. Válasszunk valakit, hogy olvassa fel az írását, majd ő szólítsa fel a következő megszólalót, és így tovább. Természetesen önkéntes alapon is felolvashatják a tanulók ötsorosaikat. Az ötsoros teljesen szabadon kapcsolódhat a vershez, de tartsuk a kötetelmeket (ez a játékszabály, de azt mondjuk el, hogy bármelyik sorban bármilyen szófajú szó szerepelhet), és valamit fejezzen ki az eredetiből. Például:

Túl

egyedül lenni

elhagyni semmit akarni

és álmodni nem bámulni

mindenen

Kiemelt készségek, képességek: kreativitás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: kreatív írás

5. Írj ötsorost Petri György *Horatiusi* című verse alapján!

Dönts el, hogy versed szavait Petri verséből válogatod-e, vagy saját szavaiddal próbálsz rögzíteni benyomásaidat a versről!

A sorok így épüljenek fel:

CÍM (egy szó)

LEÍRÁS (két szó)

CSELEKVÉS (három szó)

ÉRZELEM, GONDOLAT (négy szó)

ÖSSZEFOGLALÁS (egy szó)

6. lépés: 6. feladat

T/6.

12. oldal

25 perc

Tanári instrukciók

A feladat alapja az „egy témáról különböző szerepekben”-eljárás (angol rövidítése RAFT), s az a célja, hogy a tanulók különböző helyzetekbe helyezkedve vagy a verset egy-egy pontján továbbgondolva kilépjenek a zárt szövegelemzésből, és hozzátevé a magukét, másként nézzenek ezután

az eredeti alkotásra. Az 5. és 6. feladatnál is fontos a közzététel. Az előző feladat tíz perc alatt elkészíthető, s aztán néhány munka felolvasható, a hátralévő időben készített munkák pedig az óra végén az osztályterem falára akaszthatók. A közzétételnek ezt a két formáját felcserélhetjük vagy vegyíthetjük is: pl. a végén mindenki az egyik munkáját függeszti ki a terem falára. Ha diákjaink könnyen dolgoznak, akkor a munkára szánt 25 percet megfeleztethetjük, hogy a második felében az egyforma feladatot választó tanulók összeüljenek, és megismerkedjenek egymás munkájával. Kérjük meg őket arra, hogy válasszák ki azt, amelyet a legjobban sikerültnek, legérdekesebbnek tartanak, s ezek közzétételével ér véget az óra. (Ha erre a feladatra több időt szánunk vagy közzétételére nagyobb súlyt fektetünk, akkor inkább az 5. feladatot hagyjuk el, mint a házi feladat megbeszélését.)

Az első órán tehát elemezve közelítettük meg Petri György versét, ezen az órán kreatívabb módon. Mindkét megközelítéssel a verset a hagyománytörténettől eltekintve vizsgáltuk, és ha tanítványainkban felmerült a kérdés, hogy a címe miért *Horatiusi*, erre a következő órákon kapnak választ, előtte pedig megvizsgáljuk a szövegen belüli utaló elemeket és a szövegek közötti kapcsolatokat (intertextualitás).

Kiemelt készségek, képességek: fantázia, empátia, kreativitás, írásbeli kifejező-készség vagy kézügyesség, rajztudás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni vagy páros munka

Módszerek, eljárások: kreatív írás vagy illusztráció-készítés – „egy témáról különböző szerepekben”

6. Válassz egyet az alábbi feladatokból!

Munkádat külön papírra készítsd, hogy az óra végén közzé lehessen tenni, hogy mindenki láthassa, olvashassa! A nem írásos feladatokat párban is végezhetitek.

- a) Készíts plakátot, vagy írd figyelemfelhívó cikket a versből megismert ember és léthelyzete, kilátásai alapján a hajléktalan emberek életéről!
- b) Képzeld el, hogy hősünk mégis felül egy vonatra, és folytasd a versbeli helyzetet egy evilági utazás elbeszélésével! Hová mehetnek a vonatok erről az állomásról?
- c) *„Sose élteél és láttál eleget!”*
Képzeld el, hogy egy vonatról leszáll egy régi barát vagy barátnő, aki végighallgatja a vers beszélőjét, és vitába száll vele, mert fontos neki, hogy a másikat kimozdítsa ebből az állapotból. Írd meg kettejük beszélgetését!
- d) *„Hárman elmennek mellette...”*
Képzeld el három ember gondolatait, akik elmennek hősünk mellett: milyennek látják, hogy reagálnak? (Ha el tudod képzelni, hogy egyikük megáll, azt is írd meg!)
- e) *„S magamra húzom | rossz álmaim a hatalomról, erőszakról.”*
Írd meg ennek az embernek rövid élettörténetét úgy, hogy valamiképp a hatalommal, erőszakkal kerül kapcsolatba! Bukott király vagy diktátor? Megvert lázadó, forradalmár? (Szerinted – ha van ennek jelentősége – mi állhatott abban az újságban, amelyet utoljára olvasott, s amellyel talán most takarózik?)

- f) Képzeld el, hogy a horpadt bőröndben könyvek is vannak: szerinted milyen könyvek lehetnek? Vedd őket az íróasztalodra, és írd róluk!
- g) Készíts illusztrációt a vers egyik helyszínéhez, tehát az udvarhoz, a váróteremhez vagy a „megsavanyodott Tejúthoz”! Munkád során döntened kell arról, beleilleszted-e a vers beszélőjét az elképzelt környezetbe, vagy nem válik szereplővé (például megjelenítheted azt a képet is, amelyet ő lát maga körül).

Ezen a két órán Petri György versével ismerkedtetek. Megvizsgáltátok a vers felépítését (kompozícióját), kapcsolatokat kerestetek három része, helyszíne között, időbeli összefüggéseket is megfigyeltetek közöttük. Megpróbáltatok különböző hangulatokat, lelkiállapotokat, élethelyzetet kapcsolni hozzájuk, a szöveg stílusát boncolgattátok.

Amit eddig csináltunk, azt strukturalista elemzésnek nevezzük. Olyan módszerekkel dolgoztunk, amelyek a vers szerkezetét (struktúráját), belső viszonyait tárják fel. Ezután fantáziátok szabadabban működhetett, amikor a vers alapján elbeszélést, párbeszédet, felhívást vagy plakátot készítettetek.

Biztosan sok kérdés maradt még bennetek. Miért ilyen szomorú, kiábrándult ez a vers? Miért érzünk benne mégis valamilyen dacot, büszkeséget? Miért Horatiusi a címe?

Hogy jobban megértsük ezt a verset, hosszabb kitérőre indulunk, amelynek egy pontján újra eljuttunk majd Petri György művéhez. Először megnézzük, milyen módon teremődik kapcsolat egy szöveg mondatai közt, milyen nyelvi elemek segítenek abban, hogy a szövegösszefüggés létrejöjjön. Ez azonban nem csak egy szövegen belül történhet meg: a szövegek között lévő kapcsolatok, utalások fajtáival is megismerkedtek. A különböző korokban keletkezett szövegek közti kapcsolatokkal, a műfordítással, a költői öntudatról való vitával elérkezünk Horatiushoz. Meg fogjuk vizsgálni, hogy milyen költői hagyományra utal a Petri-vers címe, megismerkedünk Horatius és magyar követője, Berzsenyi Dániel néhány versével. Utánaolvasunk annak, hogy milyen gondolati háttere van annak a visszavonuló, a kevéssel is beérő magatartásnak, amelyet ebben a versben tapasztalhattunk. Végül szó lesz arról a korszakról, az 1970-es, '80-as évekről, amelyben a vers íródott, s amelynek kihívásaira adott válaszként is olvasható.

RÁHANGOLÓDÁS

7. lépés: 7–8. feladat

T/7–8. 13. oldal

15 perc

Tanári instrukciók

A feladat célja a meglévő tudás előhívása: a 9. évfolyam 1. fejezetének 2. moduljában tanultak ismétlése, azaz a szöveg mondatai közötti összetartozás, a mondatok közötti kapcsolat felismerése.

A tanulók abból a szempontból tekintenek át egy szöveget, hogy az milyen szövegkohéziót biztosító eszközöket alkalmaz. A 8. feladatban megszerezniük is kell ezeket az eszközöket.

Kiemelt készségek, képességek: analitikus képesség, tanultak alkalmazása

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: pármunka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

7. Utaló elemek a szövegben

A 9. évfolyamban tanultatok már arról, hogy milyen nyelvi eszközeink vannak arra, hogy a szövegben szereplő mondatok összetartozását erősítsük.

Vizsgáljátok meg az alábbi szöveget, és jelöljétek valamilyen módon (pl. aláhúzás, színezés) azokat az eszközöket, amelyek a mondatok egymáshoz kapcsolódását, a mondatokban említett dolgok azonosítását szolgálják!

Egy hajléktalanszálló építése ellen tiltakoztak hétfőn Kőszegen. A családi házas övezetben élők attól tartanak, hogy a hajléktalanok miatt romlik majd a városrész közbiztonsága, atrocitások érhetik a lakókat, a környéken elértéktelenednek az ingatlanok.

Az utca lakói azt szeretnék elérni, hogy az önkormányzat a régi hajléktalanszálló épületét újíttassa fel, és ne helyezze át az intézményt az ő utcájukba. Többen élő láncot alkotva fogadták hétfőn a kivitelezést végző cég munkásait, és csak azután engedték be őket a munkaterületre, hogy megtekintették az érvényes építési engedélyt.

A polgármester szerint a város jelenlegi anyagi helyzete nem teszi lehetővé, hogy máshol építsék meg a hajléktalanszállót. Szerinte a beruházásnak köszönhetően lényegesen jobb körülmények közé kerülnek az idős emberek. A lakóknak nem kell tartaniuk a hajléktalanoktól, hiszen a korábbi szálláshelyen sem volt velük gond. „Ők nem bűnözők, hanem a társadalom periferiájára szorult emberek, akiken kötelességünk segíteni” – mondta.

8. Most csoportosítsátok azokat a nyelvi eszközöket, amelyeket bejelöltetek!

A csoportosítás szempontjai lehetnek azok, amelyeket a 9. évfolyamban megismertetek, de el is térhettek tőlük, ha indokolni tudjátok az eltérést.

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

T/7.

kötőszavak, személyes névmások, határozott névszói szerkezetek, az előző szövegrész alapján pótolható kihagyások („ellipszis”) stb. Például: a *családi házas övezetben* (határozott névszói szerkezet és kihagyás, mert nincs megadva a pontos hely, nyilván az a környék Kőszegen belül, ahol a tiltakozás zajlott); *őket, ők* stb.: személyes névmások; *szerinte* (a személyre utaló toldalék a polgármesterre utal vissza); *mondta* (a kihagyott alanyi rész a polgármesterre, vagyis az előző mondatok alanyi részére utal).

T/8.

A legvalószínűbb a formai alapon való csoportosítás, tehát pl. „kötőszó”, „személyes névmás”, „kihagyás”, „ismétlés”. Elfogadhatók a tartalmi-funkcionális csoportosítások is (pl. „ellentét”, „párhuzam”, „egymásra következő”, „ok-okozati kapcsolat”).

JELENTÉSTEREMTÉS

8. lépés: 9. feladat

T/9.

14. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

Az előző két feladatban feldolgozott szövegben feltehetően csak anaforikus (visszautaló) és deiktikus (a szövegben nem jelenlevő dologra utaló) szövegkohéziós eszközöket találtak a tanulók, hiszen ezek a leggyakoribb típusok.

Ennek a kicsit játékos feladatnak a segítségével azt ismerhetik fel, hogy a kohéziót biztosító eszközök érzékenyek lehetnek az utalás *irányára*, vagyis hogy korábban már említett, később említendő vagy a beszédhelyzetben jelen levő dologhoz kapcsoljuk-e az illető mondatban elmondottakat. Erre hívjuk fel a figyelmüket a megbeszélésnél.

Kiemelt készségek, képességek: anyanyelvi tudatosság

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

9. Fogalmazd át a 7. feladat szövegét úgy, hogy a mondatok sorrendjét megváltoztatod!

Próbáld meg az utolsóval kezdeni és visszafelé haladni, de ha ez nem megy, egy-két mondatnak az eredeti sorrendjét is meghagyhatod.

Mely eszközöket kellett megváltoztatnod, kicserélned a korábban bejelöltek közül? Jelöld most ezeket a változtatásokat!

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

„A hajléktalanok nem bűnözők, hanem a társadalom periferiájára szorult emberek, akiken kötelességünk segíteni” – mondta a kőszegi polgármester.

Nem használható az *ők*, hiszen még nem említettük a hajléktalanokat. A polgármesterre utaló névszói szerkezet (alanyi rész) sem hagyható el, mert még nem említettük.

A lakóknak nem kell tartaniuk *tőlük*, hiszen a korábbi szálláshelyen sem volt velük gond.

Az a *hajléktalantól* névszói szerkezet itt helyettesíthető a *tőlük* szóval, mert már említettük azokat, akikre utal. A *velük* ugyanebből az okból megmaradhat.
Stb.

9. lépés: 10. feladat

T/10.

15. oldal

5 perc

Tanári instrukciók: Foglaljuk össze az ismeretközlő szöveg alapján az utaló elemek fajtáit, és keressünk példát rájuk a 7. feladat szövegéből!

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, absztrahálás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: megbeszélés

10. Olvassátok el a szöveget, és értelmeztétek az előző feladat konkrét példái segítségével!

A szöveg mondatai közötti összetartozást, illetve a szövegnek a külvilághoz való kapcsolását különböző nyelvi eszközök jelölik. Ezekkel már korábban megismerkedtetek, pl. személyes és mutató névmások, kihagyások, kötőszók.

A szövegen belüli kapcsolatot jelölő elemeket *forikus elemeknek* nevezzük. Ezeknek meghatározott *irányuk* van: a leggyakoribb az, amely a szövegben korábban említett dologra utal vissza, ez az *anafora*; sokkal ritkább a szövegben később említendő dologra való előreutalás, a *katafora*. Mindkét célra használhatók például a személyes és a mutató névmások, ugyanakkor a kihagyás csak anaforaként alkalmazható. A kötőszók is tekinthetők forikus elemeknek, például: *Jól esett a hús, pedig hideg volt.* A *pedig* itt visszautal az előző tagmondatra, azt jelzi, hogy annak tartalmával szembenálló gondolat következik. (*Pedig milyen jól éreztem magam!* – Itt is visszautaló szerepe lehet a *pedig*-nek: az előzőekben elhangzottakkal való szembeállítást fejez ki.)

Azt a jelenséget, amikor egy nyelvi eszköz a szövegen kívüli dologra való utalást szolgálja, *deixis-nek* nevezzük; az utalásra szolgáló eszközök a *deiktikus (rámutató)* kifejezések. Onnan ismerhetők fel, hogy az utalás tárgyát csak akkor tudjuk azonosítani, ha ismerjük a kimondás körülményeit. Például deiktikus eszközként használhatók a személyes és a mutató névmások (amikor a szövegben máshol nincs szó arról, amire utalnak), de az olyan szavak is, mint a *már* vagy az *is*. Így a *már* egy esemény, folyamat stb. időpontjával kapcsolatos elvárásainkra utal (amelyeket a szöveg általában nem említ): *Már itthon vagy?* (ezzel a beszélő arra utalhat, hogy az elvárásai szerint a megszólítottnak csak később kellett volna hazaérnie). Hasonlóképpen működik az *is*: *Meg is néztem a képeket.* Ezzel például arra utalhatunk, hogy valakinek az elvárásai szerint a képeket nem kellett volna megnéznünk, csak valami mást kellett volna tennünk velük (pl. elhoznunk).

10. lépés: 11. feladat

T/11.

15. oldal

20 perc

Tanári instrukciók

A feladat célja, hogy a tanulók felismerjék, hogy összefüggés nemcsak egy szövegen belül lehet, hanem különböző korokból származó, különálló szövegek között is. Erre a célra alkalmas a *Szózat*, hiszen nem ismeretlen a szövege. A feladatnak nem célja a szövegek irodalmi értelmezése, csupán az intertextualitás különböző nyelvi megjelenési formáinak bemutatása és felismerése.

A tanulókból 4 csoportot alkossunk képesség szerint:

- A) a leggyengébb képességű csoport csak a *Szózatot* olvassa el, és annak első kettő, illetve utolsó két versszakával foglalkozzon;
- B) a *Szózatot* és a Petri György-szöveget vizsgálják;
- C) a *Szózatot* és Arany *Hasadnak rendületlenül* c. szövegét;
- D) a legjobb képességűek pedig a *Szózat* mellett az első Arany-szöveget.

Minden csoportban legyen egy ember, aki előadja, amit megállapítottak a szövegekről.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, asszociációs készség

Célcsoport – differenciálás: 4, lehetőség szerint a képességeket illetően homogén csoport, ugyanis a feladatok nehézsége eltérő.

Munkaformák: csoportmunka, majd frontális megbeszélés

Módszerek, eljárások: szövegek összehasonlítása

11. Szövegek közötti kapcsolatok

Alkossatok 4 csoportot! Mindegyik csoport más feladatot fog végezni, majd bemutatja megoldását a többieknek. Válaszaitokat a táblázatokban rendszerezétek!

- A) Olvassátok el a *Szózatot*, és hasonlítsátok össze az első kettő és az utolsó két versszakot! Milyen azonosságok, hasonlóságok, illetve különbségek vannak a nyelvi megformáltságában? Hogyan módosítják a jelentést a különbségek?

AZONOSSÁGOK, HASONLÓSÁGOK	KÜLÖNBSÉGEK

- B) Olvassátok el a *Szózatot* és a c) szöveget! Hol és hogyan találunk utalást a Petri György-versben a *Szózat* szövegére? Fogalmazzátok meg saját szavaitokkal, és írjátok a táblázat első oszlopába!
- C) Olvassátok el a *Szózatot* és a b) szöveget! Hol és hogyan találunk utalást Arany versében a *Szózat* szövegére? Fogalmazzátok meg saját szavaitokkal, és írjátok a táblázat első oszlopába!
- D) Olvassátok el a *Szózatot* és az a) szöveget! Hol és hogyan találunk utalást Arany János versében a *Szózat* szövegére? Fogalmazzátok meg saját szavaitokkal, és írjátok a táblázat első oszlopába!

VÖRÖSMARTY MIHÁLY: SZÓZAT

Hazádnak rendületlenül
Légy híve, oh magyar;
Bölcsőd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

Ez a föld, melyen annyszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.

Itt küzdenek honért a hős
Árpádnak hadai;
Itt törtek össze rabigát
Hunyadnak karjai.

Szabadság! itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszú harc alatt.

És annyi balszerencse közt,
Oly sok vizály után,
Mégfogya bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.

S népek hazája, nagy világ!
Hozzád bátran kiált:
„Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált!”

KÜZDTENEK: küzdöttek

ELHULLTANAK: elhulltak, elpusztultak

NAGYSZERŰ: itt a nagyszerű nem pozitív jelentésű, csupán annyi: monumentális, nagy jelentőségű

HANT: sírhalom

Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért.

Az nem lehet, hogy ész, erő,
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.

Még jőni kell, még jőni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.

Vagy jőni fog, ha jőni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.

S a sírt, hol nemzet sülyed el,
Népek veszik körül,
S az emberek millióinak
Szemében gyászköny ül.

Légy híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar:
Ez éltetőd, s ha elbukál,
Hantjával ez takar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

- a) Hallottad a szót: „rendületlenül”
Midőn fölzengi miriád ajak
S a millió szív egy dalon hevül,
Egy lángviharban összecsapzanak?...
Oh, értsd is a szót és könnyelmű szájon
Merő szokássá szent imád ne váljon!

(Arany János)

- b) Hasadnak rendületlenül
Légy híve, oh magyar!
Bölcsődtől kezdve sírodig
Ezt ápold, ezt takard.
A nagy világon ekivül
Nincs más, amit mivelj:
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt enned, innod kell.

(Arany János)

- c) Ész? Még egy kevéske.
Erő? Annyi sem. Oly szent akarat?
Egy nagy... Már szemernyi sem.
Úgy értem, hogy nem szent.

(Petri György)

MIRIÁD: milliárd

ÖSSZECSAPZANAK: összecsapnak

MIVELJ: művelj, tégy

NYELVI ELEMELK, AMELYEK FELIDÉZIK A SZÓZAT SZÖVEGÉT	A FELIDÉZÉS MÓDJA, HANGULATA

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

- A) Hazádnak rendületlenül
LÉGY híve, oh magyar;
BÖLCSŐD az s MAJDAN SÍROD is,
Mely ÁPOL s eltakar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

LÉGY híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar:
Ez ÉLTETŐD, s HA ELBUKÁL,
HANTJÁVAL ez takar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

Nagyon hasonló a két rész, szó szerinti egyezések vannak bennük, ezért is nevezik keretnek, annak ellenére, hogy nem teljesen egyformák (a különbségeket emeltük ki). A végén a felszólítás erőteljesebb azáltal, hogy a felszólító módú igealak a mondat elején van. Az első részben a *bölcső* és a *sír* szavak utalnak a születéstől a halálig tartó hűségre, a végén azonban már nem csak ez a természetes időbeli egymásutániség jelenik meg. Ott is az életből a halálba való átmenetet látjuk, de nem természetes módon, ez nyelvileg egy feltétellel van kifejezve. Mivel egyazon szövegben jelenik meg a két variáns, ezért NEM soroljuk az intertextualitás megjelenési módjai közé.

- B) ÉSZ? Még egy kevéske.
ERŐ? Annyi sem. OLY SZENT AKARAT?

Egy nagy... Már szemernyi sem.
Úgy értem, hogy nem SZENT.

A kiemelt szavak átvételek a Szózatból, de a szöveg szerkezete és hangulata teljesen más. A szavak egymástól elszigetelve jelennek meg, montázsszerűen beépítve egy másik szövegbe, a hangulata pedig nem hasonlít a Szózatéra, káromkodásba hajlik emelkedettség helyett. Az eredeti szöveg teljesen átlényegül.

- C) HASADNAK rendületlenül
Légy híve, oh magyar!
BÖLCSŐDTÜL KEZDVE SÍRODIG
EZT ÁPOLD, EZT TAKARD.

A nagy világon ekivűl
Nincs más, AMIT MIVELJ:
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt ENNED, INNOD kell.

A szöveg mondatszerkesztése és egyes szavai megegyeznek a Szózatéval, másutt hasonló hangzású szavakra vannak kicserélve az eredetiek. Azonban csak a hangzás hasonló, a jelentés nagyban különbözik, a szöveg teljesen átlényegül.

- D) Hallottad a szót: „RENDÜLETLENÜL”
Midőn FÖLZENGI MIRIÁD AJAK
S a millió szív egy DALON hevül,
Egy lángviharban összecsapzanak?...
O, értsd is a szót és könnyelmű szájon
Merő szokássá szent imád ne váljon!

A szó szerinti idézés idézőjellel is jelölve van, ez az egyetlen szövegszerű utalás a Szózatra. Ezen kívül a *fözlengi miriád ajak* és a *dalon* szavak idézik fel az eredeti szöveget, hiszen a Szózatot tömeg szokta közösen énekelni, ugyanígy a dal az egész szövegre utal.

11. lépés: 12. feladat

T/12.

18. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

Foglaljuk össze, amit a szövegek közti összefüggésről eddig megállapítottunk. Olvassuk el közösen az ismeretközlő részt, és utaljunk vissza az előző feladatok szövegeire. Töltsük ki közösen a táblázat második oszlopát.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, absztrahálás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális osztálymunka

Módszerek, eljárások: megbeszélés

12. Olvassátok el az ismeretközlő szöveget, majd az olvasottak alapján közösen egészítsétek ki a táblázat második oszlopát!

AZ INTERTEXTUALITÁS

A szövegösszefüggést a szöveg tárgyának azonossága is biztosítja. A mondatok összetartozóak, hiszen közös a témájuk, közös szereplőkről, helyszínekről stb. szólnak. A közös tárgy azonban nemcsak egy szövegen belül jelenhet meg, hanem különböző szövegek között is. Az ilyen kapcsolatot nevezzük szövegek közötti, vagyis INTERTEXTUÁLIS KAPCSOLATNAK.

Az irodalmi szövegek között gyakran találunk nyílt vagy rejtett egymásra utalást. Ennek a szövegszerű formái nagyon változatosak. Az UTALÁS közeli kapcsolatot teremt az eredeti szöveggel, hiszen ide tartoznak a szó szerinti idézések, szövegkölcsonzések, amelyek sokszor idézőjellel is ki vannak emelve. Ezek az idézetek lehetnek hosszabbak, rövidebbek, akár csak jellegzetes szavak, amelyek montázszerűen belekeveredhetnek az új szövegbe, felidézhetik az eredeti szöveg hangulatát, de teljesen át is formálhatják azt.

Nem szükséges azonban a szövegkölcsonzés, a szó szerinti megfelelés két szöveg között ahhoz, hogy a befogadóban felidéződjön egyik szöveg alapján a másik. Ha nincsen szövegszerű kapcsolat, hanem csak az eredeti szöveg hangulata, hangzása, formája, témája idéződik fel, azt RÁJÁT-SZÁSNAK nevezzük.

Ezek külön-külön is megjelenhetnek, ám legtöbbször egymásba fonódva, nehezen elkülöníthető módon, mégis jól felismerhetően vannak jelen a szövegben. Felismerésükhöz elengedhetetlen a befogadó tudása, az utalás és a rájátszás tulajdonképpen ezekre az ismeretekre irányul.

Intertextuálisnak nevezzük még a fordított szöveg és az eredeti szöveg között lévő kapcsolatot. Tárgyukban, kommunikatív funkciójukban egyenértékűnek kell lenniük, de mégsem lehetnek teljesen azonosak, mert a fordítás más nyelvi szerkezettel rendelkezik. Ez különösen jól látszik akkor, ha egy szöveg különböző fordításait összehasonlítjuk.

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

lásd T/11.

12. lépés: 13. feladat

T/13.

18. oldal

15 perc

Elhagyható feladat

Tanári instrukciók

A feladat célja, hogy a fordításról, azon belül a műfordításról kapjanak egy bepillantásnyi képet a tanulók. A feladatot közösen nézzük meg. Akik angolul tanulnak, vessék össze az eredetit a fordításokkal: ebben segít a glosszázott szöveg. Akik nem tanulnak angolul, azoknak módjukban áll összehasonlítani a különböző fordításokat.

Kiemelt készségek, képességek: nyelvi tudatosság, összehasonlítás, véleményalkotás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: megbeszélés, tanári kérdés

13. Olvassátok el Ezra Pound versét eredetiben és fordításokban, és beszéljétek meg a kérdéseket!

- Az eredeti szöveg milyen sajátosságai maradnak meg a különböző fordításokban?
- Milyen különbségek vannak a magyar nyelvű változatok között?
- Melyik a leghatásosabb?
- Melyik tetszik legjobban? Miért?

EZRA POUND: IN A STATION OF THE METRO

The apparition of these faces in the crowd:
Petals on a wet, black bough.

Glossázott szöveg

In a Station of the Metro
-ban egy megálló -nak a a metró
'a metró egyik megállójában'

The apparition of these faces in the crowd:
a (megjelenés -nek a ezek arcok -ban a tömeg
'ezeknek az arcoknak a megjelenése a tömegben.'

Petals on a wet, black bough.
szirmok -on egy nedves fekete gally
'szirmok egy nedves, fekete gallyon.'

Fordítások

EGY METRÓÁLLOMÁSON

Arcok jelenése a tömegben;
Szirmok egy nedves, fekete ágon.
(Zanin Csaba fordítása)

EGY METRÓÁLLOMÁSON

Arcok jelenése e tömegben;
szirmok nedves, fekete ágon.
(Eörsi István fordítása)

EGY METRÓÁLLOMÁSON

Arcok bukkannak fel a tömegből:
ázott-fekete gallyon virágszirmok.
(Terebess Gábor fordítása)

METRÓMEGÁLLÓ

Arcok kísértete a tömegben;
Szirmok egy nedves, fekete ágon.
(Török Attila fordítása)

EGY METRÓÁLLOMÁSON

Ez arcok jelenése a tömegben:
Szirmok egy nedves, fekete ágon.
(Károlyi Amy fordítása)

A METRÓ EGYIK ÁLLOMÁSÁN

Kísértének a tömegben ezek az arcok;
Esőmosta szirmok fekete ágon.
(Györe Balázs fordítása)

REFLEKTÁLÁS

13. lépés: 14–15. feladat

T/14–15. 20. oldal

20 perc

Tanári instrukciók

Milyen szövegszerű kapcsolatok ismerhetők fel a versek között? A feladat azt célozza meg, hogy a tanulók önállóan ismerjenek fel a szövegekben intertextuális kapcsolatokat. Célszerű párban végeztetni a feladatot, mert a gyengébb képességű tanulókat segítheti párjuk, míg egyedül nehézségekbe ütköznének, ugyanis a szövegek elég nehezek.

A válaszokat táblázatban foglaljuk össze!

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, alkalmazás

Célcsoport – differenciálás: különböző képességű tanulók kerüljenek párba

Munkaformák: pármunka

Módszerek, eljárások: rendszerező táblázat

14. Milyen szövegszerű kapcsolatok ismerhetők fel a versek között?

Töltsétek ki párban a táblázatot! Keressetek felidézéseket (1. oszlop), adjátok meg az eredeti helyet, amelyet felidéznek (2. oszlop), végül állapítsátok meg a felidézés módját (3. oszlop)!

HORATIUS: AD MELPOMENEN

Exegi monumentum aere perennius
Regalique situ pyramidum altius,
Quod non imber edax, non aquilo impotens
Possit diruere aut innumerabilis

Annorum series et fuga temporum.
Non omnis moriar multaque pars mei
Vitabit Libitinam: usque ego postera
Crescam laude recens, dum Capitolium

Scandet cum tacita virgine pontifex.
Dicar, qua violens obstrepit Aufidus
Et qua pauper aquae Daunus agrestium
Regnavit populorum, ex humili potens

Princeps Aeolium carmen ad Italos
Deduxisse modos. Sume superbiam
Quaesitam meritis et mihi Delphica
Lauro cinge volens, Melpomene, comam.

HORATIUS: MELPOMENÉHOZ

Áll ércnél maradóbb művem, emelkedett
emlékem, s magasabb, mint a királyi sír,
és nem kapzsi vihar, sem dühös északi
szél nem döntheti már földre, se számtalan

évek hosszú sora, sem rohanó idő.
meg nem halhatok én teljesen: elkerül
téged, síri folyó, jobb felem; és nevem
folyton fényesedik, míg Capitolium

dombján megy föl a Pap s véle a néma szűz.
Mondják majdan, ahol zúg sebes Aufidus,
s hol pór népe fölött Daunus uralkodott
tikkadt földjein: én zengtem először, én

lentről-jött s meredek csúcsra jutott, görög
verset római lant húrjain. Érdemed
büszkévé tegyen, és fürtjeimet babér-
lombbal, Melpomené, áldva övezd körül!

(Devecseri Gábor fordítása)

PUSKIN: AZ EMLÉKMŰ
EXEGI MONUMENTUM

Szobrot állítottam a népemben magamnak:
nem emberkéz műve, utját gyom növi,
égnek tör s dacosabb, mint amely hatalmat,
a hős Sándor cárt hirdeti.

Egészen soha én meg nem halok.
Befödhet rontó sír, ahová a test salakja tér,
glóriám őrzik a dalaim, míg a földnek
költője, bár csak egy is él.

Beszárnyalja nevem messze Oroszországot
s minden nép s törzs nyelvén külön megszólalok,
ismernek finnek és kalmükök, büszke szlávok
és irámbőrös tunguzok.

S féltett kincs maradok népem hálás szívében,
mert a jó ösztönét szítottam benn csak,
mert bús napokban a szent szabadságnak éltem
s védtem az elbukottakat.

Istenednek figyelj mindig szavára, Múzsza!
Ne fájjon sérelem, babéért ne epedj,
tekints közönyösen a tapsra és a gúnyra
s a balgákkal ne pörlekedj!

(Szabó Lőrinc fordítása)

KÉPES GÉZA: HALHATATLANSÁG

Egybegyűjtött művek. Lássátok, halandók:
Íme, az emlékmű, fércnél maradandóbb.

FELIDÉZÉS (A FELIDÉZŐ MŰ CÍME ÉS AZ ADOTT SZÖVEGHELY)	A FELIDÉZETT SZÖVEG(RÉSZ)	A FELIDÉZÉS MÓDJA (SZÖVEGKÖLCSÖNZÉS, UTALÁS, RÁJÁTSZÁS, FORDÍTÁS)

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

Csak egy-egy példa – változatos egyéni megoldások szülehetnek!

FELIDÉZÉS (A FELIDÉZŐ MŰ CÍME ÉS AZ ADOTT SZÖVEGHELY)	A FELIDÉZETT SZÖVEG(RÉSZ)	A FELIDÉZÉS MÓDJA (SZÖVEGKÖLCSÖNZÉS, UTALÁS, RÁJÁTSZÁS, FORDÍTÁS)
Horatius: <i>Melpomenéhez</i>	Horatius: <i>Ad Melpomenen</i>	Fordítás – a szöveg témája: maradandóság, költői öntudat
Puskin: <i>Az emlékmű</i> Exegi monumentum – alcím dacosabb, mint amely hatalmat, a hős Sándor cárt hirdeti	Horatius: <i>Ad Melpomenen</i> Exegi monumentum... magasabb, mint a királyi sír	Szövegkölcsonzés – szó szerint Rájátszás – hasonló téma, mondatszerkesztés
Egészen soha én meg nem halok	meg nem halhatok én teljesen	Szó szerinti utalás
Képes Géza: <i>Halhatatlanság</i> Fércnél maradandóbb	ércnél maradóbb	Rájátszás – hasonló hangzás, de utalás is
Íme az emlékmű	Exegi monumentum	Fordításból szövegkölcsonzés

T/15.

23. oldal

25 perc

Alternatív feladat

Tanári instrukciók

A cél a vitáról tanultak felelevenítése és a vita gyakorlása. A csoportok kapnak egy-egy vitatémát (lásd alább), amelyek többé-kevésbé az előző feladathoz és a modulban tanultakhoz kapcsolódnak. Feladatuk, hogy gyűjtsenek össze érveket és ellenérveket a kapott témában, de úgy, hogy az ellenérvek valóban válaszoljanak az érvekre (és az érvek esetleg valamelyik ellenérvre). Ezután mindegyik csoport állítson ki valakit, aki képviseli, és a másik azonos témát kapott csoporttal folytassa le a vitát.

Lehetséges témák

– Ki híres és miért? Művek, amelyek emlékművet állítanak: Horatius, Puskin – valóban osztályrészsük az örök dicsőség?

Nem az emlékmű és az örök dicsőség a fontos, hanem aki ma ismert, az híres. A nagyak tartott költőket, írókat manapság a nagy tömegek nem ismerik.

– A költőknek, íróknak, művészeknek kell a hírnevükkel foglalkozni saját korukban.

Nem kell, az a fontos, hogy a szövegeik, a műveik nekik és más költőknek tessenek.

Kiemelt készségek, képességek: vitakészség, érvelés; szövegértés, vázlatkészítés, jegyzetelés, együttműködési készség

Célcsoport – differenciálás: 4 heterogén csoport

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: vita

Eszközök: 2-szer 2 db. vitakártya (1 azonos témát 2 csoport kapjon)

15. Tanárotok útmutatása alapján készítsetek elő csoportokban vitát a kártyán kiosztott témákról!

Az érveket és ellenérveket rendezzétek táblázatba!

Ezután folytassák le a csoportok egymással a vitát!

ÉRVEK MELLETTE	ÉRVEK ELLENE

2. VERSEK PÁRBESZÉDE (HORATIUS ÉS BERZSENYI)

5 ÓRA

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1–2. feladat

T/1–2.

24. oldal

5 perc

Tanári instrukciók

A ráhangolódáshoz válasszunk a két feladat közül. Az első műveltségbővítésen kívül azért lehet fontos, hogy Berzsenyi *Horácában* ne okozzon problémát, kire utal az a sor, hogy „*Halljad, Flaccus arany lantja mit énekel*”.

A 2. feladat a jóslás eljárásával készíti elő a *Thaliarchushoz* olvasását. Az idézeteket ne csak felolvassuk, hanem valahogy jelenítsük meg (pl. papírra felírva és a táblára erősítve, az első kettő után egyenként föltéve a többit), hogy egymással kapcsolatba hozhatók, továbbgondolhatók legyenek.

Kiemelt készségek, képességek: asszociációs és kombinatorikus gondolkodás képessége, idegen nyelvek iránti fogékonyság, humorérzék (T/1.), fantázia, asszociációs képesség (T/2.)

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni, majd frontális munka

Módszerek, eljárások: kapcsolatkeresés, asszociálás; jóslás

A következő órákon két klasszikus költővel, a római Horatiusszal és magyar követőjével, Berzsenyi Dániellel foglalkozunk. Megfigyeljük majd, hogyan épít saját verset Berzsenyi két Horatius-versből, s hogy mit jelent az irodalmi motívumok és gondolatok újrahaznosítása. Közben két horatiusi életbölcességről is szó lesz: ezek a „*carpe diem*” (vagyis ‘Élvezd a napot!’) és az arany közép gondolata. Végül megismerkedünk az anakreóni verseknél tanult epikureizmus testvérelével, a sztoikus filozófiai iskolával, amely mindhárom költőnkre: Horatiusra, Berzsenyire és ... Petri Györgyre egyaránt hatással volt.

1. Találd meg a jelentését!

a) A római nevek három részből állnak:

QUINTUS

HORATIUS

FLACCUS

előnév

családnév

ragadványnév

Az előnév a mi utónevünknek felelt meg, a ragadványnev pedig valamilyen jellemző tulajdonsághoz kapcsolódott, és később ez is öröklődhetett a családban. A rómaiakat az utókor vegyesen tartja számon családi, illetve ragadványneveikön: Caius Iulius Caesart például ragadványnevének ismerjük, Horatiust viszont családnevén.

b) Találjátok ki, mit jelenthetett a Flaccus!

Kapcsoljátok a római nevekhez a kikövetkeztethető jelentésüket, s ami marad, az lesz a Flaccus jelentése!

Quintus Horatius Flaccus	„A NAGYORRÚ” (Az angol <i>nose</i> orrot jelent, a magyarban a <i>nózi</i> szavunk rokon ezzel.)
Marcus Tullius Cicero	„AZ AFRIKAI”
Publius Ovidius Naso	„A BUNKÓ” (Ebből a latin szóból származik a <i>brutális</i> szó.)
Titus Iunius Brutus	„A KAJLA FÜLŰ”
Publius Terentius Afer	„A BORSÓ” (Ebből a latin szóból származik a <i>csicseriborsó</i> szó.)

2. Jósolj az idézetek alapján!

Miről szólhat az a vers, amelyben ilyeneket olvasunk:

„magas orma ragyog fehéren”;
 „roskad a hó alatt”;
 „fűts jó keményen!”;
 „ne kerüld, barátom, a szerelem gyönyörét”;
 „mogorva vénség”?

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 3. feladat

T/3.

25. oldal

15+10+15 perc

Tanári instrukciók

A mozaikos csoportmunka lényege tehát, hogy egy-egy szempont gazdája önállóan dolgozik a szempontján (15 perc), majd megosztja munkáját az ugyanazzal foglalkozókkal (szakértői csoport) (10 perc), és innen visszatérve beszámol a többieknek (15 perc). Nagyon fontos, hogy a munka mindhárom fázisára elegendő idő jusson, tehát legyen idő a szöveggel önállóan foglalkozni, a szakértői csoportban eszmecsere folytatni, majd visszatérve érdemi beszámolót, megbeszélést tartani. Azt is támogassuk eközben, hogy a csoporttagok a különböző megközelítésből származó megfigyeléseket kapcsolni tudják egymáshoz, megerősítsék vagy vitassák a másik gondolatait saját munkájukkal. Időtakarékosság, tehát hatékonyság céljából egy-két szempont elhagyható,

négyfős, négy szempontú vizsgálódás is elég alapos lehet. A feladatok elhagyásáról a tanár dönt, mert erre az órán nem lesz idő, viszont a szakértői csoportok megalakulásához szükséges, hogy a gyerekek csoportonként ugyanazokkal a feladatokkal kezdjenek foglalkozni. Tehát a feladatok elhagyása vagy szűkítése esetén az alapcsoportok tagjai ugyanabból a négy feladtból válasszanak. A két Horatius-vers értelmezése Berzsényi *Horácát* készíti elő, tehát végső soron megbeszélésük hatékonysága abban mérhető, hogy a Berzsényi-verset mennyire teszik érthetőbbé. Ennek fényében az F, esetleg az E feladat a leginkább elhagyható.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, analitikus és logikus gondolkodás képessége, jegyzetelési képesség, együttműködési készség, szóbeli kifejezőkészség, vitakészség

Célcsoport – differenciálás: heterogén csoportok

Munkaformák: csoportmunka

Módszerek, eljárások: mozaikos szövegfeldolgozás, megbeszélés, egyéni beszámoló és megvitatás

3. Ismerkedjünk meg Horatius két versével! A feldolgozásukhoz alkossatok 4–6 fős csoportokat!

- Olvassátok el a két verset, majd a csoport minden tagja válasszon egyet az elemzési szempontok közül (mindenki mást)!
- Ezután ki-ki gondolja végig a választott szempontból a verset, készítsen jegyzetet a kérdésekhez!
- Mindenki üljön össze a többi csoportból azokkal, akik az adott szemponttal foglalkoztak (így jönnek létre a szakértői csoportok)! Adjátok össze a tudásotokat, bővítsétek a jegyzeteket!
- Végül térjete vissza az alapcsoportba! Itt a szempontok gazdái, immár szakértői mondják el a többieknek vizsgálódásuk eredményeit!

HORATIUS: THALIARCHUSHOZ

(Ódák I. könyve, 9. vers)

Nézd a Soractét! nézd, magas orma hogy
ragyog fehéren! roskad a hó alatt
és nyög az erdő, és a fagyban
a folyamok vize mind beállott.

Fűts hát, hadd oldja vad szigorát a tél,
fűts jó keményen! s hozd ide kétfülű
kancsódat és tölts bőkezűbben,
óh Thaliarchus, a legjavából!

A többit bízd rá, bízd az egekre; ha
legyűrték a tengerkavaró vihart,
megint feláll a karcsu ciprus,
s nem csikorognak a fák a kertben.

Ne bánd, a holnap mit hoz; akármire
ébredt a sors, vedd tiszta haszonnak; és
ne vesd meg, ne kerüld, barátom,
a szerelem gyönyörét s a táncot,

míg rá nem őszül ifju fejedre a
mogorva vénség! Hívnak a versenyek
s ilyenkor édes sugdolózni
titkon az alkonyi félhomályban,

ilyenkor édes a kacagás, amely
megmondja, merre bújt el a kedvesed,
s a zálogul rabolt gyűrű, mit
a keze véd, de a szíve enged.

(Szabó Lőrinc fordítása)

THALIARCHUS: költői névadás, viselőjét nem ismerjük. Jelentése kb. 'kartáncot kezdő férfi, a kartánc vezére'. Ejtése: Taliarkhusz.

ÓDÁK I. KÖNYVE, 9. VERS: Horatius négykönyvnyi ódát írt. Ezekre a versekre úgy hivatkozunk, hogy a könyvet római, benne a vers sorszámát arab számmal jelöljük. A hagyomány gyakran címet is kapcsolt Horatius verseihez, bár eredetileg nem volt címük. A cím általában a megszólított nevét emeli ki.

SORACTE: egy magas hegy Rómától északra.

HÍVNAK A VERSENYEK: a római ifjak testgyakorlatait jelenti, vagyis a sportolást.

HORATIUS: LEUCONOÉHOZ

(Ódák I. könyve, 11. vers)

Ne törd rajta fejed – tudni tilos –, életem, életed
merre űzi az ég, Leuconoe, s a babylóni jóst
kérdesznek sem okos. Jobb, ha vakon tűröd, akármí jön.
Mindegy, lát-e szemünk több telet is, mint ami most dühöng,
tajtékos habokat part fele űz, s megtöri szirteken.
Légy bölcs, Leuconoe, szűrd meg a bort, s metszd a vadóc reményt
vissza: kurta a lét. Míg csevegünk, elfut irígy időnk:
fogd hát, s tépd le a mát, és sose várd, nyílik-e holnapod.

(Imre Flóra fordítása)

Claude Lorrain (1604/05–1982)
Tájkép a Soractéval

LEUCONOE: női név, viselőjét nem ismerjük. Jelentése kb. 'világos értelem, hófehér gondolat'. Ejtése: Leukonoé.

A BABYLÓNI JÓST: a csillagjósolás tudománya, az asztrológia Mezopotámiában született, még Rómába is érkeztek innen, a Közel-Keletről csillagjósok, s a rómaiak számon tartották ennek a tudománynak az eredetét.

S TÉPD LE A MÁT: *carpe diem* – a híressé vált eredeti kifejezés.

THALIARCHUSHOZ (A, B, C)

A) A vers kompozíciója

- Számold meg a versszakokat, és határolj el kompozíciós egységeket a versben!
- Ezután fogalmazd meg a szerkezeti egységek egymáshoz való viszonyát!
Segítségül: Írd le az első két versszak közötti kapcsolatot ellentétpárok formájában!
Milyen kapcsolatot tudsz megfogalmazni az első versszak és a többi között?
Milyen kapcsolatot látsz az első három és a második három között?
- Mi jellemző a vers arányaira?
- Milyen kapcsolatot látsz az első három és a második három között?
- Mi jellemző a vers arányaira?

B) Képsor

- Képzeld el a verset mint egymáshoz kapcsolódó képek sorát! Adj címet a képeknek!

- b) Milyen különböző hangulatokat idéznek fel benned?
- c) Hogyan kapcsolódnak egymáshoz?
- d) Keres példát a versből *deixisre*, és gondolkodj a hatásán!

C) Gondolatsor

- a) Fogd fel a verset úgy, mint egymásból következő gondolatok sorát, és rekonstruáld a gondolatmenetet, írd le lépcsőről lépésre lépcsőit! (Miből mi következik, mit mivel magyaráz?)

LEUCONOÉHOZ (D, E)

D) Képsor

- a) A vers legjellemzőbb képe a tengeren dühöngő téli vihar (a mediterrán Itáliában inkább ezt jelenti a tél, mint havazást és csikorgó hideget). Fogalmazd meg, hogyan illeszkedik ez a kép a vers gondolatmenetébe!
- b) Ezután keres választ arra, szerinted miért éppen ez a kép szerepel itt a versben!
- c) Keres még képszerű kifejezéseket a versben, és gondolkodj a hatásukon, hangulatukon!
- d) Keres példát a versből *deixisre*, és gondolkodj a hatásán!

E) Gondolatsor

- a) Fogd fel a verset úgy, mint egymásból következő gondolatok sorát, és rekonstruáld a gondolatmenetet, írd le lépcsőről lépésre lépcsőit! (Miből mi következik, mit mivel magyaráz?)
- b) Mit jelent szerinted ez alapján a felszólítás: „Légy bölcs”?

MINDKÉT VERS (F)

F) A megszólított

- a) Keres olyan jeleket a két versben, amelyek szerinted a beszélő és a megszólított kapcsolatáról árulkodnak!
- b) Jellemezd ennek alapján a vers beszélőjének és megszólítottjának viszonyát mindkét versben!
- c) Milyen jellemvonásokkal tudnád megrajzolni Thaliarchus, illetve Leuconoé alakját?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

THALIARCHUSHOZ

A) A vers kompozíciója. [1. (2. 3.)][4. 5. 6.] A nyitókép, a behavazott Soracte látványa egy gondolatsort indít el. A fordítás kimondottá is tesz a logikai viszonyt, a következtetést („*Fűts hát...*”) de ide utal vissza „*A többit bízd rá, bízd az egekre*” kezdetű strófa téli képe, és talán az is, hogy az 5. strófa elején az öregség az őszülő fej látványával jelenik meg. Az első versszakkal mintha szorosabb egységet alkotna a 2. és 3.: a 2. arról szól, ami hatalmunkban van, a 3. arról, hogyan viselkedjünk a többivel, a befolyásunkon kívül eső dolgokkal kapcsolatban. Ezt az összetartozást mutatja a téli kép visszatérése, továbbá a versmondatok és a strófák kapcsolata is: az első három versszakban a mondat a szakasz végével zárul, míg a vers második felében a mondatok nem férnek a strófák adta keretbe, s átnyúlnak a következőbe. A kompozíció így egyszerre szimmetrikus [3 – 3] és egyszerre követi az ún. „*növekvő tagok*” – retorikából ismert – *elvét* [1 – 2 – 3]. Érdekessé teszi még a felépítést, hogy a gondolati súlypont – bár a vers egészének van tanító jellege – leginkább mégis a 4. versszakra esik, az 5. versszak második sorától leírt szerelmes bújócska könnyed feloldást jelent ezután, ami szinte kivezet a vers világából, és mintha nyitva hagyná az ajtót. A vers végi kép a fiatal szívek játékaról egészen más, mint a verset nyitó havas tájkép, de nem kevésbé talányos.

Ellentétpárok az első két versszak között: ember nélküli táj – szobabelső; kint – bent; távol – közel; hideg – meleg; fehér (havas hegy, befagyott folyó) – piros (kályhatűz, bor, az arcok pirosa); küzdelmes, mégis statikus – lendületes; fenséges – meghitt stb. Mindkét kép rendkívül intenzív: a Soracte ragyogóan hófehér, az erdők alig bírják terhüket, a metsző fagyban beállott a folyók vize. A második versszakban a bőség és a választékosság a legerősebb, s minden igyekezet a kinti látványra adott válaszként is felfogható: „*Oldd fel a fagyot, a fát bőségesen rakva a tűzre, és tölts bőkezűbben a legjavából!*” A 2. versszak a barátság, a vidám együttlét melegét tudja a kinti képpel szembeállítani.

B) Képsor. Képet és gondolatot sokkal nehezebb különválasztani, mint ahogy *pictura* és *sententia* elválik majd a klasszicista iskolai gyakorlatokban. Viszont érdekes, hogy a Thaliarchus-óda és társai mégis forrásvidékét jelentik ennek a későbbi teóriának. Képsor és gondolatsor elválasztásával mi is ezt sugalljuk, de inkább egy folyamatról beszélünk, amelyben hol a képi, hol a gondolati összetevő az erősebb. Tehát: téli tájkép – meghitt szobabelső, lobogó tűz mellett iszogató barátok – a vihar elcsitul a tengeren, a ciprusok megszűnnek hajladozni (a „*kert*” csak a fordításban szerepel, az eredetiben: „*sem a ciprusok, sem a vén kőrizsek nem hajladoznak*”) – tánc, őszülő fej – szerelmes suttozás és bújócska az alkonyi félhomályban.

A *deixis* megfigyelésével a nyelvtan anyagunkhoz kapcsolódunk. A Thaliarchus-óda *deixissel* indul („*Nézd a Soractét!*”), *deixisként* is felfogható a kétfülű kancsó is, annyira személyesnek, az adott helyzetre vonatkozóan tűnik, s a vers végén ismétlődő *ilyenkor* is: az eredetiben *nunc*, vagyis *most*.

C) Gondolatsor. Kint hideg van, a tél uralkodik minden felett, ezért fűtsél nagyon, hozd elő legjobb borodat, és legyünk együtt. Ami *pedig* nem tőlünk függ, azt hagyjuk meg az isteneknek, majd ha legyűrték a vihart, a fák sem hajladoznak többé. És egyáltalán/ különben is: ne bánd, a holnap mit hoz, amit hoz a véletlen, azt vedd haszonnak/ nyereségszámba, és közben/ legkivált ne kerüld a szerelmet, és ami az ifjúságban jó, amíg nem leszel öreg. Hiszen olyan jó, amikor a szerelmesek együtt vannak!

LEUCONOÉHOZ

D) Képsor. A tél itt színekdokhészerűen az év helyett áll, mintha nem években, hanem telekben mérné az idő múlását. Mintha abban akarna/ tudna csak gondolkodni, ami most van, vagyis a viharos téli napban. Ez a látkép itt is ellenképe és indoklása az együttlétnek: a tomboló tél kizárása, mintha egy ablakot becsuknánk, teszi meghittebbé a beszélgetést.

Deixis: a Leuconoé-ódában is tél van: „*mint ami most dühöng*”. Mindez a jelenvalóra utal, közvetlenséget, hangulatot teremt.

E) Gondolatsor. Ne kérdezd, milyen véget szánnak nekem és neked az istenek, *mert* ezt tilos az embernek tudnia, és *nem is* volna okos dolog. (A latin kifejezés – *scire nefas* (tudni tilos) – valóban nagyon szigorú tiltást fejez ki. A *nefas* szó vallási tilalmat jelent.) Mennyivel jobb eltűnni, akármilyen lesz is. Mindegy, lát-e szemünk több telet is, mint ez. *Ezért te csak légy bölcs, igyál okosan, mesze ne reménykedj, mert rövid az élet. Hiszen látod, míg beszélünk, elszalad az idő...* ragadd meg *tehát* a mai napot, és ne bízz a holnapiban. Ez a gondolatsor nem a tájképpel indul, hanem a tilalommal és jó tanáccsal – indoklás nélkül –, s ezt követi a vers szimmetriatengelyében a két sornyi tájleírás, látszólag az érvelés részeként. A főtebb említett deixisek mindkét versben a „most”-hoz, a jelenvalóhoz kötik a verset, s a nyelvi intenzitás mellett hozzájárulnak ahhoz, hogy a képek az érvelés halovány eszközeiből valódi életre keljenek.

MINDKETTŐ

F) A megszólított. A második versszak alapján Thaliarchus házigazdája a vers beszélőjének: ő gondoskodik a fűtésről és a borról. A 4. versszakban a „*puer*” szót olvassuk az eredetiben, amely inkább fiút jelent a tizenhét éves korban esedékes Liberalia ünnepig, amikor a fiúkat ifjakká (*iuvenis*) avatták. Persze lehet a „*puer*”-t tágabban értelmezni, és ifjúnak, fiatalembernek érteni. A versből egy olyan ifjú képe is megrajzolható, akit buzdítani kéne a fiatalság örömeire, mert valamiért még nem talált rá ezekre. Az életöröm képei persze bárkihez szólhatnak, ahhoz is, aki jól ismeri őket. A vers beszélője a tapasztaltabb ember szerepében szólal meg.

A Leuconoe-óda megszólítottját az első sorok jellemezhetik: talán éppen nagyon is kíváncsi a jövőre, talán különböző jóstudományokat, praktikákat is segítségül hív ebben. Nem derül ki, miért, vagy hogy ez hogyan befolyásolja az életét, elvonja-e figyelmét a jelentől. Mindenesetre két dolog érdekli: a beszélő és a saját jövője. Ez a kettő a párhuzamosság stílusalakzatával, a sorban elfoglalt helyzetével mintha összekapcsolódna – az eredetiben: „*ne kérdezd, milyen véget adtak nekem, milyent neked az istenek*”. A vers indítása mintha egy régi párbeszédbe kapcsolódnék, a „*csevegünk*” szó is utalhat arra, hogy gyakran és feszélyezetlenül beszélgetnek, bár a latin szó semlegesebb (*loquimur*). A beszélő fölénye – a tanítás pozíciójából fakadóan – ebben a versben is jellemző. Mindkét szereplő neve görögből összetett beszélő név, viselőjüket nem ismerjük.

Összefoglalva: a Thaliarchus-óda belső összefüggései kifejtettebbek, gondolatmenete világosabb, mint a másik versé. Szépsége van abban is, hogy nem a tanítással ér véget, hanem – attól elemelkedve – valóban az élet szépségével. A Leuconoe-óda tömörebb, enigmatikusabb, összefüggései rejtélyesebbek. Gondolati súlypontja a végére esik, ami zártabbá teszi, szűkszavúsága itt akár lemondó, fájdalmas, tragikus is lehet. (Berzsenyi így fogja olvasni.) Olvasójában felmerülhet a kérdés, milyen élmények, félelmek vezetnek a jövő ennyire végletes elutasításához: „*sose várd, nyílik-e holnapod?*”

REFLEKTÁLÁS

3. lépés: 4–5. feladat

T/4.

31. oldal

Házi feladat

Tanári instrukciók

Ez a feladat reflektálás lehetne az óra végén, de biztosan nem jut rá idő, így házi feladatnak adhatjuk. A *Carpe diem* fordításában szerepet játszhat egy motívumsor, amely a vers utolsó három sorát jellemzi. „Szűrd meg a bort” – ebben ez is benne van: igyál okosan. „Metszd a vadóc reményt vissza”: a latin eredetiben valóban a szőlőmetszés igéje szerepel, de itt a remény csak „hosszú” („*spem longam reseces*”). Imre Flóra fordításában a „vadóc” a szőlő műveletlen sarjadó vadhajtásaira is utal, amelyeket metszéssel kell visszafogni, nehogy elvaduljon a tőke. Végül a *Carpe diem* igéjében ez van benne: *letépni, leszakítani, szemelgetni, megenni*. Vagyis a kifejezés a szőlészkedéshez kapcsolódó motívumsorba illik. A vers elsődlegesen tanító jellege mellett megvan benne egy szerelmes vers és egy bordal lehetősége is.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, stílusérzék, szótárhasználat képessége, idegen nyelvek iránti fogékonyság

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: fordítás

4. Házi feladat

A Leuconoe-óda *carpe diem* kifejezése szállóigévé vált, és sokféleképpen fordították magyarra is.

- a) Te melyik fordítást tartod legjobbnak?
 - „míg dadogunk, fut az | Irígy üdő. *Jobb mával élned...*” (Vitkovics Mihály)
 - „*Használd a napokat, s ami jelen vagy, Forró szívvel öleld...*” (Berzsenyi Dániel)
 - „*Minden órádnak leszakaszod virágát...*” (Berzsenyi Dániel: Barátomhoz)
 - „Amíg szánkon a szó, már tovatűnt a nap: | *Tépd le, virága tiéd...*” (Trencsényi-Waldapfel Imre)
 - „Míg fecsegünk, száll az irígy idő: | *élvezd a napot...*” (Szabó Lőrinc)
 - „Míg csevegünk, elfut irígy időnk: | *fogd hát, s tépd le a mát...*” (Imre Flóra)
- b) Te hogyan fordítanád? A *carpe* felszólító mód, a *diem* pedig a *dies* (= nap) tárgyese. A *carpe* jelentéseihez nézd meg egy latin–magyar szótár szócikkét. (Így találd meg: *carpo*.)
- c) Mi a véleményed az „*Élj a mának!*” fordításról? Miért lehet félrevezető vagy hamis ez az értelmezés a két vers ismeretében?

T/5.

31. oldal

Szorgalmi feladat

Tanári instrukciók: A *kreatív írás* eljárására épülő feladatot szorgalminak, otthoni munkára szánjuk.

Kiemelt készségek, képességek: empátia, érvelés, vitakészség, fantázia

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: kreatív írás

5. Szorgalmi feladat

A) Leuconoe hallgat. A vers alapján Leuconoe nagyon kíváncsi és szeret beszélni. Miért hagyjuk hallgatni? Írd meg Leuconoe választát Horatiusnak!

B) Akár összefüggő – mondjuk nyolcsoros – szöveggént, akár három részletben, hogy valódi legyen a párbeszéd. A Horatius-vers három részre osztható (3 – 2 – 3 sor), a Leuconoe szövegét eléjük vagy utánuk lehetne illeszteni aszerint, hogy melyikükkel akarod indítani, illetve lezárni a verset.

Tehát: Horatius – Leuconoe – H. – L. – H. – L. vagy Leuconoe – Horatius – L. – H. – L. – H.

RÁHANGOLÓDÁS

4. lépés: 6–7. feladat

T/6–7.

32. oldal

A ráhangolódást szolgáló 6. és 7. feladat között válasszunk!

T/6.

5 perc

Tanári instrukciók

Forduljunk valahogy így tanítványainkhoz: „láttok három szót, ezek földrajzi fogalmak, írjátok mellé az első nevet, amely róla eszetekbe jut”. Fontos, hogy ebben ne legyen gondolkodási idejük. Az várható, hogy ki-ki azzal a hegy-, folyó- és városnévvel válaszol, amely környezetében a legjellemzőbb, vagy amely szívéhez legközelebb áll: ahol otthon van. (Így lesz a Soractéből Kemenes és Ság hegye.) Jó lenne, ha ez tudatosulna a rövid páros megbeszélésben.

Kiemelt készségek, képességek: fantázia, asszociációs képesség, együttműködési készség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni, majd páros

Módszerek, eljárások: asszociáció, jegyzetkészítés, majd megbeszélés

6. Mi jut eszetekbe elsőként ezekről a szavakról?

Egy hegy:

Egy folyó:

Egy város:

Beszélgétek meg a padtársatokkal, miért éppen ezekre gondoltatok először!

T/7.

5 perc

Tanári instrukciók

A feladat irányított képalkotásra épül, vagyis arra kérjük tanítványainkat, hogy lazítsanak, hunyják be szemüket, és képzeljék maguk elé, amit hallanak. Ezután egy téli tájképet kezdünk vázolni előttük. A legáltalánosabb vonásokkal kezdjük, amelyeket legszabadabban lehet személyes látvánnyal feltölteni, tehát pl.: „Tél van, mindent hó borít, esteledik, fákat látok, domboldalt, embereket...”. Ha sikerül megteremteni a belső képek felidézéséhez szükséges figyelmet, elhallgathatunk egy percre, aztán elkezdhetjük a *Horác* felolvasását.

A ráhangoló feladatok valamelyike után a vers tanári felolvasásban hangozzék el először.

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: irányított képalkotás

7. Hunyjátok be a szemeteket, és képzeljétek magatok elé egy téli tájat! Lassan nézzetek végig rajta, vegyétek szemügyre részleteit, érezzétek meg a hangulatát!

Hallgassátok meg a verset!

BERZSENYI DÁNIEL: HORÁC

Zúg immár Boreas a Kemenes fölött,
Zordon fürgetegeket rejtik el a napot,
Nézd, a Ság tetejét hófúvatok fedik,
S minden bús telelésre dőlt.

Használd a napokat, s ami jelen vagyon,
Forró szívvel öleld, s a szerelem szelíd
Érzésit ki ne zárd, míg fiatal korod
Boldog csillaga tündököl.

Halljad, Flaccus arany lantja mit énekel:
Gerjeszd a szenelőt, tölts poharadba bort,
Villogjon fejedben balzsamomos kenet,
Mellyet Bengala napja főz.

Holnappal ne törődj, messze ne álmodozz,
Légy víg, légy te okos, míg lehet, élj s örülj.
Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül,
Mint a nyíl s zuhogó patak.

BOREAS: az északi szél neve a görög mitológiában

KEMENES, SÁG: dombvidék és hegy Hetye és Sömjén között, Berzsenyi otthona közelében

FLACCUS: Horatius

BALZSAMOMOS KENET: a balzsamos kenet alakjában megőrzi a latin szó szótagszámát (balsamum), mert a szó ebben az alakjában illeszkedik jól a vers ritmusába. Régi lakomákon szokás volt a vendégek haját illatos balzsammal bekenni.

BENGALA: Bengália, azokat a távoli országokat jelenti, ahonnan balzsam érkezett Rómába.

JELENTÉSTEREMTÉS

5. lépés: 8. feladat

T/8.

33. oldal

15 perc

Tanári instrukciók

A gyerekek egyet válasszanak a feladatcsoportokból. Bizonyára nem haszontalan jelezni, hogy a versben megidézett Flaccus nem más, mint Horatius. Munkájuk közben vagy az azt követő megbeszélésben tudatosítsuk, hogy Berzsenyi természetesen eredetiben és nem Szabó Lőrinc fordításában ismerte Horatiust. A *Horác* összerakásában és a két versszak összehasonlításában tehát el kell fogadnunk, hogy a Berzsenyi által nem ismert műfordítás szövegére kell hagyatkoznunk. Fölmerülhet még, és jó is, ha fölmerül, hogy nem túl egyszerű-e, szolgai-e így a versírás, a más verseiből összeollózza. Ez egy bonyolult kérdés, amelyet nagyon komolyan kell vennünk. Berzsenyi ugyanis – Kis János visszaemlékezésének tanúsága szerint – valóban kis papírcédulákon dolgozott, alkotásmódszere lehetett az elemek kombinálása, elhagyása és újrendezése. Barátja így írt erről: „Több ízben történt, hogy hozzá menésemkor őtet az asztalánál dolgozva s papirosok mellett találtam, melyeket belépésemkor az asztalfiókba sodort, úgy azonban, hogy apró nyíredékek maradtak kívül. [...] a nyíredékeken verstöredékecskéket találtam [...]” (Kis János Emlékezései. Negyedik rész. Esmerkedéseim pályatársaimmal. Berzsenyi D. művei – Kis J. Emlékezései. Szerk. Orosz László, Bp. 1984. 994. old.) Másrészt tudnunk kell, hogy ezek a Horatius-versek s „az egész Horatius” benne volt, élt Berzsenyiben, nem fordítja tehát egy-egy versét (nincs is igazi műfordítása, noha kortársai között már jeles műfordítók akadtak), hanem újraalkotja. A *Horác* kapcsán jogos azzal a párhuzammal is élni, hogy ha az élet legkülönfélébb élményei tárgyat adhatnak a versnek, miért ne lehetne a vers tárgya egy meghatározó, mert bensővé vált olvasmányélmény? (A feladatokhoz írt megoldásokat kiegészíti a Berzsenyi *Horáca* című olvasmány.)

Kiemelt készségek, képességek: A) szövegértés, kombinatorikus gondolkodás képessége; B) szövegértés, analogikus gondolkodás képessége, stílusérzék; C) szövegértés, logikus és analogikus gondolkodás képessége, stílusérzék

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: páros munka

Módszerek, eljárások: olvasás és szövegértelmezés, jegyzetkészítés

8. Olvassátok el a vershez kapcsolódó feladatcsoportokat, és páronként válasszatok magatoknak egyet közülük!

Vizsgáljátok meg ebből a szempontból a verset, és készítetek jegyzetet! A közös értelmezés ezekre a páros munkákra épül majd.

A) Horatius a *Horácban*

a) Rakjátok össze Berzsenyi versét a két Horatius-versből!

Jelöljétek a szövegében különböző színű ceruzákkal, hogy egyes képei és gondolatai honnan vannak!

b) Keressetek egy-egy példát az *intertextualitás* két fajtájára!

Utalás:

Rájátszás:

c) Azt is vizsgáljátok meg, mit hagy el Berzsenyi a Thaliarchushoz, illetve a Leuconoéhoz írt Horatius-versből!

B) Nyitókép

Hasonlítsátok össze a *Horác* első szakaszát a *Thaliarchushoz* első versszakával!

THALIARCHUSHOZ	HORÁC
„Nézd a Soractét! nézd, magas orma hogy ragyog fehéren! roskad a hó alatt és nyög az erdő, és a fagyban a folyamok vize mind beállott.”	„Zúg immár Boreas a Kemenes fölött, Zordon fürgetegek rejtik el a napot, Nézd, a Ság tetejét hófuvatok fedik, S minden bús telelésre dőlt.”

a) Milyen kapcsolatban van Berzsenyi tájképe Horatiuséval?

Hasonlítsátok össze először a két nyitókép színeit, fényeit és mozgalmasságát (dinamikáját)!

	THALIARCHUSHOZ	HORÁC
SZÍNEK, FÉNYEK		
MOZGÁS, MOZGÁS HIÁNYA		

b) Most vizsgáljátok meg a *Horác* első versszakának zeneiségét!

Keressetek hangutánzó szavakat!

Olvassátok el fennhangon a versszakot! Milyen beszédhangokat tartotok uralkodónak a hangzásában?

Milyen szavakkal tudnátok jellemezni az első versszak hangzását?

c) Milyen hatása van szerintetek annak, hogy a *Horác* nyitóképe nem a megszólítással indul?

C) Zárókép

Hasonlítsátok össze a *Horác* utolsó szakaszát a Leuconoé-óda utolsó három sorával!

LEUCONOÉHOZ	HORÁC
„Légy bölcs, Leuconoe, szűrd meg a bort, s metszd a vadóc reményt vissza: kurta a lét. Míg csevegünk, elfut irígy időnk: fogd hát, s tépd le a mát, és sose várd, nyílik-e holnapod.”	„Holnappal ne törődj, messze ne álmodozz, Légy víg, légy te okos, míg lehet, élj s örülj. Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül, Mint a nyíl s zuhogó patak.”

- a) Hogyan változtatja meg Berzsenyi az eredeti elemek sorrendjét?
 „Légy bölcs...” (I.), „Míg csevegünk, elfut irígy időnk...” (II.), „...sose várd, nyílik-e holnapod.” (III.)
 „Holnappal ne törődj...” (1.), „...légy te okos...” (2.), „Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül...” (3.)
- Milyen hatása van szerintetek ennek a sorrendcserének?
- b) Jellemezzétek Berzsenyi versének záróképét! Mi benne a furcsa, mi tűnik belőle a köznapi nyelvhasználat számára képzavarnak?
- c) Egészítsétek ki a zárókép kettős hasonlatát úgy, hogy elveszítse rejtélyes-különös hangzását!
- d) Ez a képzavar milyen ki nem mondott képet idéz fel, milyen többletjelentést adhat szerintetek?
- e) Mi jellemzi a Horác utolsó két sorának hangzásvilágát?
 Figyeljétek meg a magas és mély (elől és hátul képzett) magánhangzók, vagyis a szavak hangrendjének változását! Zeneileg miért hat annyira zártnak az utolsó sor, tartalmilag miért nyitott, befejezetlen?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

A) Feladat a Horác egy-egy részletének azonosítása a két Horatius-versben.

a) Az első versszak a Thaliarchus-óda első szakaszát követi. A „Gerjeszd a szenelőt, tölts poharadba bort” sor a Thaliarchus-óda második versszakából való (a balzsam a 13. epódoszból, csak sokkal gazdagabb annál). A harmadik versszak a Thaliarchus-óda 4. szakaszát követi. A negyedik versszak a Leuconoe-óda utolsó három sorát.

b) Utalásnak tekinthető a „Gerjeszd a szenelőt, tölts poharadba bort”, vagy a „Használd a napokat”, mert ezek jól megfeleltethetők a Thaliarchus-óda megfelelő szöveghelyével (fűts be és töltsél, ill. a haszonra történő utalás, Szabó Lőrinc fordítása pontos). Utalás a „légy te okos” és a „míg szólunk, az idő hirtelen elrepül”, mert ezek is szorosan a Leuconoe-ódát követik. Rájátszás az első versszak, mert a nyitókép motívumokkal kapcsolódik Horatiushoz: kint tél van, a hegyet hó takarja, fenséges és küzdelmes természeti kép. Rájátszás van a kompozícióban is, vagyis az első és a második, a második és a harmadik, az első és a többi szakasz viszonyában. Rájátszásnak tekintjük a horatiusi versformát is.

c) A Horácból hiányzik a Thaliarchus-óda harmadik szakasza, az öregkorral való fenyegetés és az alkonyi randevú leírása (5., 6. versszak). Súlytalanabb az ember jövőre irányuló kíváncsisága, mint a Leuconoe-ódában, és nincs szó arról, hogy egy vagy még több ilyen telünk van-e még hátra. Végül mivel az ötödik sortól „Flaccust hallgatjuk”, ezért sokkal kevésbé jelenik meg a megszólított személye, csupán ebben a két szóban: „Nézd... Halljad...” s ezeket is inkább önmegszólításnak értjük.

B) Feladat a két vers nyitóképeinek összehasonlítása.

a) Horatius versében kristálytisza téli idő, hófehér ragyogás van. Berzsenyi tája borús, sötét: „Zordon fürgetegek rejtik el a napot”. Horatius tájképén a behavazott Soracte látványa uralkodik, amely a latinban 'áll' (stet). Az igék: ragyog, roskad, nyög, beállott (a latinban: stet, nec iam sustineant, laborantes, constiterint: áll, már alig bírják, görnyedezve, beálltak): a hegyre nézve fenséges, az erdőkre nézve összerogyással fenyegető, a folyókra nézve csak éppen kialakult: ösz-

szességében feszültségekkel teli statikusságot fejeznek ki. Berzsenyi szavai – zúg, rejtik el, fedik, dőlt, és különösen két mozgást kifejező, zenéjével is megragadó főnév: fürgetegek, hófuvatok – mozgalmasabbak és így küzdelmesek.

b) Hangutánzó szó a zúg és a hófuvatok. Meghatározóak a „z”, az „r” és az „f” hangok, első sorában a nazálisok, utána a „g-k”, „d-t” zárhangok. A negyedik sort a nazálisok és az „l” lágyítja. Zenei eszköz továbbá az első két sor elejére kiemelt „z” alliteráció (zúg-zordon), és a „hófuvatok fedik”. A versszak különösen gazdag erős hanghatású szavakban, hangzása komor, baljós, fenséges.

c) A Thaliarchus-óda első szava – „Nézd” (Vides) – olyan szemléleti helyzetet teremt, amely keretet rajzol a kép köré, kiemeli annak látvány-jellegét, sőt mondhatni egyenrangú szereplővé teszi a szemlélőt a tájon uralkodó hegygel (a latinban a Soracte a második sor elején hasonló pozícióban áll, mint az első sor élén álló „Nézd”. Berzsenyinéél az első két sor szemléleti bizonytalanságot hordoz: ki honnan látja, hallja mindezt? A vers olvasója magára van hagyva ebben a tájban. A természeti kép önállóbb életre kel, az emberin kívüli világ öntörvényűbbnek, hatalmasabbnak tűnik itt, mint Horatiusnál, aki a tájat uraló pillantással kezdi versét.

C) Feladat a két vers záróképének összehasonlítása.

a) A zárókép elemei így felelnek meg egymásnak (elől a Horatius-, utána a Berzsenyi-versre vonatkozó szám): (I. – 2.) (II. – 3.) (III. – 1.) A Leuconoe-óda másként fejeződik be, mint a Thaliarchus-óda: tanításának nyomatékával ér véget. A sorrendcsere által Berzsenyi verse is nyitottabbá válik, mert nem tanítással, hanem egy asszociációkat elindító, bonyolult képpel fejeződik be.

b-d) Berzsenyi záróképében egy (az ő korában már idejétmúlt, tehát irodalmias) fegyver és egy természeti jelenség kapcsolódik össze. Az benne a különös, hogy a kettő közül csak a nyíl repül, a patak nem, de ennek gyors tovafoiyását is az a repülés fejezi ki. Két időtoposz kapcsolódik össze a képben: az időnek szárnya van, elszáll, és az idő (élet) folyik, mint a patak. („Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül, | S minden míve tűnő szárnya körül lebeg!” – olvassuk *A közelítő tél*ben. Az idő-folyó párhuzam Hérakleitosztól ered: „Minden folyik.” „Kétszer nem léphetsz ugyanabba a folyóba.” Uthalatunk Petőfi versére is, amely a fejezet végén, a 42. feladatban közlünk.)

c) ... az idő hirtelen elrepül, mint a nyíl, és elfolyik, mint a patak.

e) A „Míg szólunk”-tól kezdve a szavak hangrendje dominánsan magas, a vers utolsó két szava mély. Zenei zártságot sugallhatnak a hangrendi változás mellett a „patak” zárhangjai is. A „zuhogó” földézhethi a verset nyitó „zúg” szót, természeti jellegénél fogva is visszavezet a nyitóképhez. A zuhogás erősen lefelé irányuló mozgása a „S minden bús telelésre dőlt” irányához is kapcsolható. A zárókép ilyen szempontból a vers nyitóképe felé mutat tehát, említett hiányossága, sokértelműsége pedig tartalmi nyitottságot, talányosságot hordoz.

6. lépés: 9–11. feladat

T/9–11. 36. oldal

15 perc

Tanári instrukciók

Az órának ebben a részében frontális munkával beszéljük meg a Berzsenyi-verset. A megbeszélést indíthatja három páros munkájának a közzététele, vagy a megadott kérdések mentén tanári kérdezés. Közben figyeljünk az arányokra, mi az, amit feltétlenül be szeretnénk mutatni a *Horác*-ban és a két Horatius-vershez való kapcsolatában.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, logikus gondolkodás képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: megbeszélés

9. Fogalmazzátok meg a különbséget a Thaliarchus-óda és a *Horác* terjedelmi arányai között!

Hogyan aránylanak bennük a leíró és a tanító részek?

Melyik versben jutnak a természeti képek meghatározóbb szerephez?

10. Mit mondhatunk arról, hogy Berzsenyi versében ki beszél, és kihez szól?

Ki a beszélője a „*Halljad, Flaccus arany lantja mit énekel:*” sor alatti résznek?

Miért különös ez?

11. Foglaljuk össze ezek után, milyen viszonyban van Berzsenyi verse a két Horatius-verssel!

a) Hogyan épül egybe Berzsenyi verse a két Horatius-versből?

b) Milyen különbséget láttok Berzsenyi verse és a két elődvers jelentése és hangulata között?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

9. A *Horác* két versszakkal rövidebb, mint a Thaliarchus-óda, tehát a Horatius-vers harmadával. A verset nyitó természeti kép terjedelmi oknál fogva is hangsúlyosabb tehát. Igaz ugyan, hogy a Thaliarchus-óda harmadik szakasza is tájleírás, de annak önállósága már korlátozott, hiszen a gondolatmenet, az érvelés része csupán. Berzsenyi nemcsak két Horatius-versből csinálja meg a magáét, de verse tömörebb, takarékosabb is lesz a mintául szolgáló Thaliarchus-ódánál.

10. Berzsenyi átveszi Horatiustól a megszólítás helyzetét, de a megszólított személyét megrajzolatlanul hagyja. Az ötödik sortól Horatiust idézi: „*Halljad, Flaccus arany lantja mit énekel:*” = Lássuk, mit ír erről Horatius! Flaccus pedig az elődversek pozíciójában, E/2. személyben beszél, a vers elején megszólaló ÉN és a megszólított TE együtt hallgatják. Azonossá válnak mondjuk Thaliarchusszal és – egymással. A „*Míg szólunk...*”, noha híven követi a Leuconoe-óda kifejezését, de mintha összekapcsolódna benne ez a négy különös személy: vagyis a versből magát szinte teljesen kivonó, kedves könyve mögé rejtő ÉN, a horatiusi hagyomány szerint megszólított, de megrajzolatlan TE, az arany lanttal éneklő Flaccus és megszólítottja, ez a Thaliarchus-Leuconoe.

Bécsy Ágnes értelmezésében a *Horác* – a Németh G. Béla által leírt módon – önmegszólító vers. Lírai hőse a téli táj látványától könyvéhez fordul, és kedves költőjére figyel.

11.

a) Berzsenyi Horatius két versét, ill. a Horatius-versek szellemét imitálja. A két verset egybekapcsolja, tömöríti, a varratokat eltünteti. Ugyanakkor érdekesen beleírja az olvasás, irodalmi találkozás élményét azáltal, hogy az első versszak még saját tájkép, mely rájátszás-szerűen idézi meg a Horatius-vers nyitóképét, a folytatásban önmagától eltávolítva, olvasmányélményként teremti meg a maga Horatiusát. *Ez az eltávolítva azonosulás a vers legérdekesebb jelensége.*

b) A nyitó- és záróképek hangulati különbségeiről beszéltünk. Berzsenyi Horácában átizzik, szinte lobogni kezd a horatiusi tanítás: Berzsenyi verse sokkal szenvedélyesebb Horatiusnál. A második versszak második felében – „*Villogjon fejedem balzsamomos kenet | Mellyet Bengala napja főz*” – a különös, intenzív fényjáték, a messzi tájakat, óriási távolságokat idézi földrajzi név. A harmadik versszak végén: „*míg fiatal korod | Boldog csillaga tündököl*”, a sor elejére kiemelt jelzővel, és megint a ragyogással (arany lant – villogjon ...kenet – Bengala napja – csillaga tündököl). És leginkább: „*ami jelen vagyon | Forró szívvel öleld*”, a legintenzívebb szóval a sor elején, szívvel és öleléssel. Horatius mindig mértéktartó: „*vedd tiszta haszonnak*”, mondja, *carpe diem* – Berzsenyi, tudjuk, mennyire tud izzani. De különbség van a jövő firtatása, a „*sose várd, nyílik-e holnapod*” (az eredetiben: minél kevésbé bízz a holnapban), és az álmodozásról való lemondás között is: „*messze ne álmodozz*”. Végül a meglévő féltettsége olyan szépen jelenik e két szócskában az „*élj*” parancsa előtt: „*míg lehet*”. Közös értelmezésünkben ezeket a Berzsenyire jellemző vonásokat igyekezzünk kiemelni.

REFLEKTÁLÁS

7. lépés: 12–13. feladat

T/12–13. 38. oldal

T/12. 10 perc

Tanári instrukciók

Az állóképet 3-6 fős csoportok alkossák (akár az előző órai csoportmunka csoportjai). Válasszának ki egyet a lehetőségekből, beszéljék meg a szerepeket, majd az óra utolsó perceiben mutassák be az állóképet az osztálynak. Ha a megjelenítésre már nem marad idő, a következő óra kezdődhet az állóképek bemutatásával.

Kiemelt készségek, képességek: kreativitás, együttműködési készség, játékoság

Célcsoport – differenciálás: heterogén csoportok

Munkaformák: csoportmunka

Módszerek, eljárások: állókép megalkotása és bemutatása

12. Alkossatok csoportokban állóképet! Válasszatok a 3 lehetőség közül!

- a) A *Thaliarchus*hoz vagy a *Horác* nyitóképének ábrázolása
- b) A *Thaliarchus*hoz vagy a *Horác* záróképének ábrázolása
- c) A beszélő és a megszólított viszonya az egyik Horatius-versben

Ha a kép idézetre épül, valamelyikőtök olvassa fel közben az idézetet!

BERZSENYI HORÁCA

Berzsenyi mintha Horatius-versekből ollózná össze a maga Horácát. Versének írásakor, a XVIII–XIX. század fordulóján vége felé jár egy két évszázados művészettörténeti korszak, a klasszicizmus. A klasszicista ízlés a régi mesterek követését várta el a művészekről, eszménye az antikvitás, vagyis a klasszikus görög-római művészet volt. A korabeli alkotók mintáikat az ókorban keresték. A műveltséget legalább olyan fontosnak tartották, mint az eredetiséget. Feladatuknak ókori szerzők utánzását és a velük való versengést tekintették. Berzsenyi költői példaképe elsősorban Horatius volt. Verseit a Horatiustól tanult versformákban írta, a versírás eszköztárát jórészt tőle tanulta. De Horatius annyira benne élt, hogy a látszólag legtökéletesebb horatiusi maszokban is tudott saját hangján szólni. Jó példa erre a Horác.

Zúg immár Boreas a Kemenes fölött: az első sor érzékelteti a távlatokat, amelyeket a vers összefog. Boreas a görög mitológia emberarcú szélstene, az északi szél – Kemenes az a hegyhát, amely Berzsenyi sömjei házának ablakából látszik. Valami mesei, hatalmas és örök jelenik meg itt a személyesben, az itthoniban. Ez a látvány valóság és képzelet határán van: ábrándozás. Berzsenyi tájképe zordabb és mozgalmassabb, mint a *Thaliarchus*-óda nyitóképe. Színeit naptalan komorság, zenéjét a z, az r és az f hangok jellemzik. A tél itt nem csak részleteiben gyötri a tájat (az erdőket, a folyókat), hanem általános érvényűvé válik: minden szinte belehanyaglik a bús télbe. Ez a kép önállóbb életre is kel azáltal, hogy a megszólítás a harmadik sorig késik, s addig a vershelyzet tekintetében tájékozatlanul állunk.

„Nézd... Halljad...”: ki lehet a megszólított? Nincsen neve, mint *Thaliarchus*nak, nem játssza el a házigazda, a barát vagy a tanítvány szerepét. A beszélő először a tájra, aztán Horatius énekére irányítja a figyelmét, mintha saját magát rázná fel az ábrándozásból. Mintha ezt mondaná: ezek az elmúlás, az ember nélküli természet képei, lássuk csak, mit ír erről Horatius! Eddig is horatiusi motívumokkal írta le a tájat: a behavazott Soracte és a téli Kemenes képét vetítette egymásra (a rájátszás eszközével élt). Ezután mintha Horatiust beszélgetné, és az utalás eszközével idézi fel a *carpe diem* tanítását. Horatius versében a téli tájkép hívja elő a jelen megragadásáról és az élet örömeiről szóló tanítást. Az elmúlást, az élet fenyegetettségét sejtető képpel az élet szeretetének tanítását szegezi szembe. Berzsenyi versében a „Halljad, Flaccus arany lantja mit énekel:” sor a nyitókép és a gondolatsor közé ékelődik. Ő mintha a tájjal tudna azonosulni, de a tanítást csak magától eltávolítva, Horatius szájába adva, sürgető parancsként tudná újrafogalmazni. Mintha a Horatius kínálta válasz vágy és eszme maradna, amely nem válhat valósággá. Milyen vágyról lehet szó?

Az igényes életről („tölts poharadba bort, | Villogjon fejedben balzsamomos kenet, | Mellyet Bengala napja főz.”). Arról, hogy az ember legyen azonos önmagával és az életével, hogy önfeledten tudjon élni. Vagy arról, hogy okossággal, önfegyelemmel megteremthető a benső nyugalom a kinti világ bizonytalanságaival szemben. Vagy arról, hogy lehet egyszerre okosan és szenvedélyesen élni. Csak erre a versszakra jellemzőek a soráthajlásos mondatfűzések, a mondatok túlfutnak a sorokon: mert belülről

sürgető vágyakról szólnak. A tanítás bizonyos elemei tovább szépülve, átforrósodva jelennek meg: a régi lakomákra utaló balzsamos kenet, a „fiatal korod | Boldog csillaga tündököl”, és leginkább ez: „s ami jelen vagyon, | Forró szívvel öleld”.

A „szólunk” mellől is hiányzik egy kedves, kíváncsi beszélgetőtárs (egy Leuconoe), a T/1. személy talán az emberre általában vonatkozik, vagy ha a „Nézd... Halljad...” szavakkal a vers beszélője önmagához fordult, a „szólunk” mindhármukat – a megkettőzött ént és Flaccust – magába foglalja. A nyíl és a patak nagyon távoli képzetek, a nyíl elröpül, a zuhogó patak hiányt hagy maga után, s mintha viszsza kapcsolódna a vers nyitóképéhez. Az utolsó sorok magas hangrendű szavak uralta zenéje a zuhogó patakkal elmélyül. A zuhogó és a zúg hasonló hangzású szavak, a patak sebes folyása jól illik a fergetegek és hófúvatok világába. Másodszori olvasásra mintha az elhangzott tanítások visszhangoznának a téli táj mögött.

A vers első szakasza tehát motívumaival, beszédhelyzetével és versformájával felidézi a Soracte leírását (rájátszás). Az ötödik sort követő második rész a Thaliarchus-óda és Leuconoe-óda tanítását sűríti három szakaszba. Közben az eredeti mondatok hol pontosan jelennek meg, szinte műfordításként – pl. „Míg szólunk az idő hirtelen elrepül...” –, hol megváltoztatva: pl. „Gerjeszd a szenelőt, tölts poharadba bort...” (utalás).

A vers két egysége egymástól elkülönül, kapcsolatuk nem olyan szerves, mint Horatiusnál, a természeti képek a megváltozott arányok következtében mintha hangsúlyosabbá válnának. A vers talán azt fejezi ki, hogyan keresi Berzsenyi életében a horatiusi értékeket, és hogyan tapasztalja meg a horatiusi világ és a saját világa közötti feszültséget.

T/13.

Szorgalmi feladat

Ezt a feladatot szorgalminak, otthoni munkára szánjuk. Arra lehet jó, hogy megértsük általa: egy-egy jellegzetes motívumnak az életművön belül is lehet fejlődése.

A következő órán egy lehetséges feladat poszterkészítés lesz a *Licinius Murenához* című versről, aki várhatóan ezt választja, az hozzon magával ehhez szükséges írószerszámokat, esetleg színes magazinokat, ollót és ragasztót. A csomagolópapírt mi biztosítjuk. (Az ilyen jellegű feladathoz az eszközökről természetesen saját szokásaink alapján gondoskodjunk.) Erre hívjuk fel előre tanítványaink figyelmét!

13. Szorgalmi feladat: A Horác harmadik elődverse

- Olvasd el a 13. epódosz első felét, és fogalmazd meg, mi teszi a Thaliarchus-óda rokonává! (Az epódosz olyan versforma, amelynek lényege, hogy a páratlan és a páros sorok eltérő ritmúságúak és szabályszerűen váltakoznak. Horatius ezekből is írt egy kötetre valót. Ennek a versnek az utókor a *Barátaihoz* címet adta.)
- Keresd meg és jelöld be azokat a részleteket, amelyeket Berzsenyi innen vehetett át a Horác című versébe!

HORATIUS: BARÁTAIHOZ

(Epódoszok könyve, 13. vers)

„Szörnyű vihar tombol, felhők gomolyognak az égen,
s havat szítál le Juppiter; tombol a thrák vihar, és
zúgva süvölt erdőn, vizen át. No, barátaim, ezt a
napot ne hagyjuk múlni, míg ifju, vidám a szívünk,
és az öregkor távol még nevető szemeinktől.

A vélem egy évből való bort ide, és ne törődj
semmi egyébbel! Az isten majd – ha helyesnek itéli –
nyugalmat is teremt megint. Hintse fejünket a dús
balzsam, s Külléné lágyhangú lantja zenéljen,
fejünk felől müljék el az aggodalom meg a gond. [...]

(Erdődy János fordítása)

THRÁK VIHAR: mert Thrákia felől, északkeleti irányból jön.

KÜLLÉNÉ LÁGYHANGÚ LANTJA: Hermész a Külléné-hegyen született, s kisgyermekként ő készítette az első lantot.

RÁHANGOLÓDÁS

8. lépés: 14. feladat

T/14. 39. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

Ez a ráhangolódás akkor sikerülhet jól, ha a gyerekek elértik a kérdést, és képesek felidézni egy szituációt. Tehát ne általánosságban gondolkodjanak azon, miben helyes a mértéktartás, hanem egy konkrét helyzetre gondoljanak. Próbálják felidézni az ezzel kapcsolatos érzéseiket, akkori és utólagos véleményüket. Ezt kellene megosztani a padtársukkal, s az elején biztosítani lehet őket, hogy a dolog nekik szól, nagyobb nyilvánosságot nem fog kapni.

Kiemelt készségek, képességek: emlékezet, nyitottság, empátia, együttműködési készség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni és páros munka

Módszerek, eljárások: személyes emlék felidézése, megbeszélés

14. Válassz egyet az alábbi két feladat közül, és ha átgondoltad, beszél meg a padtársaddal!

- a) Idézz fel egy helyzetet, amelyben egy neked fontos embert mértéktartásra, önmérsékletre biztattál!
Miért volt szüksége szerinted a figyelmeztetésre? Hogyan érveltél előtte, és ő hogyan fogadta szavaidat?

- ||| b) Idézz fel egy olyan helyzetet, amelyben téged intett valaki mértéktelenségre!
Hogyan fogadtad az érveit, és változtattál-e magatartásodon?

JELENTÉSTEREMTÉS

9. lépés: 15. feladat

T/15.

40. oldal

15 perc

Tanári instrukciók

A gyerekek választhatnak az A) és a B) feladat között, s ennek megfelelően osszák be idejüket és tevékenységüket.

A poszterkészítést úgy képzeljük, hogy versszakonként egy-egy rajzot készítsenek egy hat cikkelyre osztott körben vagy valamilyen más elrendezésben. Ha akarják, készíthetnek átfogóbb rajzot is, tehát nem az egyes versszakokról. A montázs azt jelentené, hogy színes lapokat hoznak, abból egy csomó képet kiollóznak, és felragasztják úgy, hogy valami értelmes, a vershez kapcsolódó jöjjön ki. Pl. hajózás, tornyok, fenyők, csábítások, extrém sportok, végletes élethelyzetek és szolid hétköznapiak... stb.

Az óra a szövegfeldolgozás megbeszélésével folytatódik, s az óra végén kerülhet sor a poszterbemutatóra. Ügyeljünk arra, hogy maradjon idő a feladatok elvégzésére, és senki ne maradjon tevékenység nélkül. Biztathatjuk tanítványainkat a munkamegosztásra, ennek mindkét feladattípusban van értelme.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, logikus gondolkodás képessége; vizuális fantázia, lényegkiemelés, kéz ügyesség, együttműködési készség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: páros vagy csoportos munka

Módszerek, eljárások: szövegértelmezés vagy poszterkészítés

Eszközök: csomagolópapír, ceruzák, filcek, olló ragasztó, újságok, lapok

||| 15. Olvasd el Horatius *Licinius Murenához* írt versét, és padtársaddal vagy a körülötted ülőkkel közös munkában dolgozd fel a szöveget!

Válasszatok a szövegértelmezés (A) és a poszterkészítés (B) között!

HORATIUS: LICINIUS MURENÁHOZ
(Ódák II. könyve, 10. vers)

Jobban jársz, Lícínusom, ha nem törzs
folyton a nyílt tengerek ostromába
s gyors szelektől tartva nem óvakodsz a
parti hegyekhez.

Akinek szívében arany közép tart
súlyegyent, azt nem nyomorítja rozzant
putri szennye, nem nyomorítja bántó
udvari pompa.

Égverő fenyvek sudarát sűrűbben
rázza fürgeteg, recsegőbb robajjal
dől a nagy torony, s a hegyek legormát
sújtja a villám.

Jót remél a vészben, a jóban ismét
fordulattól tart az előrelátó
szív. Ahogy meghozza a tél haragját
Juppiter, éppúgy

űzi is. Nem lesz, ami rossz ma, nem lesz
folyton az. Ha hallgat a Múzsá, olykor
lanttal ébreszti, s nyilait nem ontja
mindig Apolló.

Álld helyed bátran, ha szorít a sors, és
légy szilárd; viszont, okosan, magad vond
össze, hogyha kedvez a szél, tultontúl
büszke vitorlád.

(Szabó Lőrinc fordítása)

LICINIUS MURENA: Licinius, a vers megszólítottja valószínűleg az a Licinius Murena, aki i. e. 23-ban volt consul, később egy Augustus elleni összeesküvésbe keveredett, és menekülés közben halt meg. Ha valóban ő a vers címzettje, akkor talán szerepet játszott sorsában az is, hogy nem fogadta meg a horatiusi jó tanácsokat.

SÚLYEGYEN: régies szó az egyensúlyra

JUPITER: a rómaiak főistene, eredetileg időjárásisten – a derült égbolt és a viharos idő váltakozását, az évszakok rendjét egyaránt neki tulajdonították.

APOLLÓ: a világosság, az értelem és az egyensúly istene. Nyilaihoz sötét szörnyetegek elpusztítása és a pestis, lantjához a Múzsák kartancának vezetése, a költészet kapcsolódott. Ez a két arca jelenik meg a versben is.

A) Szövegértelmezés

- Vizsgáljátok meg a vers érvelését!
Az első három szakaszban milyen példákkal világítja meg a beszélő a szélsőségek kerülésének, a mértéktartásnak a tanítását?
- Az első két szakasz képi ellentétekre épül. A 3. már más logikára: mi kapcsolja ezt a részt az előzőkhöz, és mi választja el azoktól?
- A 4. és 5. versszak már nem a szélsőségekről, hanem a folytonos változásról szól. Mit jelent innen visszatekintve a 2. versszak tanítása az *arany középről*?
A 4. szakasz szerint hogyan nem szabad, illetve hogyan kell viszonyulni az éppen adott körülményekhez?
- A 4. szakasz végén kezdődő mondat és az egész 5. versszak milyen viszonyban van a 4. versszakban megfogalmazott helyes lelki magatartással? Tegyétek ki a hiányzó, de odaérthető kötőszót!
- Mi teszi a 6. szakaszt külön kompozíciós egységgé?
Nyelvtanilag mennyiben tér el az előzőktől?
Szerkezetileg mennyiben hasonlít az első kettőre és a negyedikre?
Tartalmában láttok-e eltérést az első kettőtől, illetve a negyediktől?

B) Poszterkészítés

Rajzoljatok csomagolópapírra egy nagy kört, és osszátok hat cikkelyre! A hat cikkely a *Licinius Murenához* hat versszaka. Tegyétek szemléletessé a poszteren a vers tanítását, érvelését! Használhattok filcet, krétát, de színes lapok szétvágásával, ragasztással készíthettek montázszerű munkát is.

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

A)

a) A vakmerő folyton a nyílt tengerre vágyik, az óvatoskodó túl közel tart a parthoz, amely szikláival, zátonyaival jelent veszedelemet. Végletes szegénységbe eshetünk vagy fényűző gazdagságra tehetünk szert: mindkettő megnyomorítja az embert. (Az eredeti semlegesebb: „...az biztosan elkerüli a rozszant putri szennyét, elkerüli az irigyelt palotát *józanon*.”) Hatalmas fényők, roppant tornyok, hegycsúcsok.

b) A 3. szakasz is a végletek veszélyeire figyelmeztet, de ebben nem egy képpár kerül egymással ellentétbe, hanem három kép áll egymás mellett ugyanannak a kifejezésére, vagyis hogy veszélyesebb, nagyobb károsodással, bukással fenyeget a mértéket meghaladót választani. Mindhárom strófa a *párhuzam* stílusalakzatára épül tehát: az első kettőben *ellentét*, a harmadikban *halmozás* van.

c) Az „*arany közép*” választása a 4–5. versszakban olyan magatartást jelent, amelynek jegyében az ember újra és újra felméri helyzetét, és alkalmazkodva őrzi meg magát. Nem veszti el a fejét a bajban, és nem bízta el magát a jóban, mert tudja, hogy sem az, sem ez nem állandó.

d) ... (mert) „*Ahogy meghozza a tél haragját | Juppiter, éppúgy | űzi is.*” Ez és a következők a 4. strófa első mondatát magyarázzák. Az itt megfogalmazott, dinamikusan alkalmazkodó előrelátásra jó okunk van, hiszen szüntelen változást látunk magunk körül. A tél haragja itt az évszakok körforgását képviseli (szinekdoché), tehát némileg más a szerepe, mint a megelőző két versben. A következő kép mögött pedig egy latin szentencia áll: fegyverek között hallgatnak a múzsák (*Inter arma silent Musae*). Vagyis Apollón, akinek az íj és a lant egyaránt jelképe, nem mindig pusztít, hanem – isteni lényének kettősségéből fakadóan – máskor ihletet = békét, életet, vidámságot ad.

e) Az előző versszakok általánosságban szóltak a mértéktartásról, a 6.-ban visszatér a személyes megszólítás („*Jobban jársz, Liciniusom... Álld helyed bátran...*”). Persze a tanítás címzettje továbbra sem csupán a versben megszólított Licinius, hanem általában az ember. Visszatér a tengeri kép, itt is ellentétpár fejezi ki a kerülendő végleteket. Tartalmi többlete a vers záróképének, hogy itt a kívánatos magatartás nem csupán az alkalmazkodás és örökös készenlét, hanem a sorsát, „tengeri útját” kezében tartó ember öntudata. Az első két strófa kulcsszava a *józanon* (sobrius – ez a fordításba nem fért), a 4–5. strófaé az *előrelátó szív* (bene praeparatum pectus), a záróképé pedig az *erős lélekkel, bátran és bölcsen* (animosus, fortiter, sapienter).

10. lépés: 16. feladat

T/16.

43. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

Az előző feladat páros vagy csoportmunkájának eredményeit felhasználva beszéljük meg a kérdéseket. Nem valószínű, hogy az előző feladat válaszainak részletes megbeszélésére jut idő, ezért koncentráljunk az *aurea mediocritas* fogalmának tisztázására, ez ugyanis feltételezi az előzetes, szöveggel való munkát.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, lényegkiemelés

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: megbeszélés

16. A vers életbölcseletének magva tehát a 2. versszak két szavában fogalmazódik meg: „arany közép”, a latin eredetiben „aurea mediocritas”.

- a) Miben látjátok ennek a lényegét?
- b) Milyen kapcsolatban állhat ez a Thaliarchushoz vagy a Leuconoéhoz írt ódáknban megfogalmazott tanítással, melynek lényege ez a két szó volt: *carpe diem*?
- c) Miért vihet tévútra a horatiusi életbölcseletnek ez a fordítása: „arany közepszer”?

REFLEKTÁLÁS

11. lépés: 17–20. feladat

T/17–20. 43. oldal

T/17.

10 perc

Tanári instrukciók

Ez a feladat a *névlánc*, ill. a *találó kérdések* eljárására épül. Időben akkor kerülhet sor rá, ha a fenti munkákkal elkészültek, és megbeszélésük, a vers közös értelmezése is eredményes volt. Ez a feladat azért hasznos, mert a tanulóknak kérdéseik megfogalmazásához problémákat kell azonosítaniuk, esetleg olyan szövegértési, értelmezési problémákat, amelyek különben nem kerülnének elő. Hogy a válasz mennyire kielégítő, ezt a kérdező diák, az osztály, majd a tanár döntse el: fontosságához mérten szánjunk rá időt. A gyerekek között lehetőséget teremt az interakcióra, a tanárnak pedig arra, hogy felmérje a szövegértés szintjét, a problémameglátás igényességét. A lánc bárhol megszakítható, ha már nincsen idő a folytatásra, vagy nincs több érdekes kérdés. Feltétlenül olvassuk el az órán együtt, vagy olvastassuk el otthon a tanulókkal a keretes szöveget, mert ez a következő óra vitájához is segítséget ad, és ne felejtjük el beharangozni a vitát!

Kiemelt készségek, képességek: problémalátás, önreflexió

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni, majd frontális

Módszerek, eljárások: találó kérdések, névlánc

17. Írjatok fel egy, legfeljebb két kérdést a verssel kapcsolatban, amely számotokra érdekes, és amely eddig megválaszolatlan maradt!

Ezután valaki tegye fel a kérdését tanárotoknak vagy egyik osztálytársatoknak, aki megpróbál válaszolni, majd saját kérdését másnak fogja feltenni és így tovább a névlánc szabályai szerint.

Merre vezet az „arany közép”? – a Licinius Murenához írt vers értelmezése

A Licinius Murenához bizonyos mértékben kiegészítő ellentéte az eddig tanult két Horatius-versnek. Azokban a költő a jelenben és a jelennek élést hirdette, most pedig éppen a jelennel, az adott körülményekkel szemben tanúsítandó távolságtartást, a körülményekkel való nem azonosulást. Hisz a 4. szakasz azt mondja: „Jót remél a vészben, a jóban ismét | fordulattól tart az előrelátó | szív.”

Az ellentét azonban csak részleges, illetve látszólagos. A külvilág ott is, itt is meglehetősen kevésbé befolyásolható törvényeknek engedelmeskedik. Ezeket az ember csak beláthatja, alkalmazkodhat hozzájuk, a nagy változások azonban nem az akaratától függenek. Itt is, ott is valamiféle lelki béke megszerzése a cél – ám e béke megszerzésének „receptje” kicsit különbözik.

A Licinius-hoz írott óda a belső szabadságot, a körülményektől való lelki függetlenséget mutatja a legfőbb értéknek. De azt is láthatjuk, hogy az arany középszer Horatiusnál nem a szürke középszerűség, hanem a már említett távolságtartást jelenti. A 4. szakasz még csupán passzív belső függetlenségről, a pillanatnak való be nem hódolásról beszél („Jót remél... fordulattól tart...”), az utolsó szakasz viszont már olyan magatartásparancsot fogalmaz meg, amely a környezet kihívásaira adott okos, cselekvő válaszokat követel („Álld helyed bátran... légy szilárd... okosan magad vond össze... vitorlád.”). Olyan rugalmas alkalmazkodást tanácsol tehát, amely ellensúlyozza a környezet kihívásait, nem pedig behódol nekik.

Az arany közép tanítása könnyen félreérthető, s ebben fülünk is ludas lehet: középszerűségnek lehet hallani, érteni. A latin szónak (*mediocritas*) semmiféle ilyen negatív felhangja nincsen. Ezért helyesebb „középszer” helyett középnek vagy középútnak mondani. Ez a vers nem a középszerűség dicsérete. Elég az utolsó versszakát újraolvasni, amelyben éppen a helytállásról van szó. Az arany közép „értelme és költői jogalapja annak állandó jelenléte, amiben mértéket kell tartani. Mámorban, haragban, szerelemben...” – írta Kerényi Károly a Horatius Noster kötet előszavában. Vagyis ez a gondolat nem iktatja ki az emberi életnek vágyait és örvényeit, hanem éppen arra próbál receptet adni, hogyan lehet velük együtt élni, és nem beléjük pusztulni.

Az arany közép gondolata Arisztotelésztől ered. Etikájában (erkölcstanában) azt fejtegeti, hogy az erény nem más, mint középhatár két rossz között, melyek közül az egyik a túlzásból, a másik a hiányosságból ered. Horatius versénél maradva: folyton a nyílt tengerre törni olyan túlzás, amelyet vakmerőségnek nevezünk, a part közeli sekély vízben bukdácsolni pedig gyávaság. A két véglet között okosan haladni: bátorság. A közép persze kinek itt van, kinek ott. Ha például egy kirándulásból hazatérve két palacsinta kevés, tíz pedig sok, akkor nem biztos, hogy mindenki egyformán hat palacsintával egyezne ki, noha kettőnek és tíznek ez a számtani közepe. Tehát kinek kevesebb, kinek több: a közepet mindenkinek magában kell megtalálnia.

Arisztotelész ezután különböző erényeket és hibákat vesz sorra, és megpróbálja őket a két véglet és a középhatár rendszerébe foglalni. Természetesen ő is hangsúlyozza, hogy valójában egyes emberek, sőt egyes helyzetek vannak, jó és rossz közötti tájékozódásunkban mégis segíthet egy ilyen gondolatkíséret. És szépen megmutatja azt is, hogy az ember hibái gyakran éppen erényeivel vannak összefüggésben.

T/18.

Szorgalmi feladat

Tanári instrukciók

Ennek a rendszernek az alapvetése Arisztotelész *Nikomakhoszi etikájának* Második könyvében olvasható. Ebben a formájában ez csak játék a szavakkal, rendszert a későbbi kifejtésében alkot. A horatiusi „arany közép” gondolatát mindenesetre innen eredeztetjük, ezért is érdekes lehet vele megismerkedni. A feladat megoldásához mindenképpen el kell olvasni a megelőző keretes szöveget!

18. Szorgalmi feladat

Töltsd ki a táblázat üres ablakait! Ahol jobb szó jut eszedbe az eredetinel (Arisztotelész), írd mellé! Ha van ötleted, bővítsd a táblázatot új sorokkal!

A SZEMPONT	A HIÁNYBÓL FAKADÓ HIBA	AZ ERÉNY	A TÚLZÁSBÓL FAKADÓ HIBA
A félelem és biztonság érzésében	gyávaság	bátorság	vakmerőség
A kellemes dolgok keresésében	érzéketlenség	mértékletesség	
A másokkal való osztozkodásban	szűkkeblűség	önzetlenség, adakozás, áldozatkészség	nagyzolás, fitogtatás
A kitűnés vágyában	kishitűség, közömbösség		felfuvalkodottság, nagyravágyás
Az indulatokban		szelídség	
A tréfában	otrombaság		
A mindennapi érintkezésben		kellemesség	tetszelgés, hízelgés
Érzelmek kimutatásában		szemérmesség	

LEHETSÉGES MEGOLDÁS

A SZEMPONT	A HIÁNYBÓL FAKADÓ HIBA	AZ ERÉNY	A TÚLZÁSBÓL FAKADÓ HIBA
A félelem és biztonság érzésében	gyávaság	bátorság	vakmerőség
A kellemes dolgok keresésében	érzéketlenség	mértékletesség	mértéktelenség
A másokkal való osztozkodásban	fösvénység szűkkeblűség	önzetlenség, adakozás, áldozatkészség	tékozlás nagyozolás, fitogtatás
A kitűnés vágyában	kishitűség, közömbösség	becsvágy	felfuvalkodottság, nagyravágyás
Az indulatokban	halvérűség	szelídség	dühösség
A tréfában	otrombaság	szellemesség	bohóckodás
A mindennapi érintkezésben	összeférhetetlenség	kellemesség	tetszelgés, hízelgés
Érzelmek kimutatásában	szemérmertlenség	szemérmesség	szégyenlőség

T/19–20.

Mindkét feladatot szorgalmiként kínálhatjuk fel.

19. Szorgalmi feladat

Olvasd el a görög mitológiából Daidalosz és Ikarosz történetét! Hogyan tudnád kapcsolni Horatius verséhez és az *arany közép* tanításához?

20. Szorgalmi feladat: *Licinius Murena utolsó napja*

Ha felkeltette érdeklődésedet a vers címzettje és sorsa, írd meg (külön lapra, hogy beadhasd) utolsó napját, amelyben az Augustus elleni összeesküvés vélt vagy valódi résztvevőjeként menekülnie kell!

RÁHANGOLÓDÁS

12. lépés: 21. feladat

T/21.

46. oldal

5 perc

Tanári instrukciók

A feladat célja az egész órát kitevő vita témájának meghatározása. Legegyszerűbben szavazással dönthetjük el a kérdést, de előtte hagyjuk, hogy – ha akarnak – érveljenek egyik vagy másik lehetőség mellett.

Kiemelt készségek, képességek: együttműködési készség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: közös döntés meghozása

21. A következőkben meg fogjátok vitatni a Horatius-versekből megismert egyik életbölcességet.

Döntsétek el, melyikről legyen inkább szó: *carpe diem* vagy *aurea mediocritas*!

JELENTÉSTEREMTÉS

13. lépés: 22. feladat

T/22.

46. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

A vita menete a *sarkok* eljárására épül. Időt lehet nyerni azzal, ha a két bölcsesség közül nem az óra elején döntenek a gyerekek, bár a közös döntés meghozása erősítheti a vitakedvet és szolgálhatja a ráhangolódást. Az előző óra végén mindenképpen harangozzuk be a vitát, ekkor kis papírokon szavazhatnak is a gyerekek arról, melyik mondásról vitatkoznának szívesebben. Ebben magunk is dönthetünk akkor, ha az órákon világosan kiderült, melyik mozgatta meg inkább a gyerekek érdeklődését. Ezután biztosítanunk kell a különböző munkaformák feltételeit (az egyéni ötletgyűjtését, a három csoport megbeszélését és a nyílt vitáét), továbbá betartatni a vita időkereteit. El kell döntenünk, hogy mennyire veszünk részt a vita moderálásában, vagy mennyire bízunk a gyerekekre, esetleg egy közülük választott moderátorra. Az óra célja lehetőséget adni arra, hogy a választott horatiusi életbölcességgel kapcsolatban mindenki kialakítsa saját véleményét, majd az osztályban a különböző álláspontok körvonalazódjanak, megütközzenek. Ennek az órának már nem a versekről kell szólnia közvetlenül, de azért a készülés egy idézet kiválasztásával indul.

Kiemelt készségek, képességek: problémalátás, lényegkiemelés, érvek gyűjtésének és elrendezésének képessége, személyes állásfoglalásra való képesség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka

Módszerek, eljárások: idézetkeresés, ötletgyűjtés, jegyzetkészítés, sarkok-eljárás

22. Gondolkozz először önállóan!

- a) Keresd egy idézetet, amely szerinted a legjobban kapcsolható a választott bölcsességhez!
A *carpe diem*, illetve az *aurea mediocritas* tanításához Horatius verseiből leginkább ezt az idézetet kapcsolnám:
- b) Ezután foglald állást a bölcsesség mellett vagy ellen, válaszd ki az alábbi álláspontok egyikét, és gyűjts érveket mellette vagy ellene!
 - Ez az életbölcsesség számomra *nagyon rokonszenves, mert...*
 - Ez az életbölcsesség számomra *elfogadható, amennyiben...*
 - Ez az életbölcsesség számomra *elfogadhatatlan, mert...*
 Érveim:

14. lépés: 23–24. feladat

T/23–24.

47. oldal

10+15 perc

Tanári instrukciók: lásd 13. lépés

Kiemelt készségek, képességek: együttműködési készség, szóbeli kifejezőkészség, vitakészség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportos, majd frontális munka

Módszerek, eljárások: megbeszélés, vitaindítók tartása, meghallgatása és vita

23. Az azonos álláspontot képviselők foglalják el a terem egy-egy sarkát, és egyeztessék véleményüket, érveiket!

Építsenek fel közös érvrendszert álláspontjuk mellett, amivel a többieket meggyőzhetik!
Válasszanak maguk közül egy szóvivőt!

24. A csoport választott képviselője fejtse ki a csoport álláspontját! A vitaindító beszéd ne legyen hosszabb két percnél!

A három vitaindító beszéd elhangzása után a többiek is kifejthetik véleményüket: új megközelítéssel erősíthetik saját csoportjuk álláspontját, vagy vitába szállhatnak a másik oldal érveivel. Akit a másik oldal érvei eközben meggyőztek, az menjen át közéjük: de meg kell indokolnia, melyek azok az érvek, amelyek arra késztették, hogy addigi véleményét megváltoztassa!
Érveljetez úgy, hogy a bizonytalanokat minél inkább meggyőzzétek saját igazatokról, s közben minél árnyaltabb és igazabb legyen a vélemény, amit képviseltek!

REFLEKTÁLÁS

15. lépés: 25. feladat

T/25.

48. oldal

10 perc

Tanári instrukciók: lásd 13. lépés

Kiemelt készségek, képességek: önreflexió, lényegkiemelés és jegyzetelés képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportos és egyéni munka

Módszerek, eljárások: megbeszélés, jegyzetkészítés

||| **25. Foglaljátok össze a csoportban kialakult álláspontokat, majd jegyezze le most már mindenki önállóan a témáról és a vitáról való személyes véleményét!**

RÁHANGOLÓDÁS

16. lépés: 26. feladat

T/26.

48. oldal

5 perc

Tanári instrukciók: A feladat a továbbiakban következő filozófiai kérdésekre és szövegekre hangol rá.

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus gondolkodás képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: páros munka

Módszerek, eljárások: szöveg-helyreállítás

||| **26. Összekeveredett az imaszöveg: állítsátok helyre párban a sorrendjét!**

Adj erőt ahhoz, hogy felismerjem azt, amin lehet változtatni!

Adj türelmet ahhoz, hogy megváltoztassam azt, amin nem lehet változtatni!

Adj bölcsességet ahhoz, hogy elviseljem azt, hogy melyik melyik!

LEHETSÉGES MEGOLDÁS

Többféle variáció elképzelhető, de az eredeti így szól:

Adj erőt ahhoz, hogy megváltoztassam azt, amin lehet változtatni,
adj türelmet ahhoz, hogy elviseljem azt, amin nem lehet változtatni,
adj bölcsességet ahhoz, hogy felismerjem azt, hogy melyik melyik.

JELENTÉSTEREMTÉS

17. lépés: 27. feladat

T/27.

49. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

Ezek kíméletlen, nehezen elfogadható igazságok, amelyek elsőre valószínűleg ellenérzést váltanak ki a gyerekekből. Felhívhatjuk a figyelmüket arra, mi olvasható ki a szövegekből arról, hogy milyen világra, ill. milyen élethelyzetekre vannak kitalálva ezek a bölcsességek. Bántások, megálázások ellen, szomorúságok, veszteségek idejére. Feldolgozhatók-e másként ezek a dolgok? Bizonyára vannak más lehetőségek, melyeket végiggondolhatunk tanítványainkkal: a sztoikus filozófia a maga válaszait egy filozófiai rendszerbe foglalta, amelynek hatása felbecsülhetetlen volt, irodalmi hatásával most foglalkozunk. Talán úgy is elfogadhatóbbá tehetjük, ha elmondjuk: Epiktétosz világképében az egykori rabszolga is szót kér, aki többek között Nero és Domitianus császár idejében élt Rómában. Végül a sztoicizmusról alkotott képet az idézetek megbeszélését követő ismeretterjesztő szöveg elolvasásával, aztán a Marcus Aurelius-szemelvényekkel tovább árnyalhatjuk.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, személyes állásfoglalásra való képesség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: páros munka

Módszerek, eljárások: olvasás, értelmezés

27. Olvassátok el az alábbi három kis fejezetet Epiktétosztól, a görög bölcstől!

- Vizsgáljátok meg bennük azt, hogy mit tartanak az ember céljának, és hogyan írják le a hozzá vezető utat!
- Alakítsátok ki saját véleményeteket a három kis fejezetről: mit gondoltok erről a tanításról?

EPIKTÉTOSZ	AZ EMBER CÉLJA S A HOZZÁ VEZETŐ ÚT	SAJÁT VÉLEMÉNYEM
<p>A rosszal ne küzdj! Ne kívánd, hogy az események úgy történjenek, ahogy neked tetszik. Elégedj meg azzal, hogy a dolgok úgy történnek, ahogy éppen történnek, és akkor eléred a belső békét. (VIII. fejezet)</p>		

<p>Hogyan viselkedik a bölcs a szidalmak és a megalázás közepette? Jegyezd meg jól: nem a rágalmozó, nem az ütlegelő bánt meg, hanem a felőlük alkotott képzeted. Ezért ha valaki megbánt, emlékezz arra, hogy megkeresd azt a képzetedet, amely téged bánt. Igyekezz arra, hogy képzeteid ne ragadjanak el. Ha időd és nyugalmad van ahhoz, hogy ezekkel szemben fölényben légy, könnyebben fogsz önuralomra szert tenni. (XX. fejezet)</p>		
<p>Mi a veszteség? Ne mondd semmiről, hogy elvesztettem – hanem azt, hogy visszaadtam. Gyermekek meghalt? Visszaadtad. Feleséged meghalt? Visszaadtad. Birtokodat elvesztetted? Azt is visszaadtad. De az, aki elvette, rossz volt! Mit törődsz vele, hogy ki által vette vissza az, aki neked adta? Amíg a tied, tekintsd idegennek, mintha fogadóban lennél. (XI. fejezet) (Hamvas Béla fordítása)</p>		

EPIKÉTOSZ: görög rabszolgaként került Rómába, Nero császár udvarába. Később felszabadították, elhagyta Rómát, és az epirusi Nikopoliszban alapított iskolát. Itt még Hadrianus császár is felkereste. *Kézikönyvecske* című munkája i. sz. 120 körül készült.

KÉPZET: a dolgokról alkotott benső fogalmaink, amilyenek látjuk, véljük őket

18. lépés: 28. feladat

T/28. 50. oldal

15 perc

Tanári instrukciók

Olvassuk fel a két filozófiai irányzatról szóló összefoglalást, a gyerekek közben emeljék ki a szövegben a lényegét. Ezután kérdezzünk rá, hogy esetleg mit nem értettek, illetve hogy mely gondolatokat emelték ki lényegként.

Kiemelt készségek, képességek: történelmi, kultúrtörténeti érdeklődés, lényegkiemelés

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: tanári felolvasás

28. Olvassátok el az összefoglalást, és húzzátok alá a leglényegesebbnek tartott gondolatokat!

A SZTOICIZMUS ÉS AZ EPIKUREIZMUS

Az arany közép és a *carpe diem* gondolata nem Horatiusnál jelenik meg először, és későbbi hatásukat sem csak ezeknek a verseknek köszönhetik. Két filozófiai iskola áll mögöttük, amelyek Athénban születtek, és innen hódították meg Rómát: a sztoicizmus és az epikureizmus.

Ülő leány

Az i. e. III. század első felében készült szobor római kori márványmásolata

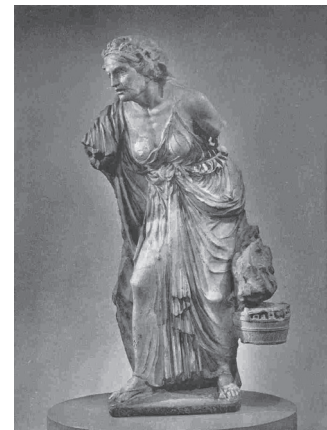
Az i. e. IV. században Athén fokozatosan elvesztette függetlenségét. A büszke athéni polgárok az i. e. V. században még arról dönthettek az agorán (a népgyűlések helyszínén), hogy szárazföldön vagy a tengeren állítsák-e meg a perzsa birodalom támadását; s győzelmüket a demokrácia diadalának fogták fel. Az i. e. IV. század derekán már arról folyt a vita, hogy Athén inkább a perzsa vagy inkább a makedón befolyásnak engedjen-e, s ezt a vitát már nem az agorán döntötték el. Athén előbb a makedón, majd a Római Birodalom része lett, politikai befolyását elvesztette, s csak kulturális vonzereje maradt meg: a művészek és filozófusok városa lett. Az athéni emberek, akik korábban a világpolitikát formálhatták szavazataikkal, most úgy érezték, hogy minden lényeges döntést a fejük felett, birodalmi központokban hoznak meg. Ezért érdeklődésük a személyes boldogság lehetőségei, a magánélet felé fordult. A színpadon a régi, nagyszabású mitológiai témák helyett (mint amilyen az Antigoné volt) a hétköznapi élet problémái jelentek meg. Ekkor alakultak ki a komédia műfaj szerepkörei: színpadra lépett a zsugori öreg, a hetvenkedő katona,

a furfangos szolga, a jószívű örömlány és a sorsüldözött szerelmesek. A közönség azt várta a színháztól, hogy a szerelmesek minden akadály ellenére előadásról előadásra megtalálják a maguk névtelen, de valódi boldogságát: mert maguk is erre vágytak. A képzőművészetben pedig – szobrokon, falfestményeken és vázaképeken – a hősök és hősnők részben átadták helyüket olyan mindennapi életképeknek, mint a libát fojtogató kisleány, a pityókos öregasszony vagy a kockázó lányok. A filozófiától sem vártak mást az emberek: adjon válaszokat arra a kérdésre, hogyan lehetünk elégedettek, boldogok az életben.

A kitioni Zénón és a szamoszi Epikurosz nagyjából egy időben, az i. e. III. század legelején érkezett Athénba, és kezdett tanítani. Zénón az agora egyik oszlopcsarnokában, melyet falfestményeiről Tarka csarnoknak neveztek (görögül „sztoa poikilé”), s innen jött az irányzat elnevezése is: a sztoikusok a Csarnok filozófusai voltak. Epikurosz egy kertet vásárolt, és ide várta barátait, tanítványait: az epikureusokat a Kert filozófusainak is mondták. Csarnok az agora mellett és Kert a város szélén: jelképes ez a két helyszín. A sztoikusok sohasem mondtak le arról, hogy az élet értelmét a másokért, a közösségért végzett munkában, áldozatvállalásban lássák. Az epikureusok szerint pedig csak a közélettől való teljes visszavonulás teheti boldoggá az embert.

Mivel a két filozófiai iskola komolyan vette az említett kérdést, ezért rendszerük az etikára (erkölcsstanra) épült. Ez a filozófiának az a része, amelynek további kérdései így foglalhatók össze: mi a jó, és mi a rossz? Mit jelent a szabadság? Milyen célokat, eszményeket kövessünk az életben? Hogyan viselkedjünk másokkal szemben?

A sztoikusok szerint döntően fontos, hogy belássuk, mi az, ami tőlünk függ, ami hatalmunkban van, és mi az, ami nem függ tőlünk, nincs hatalmunkban. A sztoikus etika apatheiót, azaz szenvedélymentességet vár el az erkölcsileg közömbös, illetve hatalmunkban nem álló dolgokkal kapcsolatban, mert szerintük ez az érzéketlenség teszi lehetővé az ember függetlenségét és boldogságát. A vagyont és a sikert nem becsülik, mert ezek múlékonyak, s érdem nélkül is megkaphatja vagy elveszítheti az ember. Inkább azt a célt tűzik az ember elé, hogy rátaláljon saját

Piacra igyekvő öregasszony
Az i. e. II. századi szobor római kori márványmásolata

természetére, s eszerint tanuljon meg élni, örülni és lemondani dolgokról. Ez a természet ugyanis része annak a közös természetnek vagy vezérlő értelemnek, amely hitük szerint a világot áthatja és elrendezi. Ennek a felismerése segítheti az embert abban, hogy cselekvési lehetőségeit és határait belássa, és megtalálja értelmes feladatát a világban. A sztoikus ember tehát összhangot keres belső természete és a mindenség törvényei között, eszményei belülről vezérlik, rendíthetetlen nyugalma és igazságérzetét akár a külső körülmények ellenére is képes megőrizni.

Az epikureusok magatartásezménye a lélek rezzenéstelen nyugalma, melyet a csendes tó vizéhez hasonlítanak (ataraxia = rezzenéstelenség). Ezt úgy érheti el az ember, ha mindent, ami testét-lelkét megzavarhatja, távol tart magától. Szomjúságunkban egy pohár víz, magányunkban

Libával birkózó kisfiú
Az i. e. II. századi bronzszobor római
kori márványmásolata

a barátok: az örömet különféle hiányaink betöltésében látják. És mivel úgy gondolják, hogy az ember nyugalma legnagyobb veszélyt a halálfélelem jelenti, ezért olyan világképet dolgoznak ki, amelyben nem félelmetes a halál sem. Minden atomokból és úrból áll, s az ember halála után atomjaira bomlik: nem kell félnie a büntetéstől, ezért tehát önmagáért legyen jó. Jelszavuk: „Rejtőzködve élj!” – az epikureus ember visszavonul a magánélet kis köreibé, kertjében barátaival beszélget, és nem törődik a világgal.

Mindkét irányzat fontos értéke tehát az a szabadság és belső béke, amelyet akár a világ ellenére is elérhet az ember. Azzal a kérdéssel foglalkoznak, hogy milyen választ adjon az ember a külvilág kihívásaira, s hogyan tudja megőrizni közben az autonómiáját, függetlenségét. Vagyis a boldogságot a világgal nem feltétlenül harmonikus viszonyban lévő ember számára próbálják kitalálni, és megtalálásának inkább belső feltételeit hangsúlyozzák. Az epikureizmus inkább örömelvű, a sztoicizmust inkább az önkorlátozás és

feladattudat hatja át. Horatius versei hol az egyik, hol a másik felfogás nyomait viselik erősebben magukon. A kereszténység számára a sztoicizmus volt kedvesebb, s magába építette az önkorlátozás és a földi dolgok iránti érzéketlenség eszményét. A magyar nemesség számára Horatius kedves olvasmány, a sztoikus tanítás pedig gyakran volt vigasz és útmutató nehéz időkben.

Jól példázza ezt Jókai Mór *Az új földesúr* című regényének első fejezete. A regény a világosi fegyverletételt követő őszőn indul. Egyik hőse, Garanvölgyi Ádám a levert szabadságharc után a nemesi ellenállásnak azt a fajtáját választja, amelyet passzív ellenállásnak neveztek. A fejezet végén hívatlan vendégét a kert végében egy kis méhesbe kíséri, melyet dolgozószobájának nevez, s a kellemetlen vendég távozása után a kasok mögül előveszi Horatiusát, és olvasásba merül.

19. lépés: 29. feladat

T/29.

53. oldal

15 perc

Tanári instrukciók

Ebben a válogatásban arra törekedtünk, hogy a sztoikus etikáról a három Epiktétosz-idézetnél kicsit árnyaltabb képet nyújtsunk, s az előző keretes szöveg gondolataihoz fogódzót adjunk. A gyerekek olvassák el a szemelvényt, majd páros munkában emeljék ki az ismerős gondolatokat és próbálják összefüggésbe hozni a Petri-verssel. (Idő hiányában most csak erre a versre koncentrálunk, jóllehet Berzsenyi vagy Horatius verseivel is elvégeztethetnénk a feladatot.) Legalább 5 percet hagyjunk a közös megbeszélésre!

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, problémalátás, összefüggések felismerése

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni, páros, majd frontális munka

Módszerek, eljárások: szövegolvasás, megbeszélés

29. Olvassátok el a Marcus Aurelius-szemelvényeket, majd párban dolgozva emeljétek ki belőle aláhúzással a sztoicizmusra jellemző értékeket, gondolatokat!

Közben azon is gondolkodjatok, melyik szemelvény kapcsolható Petri György olvasott verséhez, és hogyan!

Marcus Aurelius római császár volt i. sz. 161 és 180 között. Uralmát a másokért vállalt szolgálat jegyében, igazi sztoikusként kívánta gyakorolni. A császárok sorában először neki kellett szembenézni olyan súlyos válságokkal – germán népek betörése, hadseregek lázadása, járványok –, amelyek jóval később a birodalom hanyatlásához vezettek. Az *Elmélkedéseket*, melyből az alábbi szemelvények származnak, nem tanító céllal írta, hanem önmagához, görög nyelven, javarészt Pannóniában, különböző katonai táborokban. Valószínűleg itt is halt meg.

Marcus Aurelius márványportréja az i. e. II. századból

- a) Hiszen együttműködésre születtünk, mint a lábak, a kezek, a szempillák, vagy mint a felső és alsó fogsor. Egymással ellenségeskedni természetellenes: márpedig ellenségeskedésszámba megy, ha bosszankodunk vagy elfordulunk egymástól. (II. 1.) Az emberek egymásért születtek. Vagy tanítsd, vagy tűrd hát őket. (VIII. 59.)
- b) Mindig szemed előtt lebegjen: mi a mindenség természete és mi az enyém, milyen vonatkozásban áll ez azzal, milyen egésznek milyen része? Továbbá: senki meg nem akadályozhatja, hogy teted és szavad mindig összhangban legyen a természettel, amelynek része vagy. (II. 9.)

- c) Tiszteld véleményalkotó képességedet! Teljesen ettől függ, hogy vezérlő értelméd ment maradjon minden olyan ítélettől, amely nincs összhangban a természettel és az eszes lény alkattával. Ez biztosítja, hogy mások felfogásának ne hódoljunk be egykönnyen, hogy az embertársainkkal szemben jóindulatot, az istennel szemben pedig engedelmességet tanúsítsunk. (III. 9.)
- d) Az emberek búvóhelyeket keresnek maguknak: falun, tengerparton, hegyeken. Te magad is szoktál efféle vágyva vágyni. Micsoda korlátoltság! Hiszen megteheted, amikor csak akarod, hogy önmagadba visszavonulj. Mert az ember sehová nyugodtabban, zavartalanabban vissza nem vonulhat, mint saját lelkébe, különösen ha olyan a belső világa, hogy beletekintve azonnal teljes békesség tölti el. A békesség pedig azonos a lélek harmóniájával. Ne vond tehát meg önmagadtól egyetlen esetben sem ezt a visszavonulást, s újhodj meg lélekedben. (IV. 3.)
- e) Az igazságok közül, melyekre szemedet függesztet, kettő legyen mindig kéznél. Először, hogy a külső dolgok nem férnek hozzá a lélekhez, hanem kívül vannak rajta, mégpedig mozdulatlanul; minden izgalom tehát a belső felfogásból fakad. Másodszor, hogy mindaz, amit látsz, hamarosan megváltozik, sőt megszűnik. Állandóan gondoldj rá, hogy mennyi változásnak voltál már te is tanúja. A világ változás, az élet felfogás dolga. (IV. 3.)
- f) Ami az embert nem teszi rosszabbá, mint amilyen, az életét sem teszi rosszabbá, és sem kívülről, sem belülről nem árt neki. (IV. 8.)
- g) Minden, ami történik, igazságosan történik. Ha pontosan megfigyeled, rájössz. Nem csak azt mondom, hogy bizonyos rend szerint, hanem hogy igazságosan, sőt, mintha valaki érdem szerint rendelkezne. Továbbra is erre figyelj tehát, s bármit csinálsz, azzal a szándékkal csináld: légy jó; jó a szó valódi értelmében. Erre vigyázz minden cselekedetedben. (IV. 10.)
- h) Ne utálkozzál, ne veszítsd el bátorságodat és buzgalmodat, ha nem sikerül mindig mindent helyes alapelvek szerint elintézned. Ha valami nem ment rendjén, fogj hozzá még egyszer, és örülj, ha cselekedeteid nagyobb része emberhez méltó. S szeresd azt, amihez visszatérsz. (V. 9.)
- i) A külső dolgok a lelket a legkevésbé sem érintik: nem férkőzhetnek hozzá, tehát át sem hangolhatják, izgalomba sem hozhatják. Áthangolni, izgalomba hozni csak a lélek tudja önmagát. A külső dolgokat pedig olyanokká formálja a maga számára, amilyen ítéletek alkotására méltatja magát. (V. 19.)
- j) Már most is élhetsz úgy, ahogy akkor akarsz, amikor majd távoznod kell. Ha pedig a körülmények nem engedik ezt meg, akkor távozz az életből, de ne úgy, mintha méltánytalanság ért volna. Itt füst van, távozom. Miért hiszed ezt olyan nagy dolognak?
De amíg nem kényszerít ilyen ok, maradok szabadon, és senki meg nem gátolhat, hogy azt tegyem, amit akarok. Akarni pedig azt akarom, ami az értelmes és közösségi életre teremtett lény természetének megfelel. (V. 29.)
- k) Tegyen vagy mondjon bárki bármit: nekem jónak kell lennem. Mint ahogyan az arany, a smaragd, a bíbor is egyre azt hajtogatná: tegyen vagy mondjon bárki bármit, nekem smaragdnak kell lennem, meg kell őriznem színemet. (VII. 15.)

- l) Tedd félre egyéni véleményedet arról, ami nézeted szerint bánt, máris a legnagyobb biztonságban érezheted magad. – Mit jelent az, hogy magam? – Értelmedet! – De én nem csak értelem vagyok! – Jó, jó, ezt megengedem! A földolog azonban, hogy az értelem ne okozzon magának bánatot. Ha pedig más részed rosszul érzi magát, arról ítéljen ő maga. [...] Hiszen az értelem birodalmába semmi más nem hatolhat be, hogy akadékoskodják: sem a tűz, sem a vas, sem a zsarnok, sem a rágalom, sem más egyéb nem ér el odáig. [...] Ha valami külső jelenség bánt, voltaképpen nem maga a jelenség nyugtalanít, hanem a róla alkotott ítéleted. Márpedig csak tőled függ, hogy ezt megszüntesd. Ha viszont a rossz érzés oka lelkedben rejlik, ki akadályozhatná meg, hogy felfogásodat helyesbítsd? [...] A szenvedélyektől megtisztult értelem valóságos fellegvár. (VIII. 40., 41., 47., 48.)

Összefüggések a szemelvények és a *Horatiusi* között:

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

Petri György verséhez leginkább az e), f), j) és l) jelzésű szemelvény kapcsolható.

Az e) szemelvény egy változás uralta világot fest le, amelyben az ember helyzete átmeneti, szabadsága abban van, hogy felismerheti benső világának viszonylagos függetlenségét. A világot nem, viszont a róla való felfogását helyes irányban formálhatja: tanúja lehet a változó világnak.

Az f) szemelvényről: Epiktétosz Szókratészt idézi, aki védőbeszédének végén ezt mondta: „Anytos és Melétos megölhetnek, de *ártani* nem tudnak nekem.” (Sárosi Gyula fordítása) Persze kérdés, hogy az életnek abban a lefokozásában, amely Petri György versében végbemegy, a személyiség nem szenved-e jóvátehetetlen kárt. A szókratészi vagy Marcus Aurelius-i hit mindenesetre sokkal keserűbb, dacosabb – és önpusztítóbb.

A j) szemelvény tartalmazza azt a sztoikus gondolatot, amely az élet méltó felfogását a halálra való készenlétben látja. Ez a készenlét erkölcsi tisztaságot és szabadságot jelent, meg egyfajta eleganciát. Nem ragaszkodni az élethez, de maradni még.

Az l) szemelvény pedig a kis vitája miatt érdekes: „Mit jelent az, hogy magam? – Értelmedet. Stb.”, mert jól kapcsolható ehhez a verssorhoz: „*Merő értelemmé omolva baj nem érhet.*” Segíthet megérteni, mennyi veszteség, lemondás is van ebben a sorban (melyet az „omolva” szó különben is érzékeltet).

REFLEKTÁLÁS

20. lépés: 30. feladat

T/30.

56. oldal

Házi feladat

Tanári instrukciók

Ezt a feladatot mindenképpen javasoljuk házi feladatként megcsináltatni! Jó lehetőség arra, hogy a tanulók a megismert filozófiai gondolatokat bensővé tegyék, és átéljék azt, hogy mennyire tudnak velük egyáltalán azonosulni. Szedjük be az elkészült munkákat, s a legjobbakat olvassuk fel, illetve tűzzük ki a terem falára!

Kiemelt készségek, képességek: megszerzett ismeretek alkalmazásának képessége, írásbeli kifejezőkészség, empátia, kreativitás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: kreatív írás

30. Házi feladat

- a) Írj egy levelet, amelyben
- a sztoikus filozófia gondolataival vigasztalsz valakit, aki szomorú valamiért; vagy
 - sztoikus magatartásra szólítasz fel valakit, aki szerinted „letért a helyes útról”; vagy
 - egy barátodnak arról számolsz be, hogy megismerkedtél egy sztoikussal, és milyen hatással volt rád!
- b) Dolgozz külön lapra!

T/31–33. 56. oldal

Kiegészítő anyag

A 31–32. feladatokat a sztoicizmus iránti megfelelő érdeklődés, ill. fogékonyság esetén érdemes elvégeztetni. Ha otthoni munkának adjuk, feltétlenül hallgassuk meg az órán, hogyan választák meg.

T/31.

Tanári instrukciók és lehetséges megoldás

A két Marcus Aurelius-szemelvényben a „rendületlenül” szó olyan szilárdságot jelent, amely *valaminek ellenére, küzdelmesen* valósul meg. Az elsőben a szirtfokot hullámok ostromolják, s megtörnek körülötte. A másodikban a váratlan eshetőségek, az alig befolyásolható változás világában jelent helytállást. (Érdekes volna megkérdezni tanítványainktól, mit gondolnak a két hasonlatról: az élet birkózáshoz vagy tánchoz hasonlít-e inkább?) Vörösmarty és a reformkor kapcsán indokolt is a sztoicizmusról beszélni, és a vers az intertextualitás kapcsán is szerepel ebben a fejezetben.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, asszociációs gondolkodás képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

31. Fennmaradt egy papírlap Vörösmarty Mihály jegyzeteiből, amely a *Szózat* című versének első változatát őrzi.

Hasonlítsd össze az első ötlettel a végleges változatot! Milyen jelentéstöbbletet ad a „rendületlenül” szó a versnek – a sztoicizmus fényében? (Segíthet ebben két idézet Marcus Aureliustól.)

VÖRÖSMATY: SZÓZAT – ELSŐ VÁLTOZAT	A VÉGLEGES FORMA	MARCUS AURELIUS
„Hazádhoz, mint szemedhez, Tarts híven, oh magyar. Bölcsőd az s majdan sírod is, Mely ápol s eltakar.”	„Hazádnak <i>rendületlenül</i> Légy híve, oh magyar; Bölcsőd az s majdan sírod is, Mely ápol s eltakar.”	Légy, mint a szirtfok, melyet a hullámok folyton csapkodnak; az pedig <i>rendületlenül</i> áll, s körülötte elcsendesül a habzó forgatag. (IV. 49.) Az élet inkább birkózáshoz, mint tánchoz hasonlít, mert felkészülten, <i>sőt rendíthetetlenül</i> kell állnunk minden eshetőséggel, a váratlannal szemben is. (VII. 61.) (Huszti József fordítása)

T/32.

Tanári instrukciók és lehetséges megoldás

A vers a Petőfire jellemző vitahelyzettel indul: „a bolond világ bölcsességnek tart valamit, amiről én viszont a következőt gondolom”. A sztoikus nyugalmat, szenvedélymentességet az egyformaság, egykedvűség szavaival rontja le, és az (át)ézés jelszavát szegezi vele szembe. *Mindent* érezni: ezért érdemes élni. (A folyó-metáforában, rózsalevelekben és száraz fűvekben aztán az idő múlása kap elsősorban helyet.) Ez a vers kiindulópontja lehet a sztoicizmussal való vitatkozásnak is, amelyre ezen az órán már nem kerülhetett sor, hiszen a frissen megismert gondolatokkal színvonalasan nem lehet vitába szállani.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, megszerzett ismeretek alkalmazásának képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

32. Olvasd el Petőfi Sándor versét a *Felhők*-ciklusból!

Mit ragad ki Petőfi a sztoikus tanításból, és hogyan vitatkozik vele? Értelmezd a verset!

VISELD EGYFORMÁN...

„Viseld egyformán jó- s balsorsodat!”
Igy szól, kit a bolond világ bölcsnek nevez.
Az én jelszóm nem ez;
Én örömmet és fájdalmimat
Érezni akarom... kettősen érzem.
Lelkem nem a folyó leszen,
Amely egykedvűleg
Ragadja magával a rózsalevelet,
Melyet tavasszal szép lány vet bele,
S a száraz fűveket,
Miket
Árjára sodort az ősz szele.

T/33.

58. oldal

- ||| **33. Keresd meg Horatius *Lydiához* című versét Sebő Ferenc feldolgozásában!**
(http://umann.hu/dalok/Sebo3_Ferenc/poet_Horatius.html)

3. A HEVES IFJÚ ÉS A VÁRÓTEREM LAKÓJA

5 óra

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1. feladat

T/1.

59. oldal

5 perc

Tanári instrukciók

Ráhangelődésnek a *címmeditáció* eljárását javasoljuk, mert a cím szokatlan, régies szó, fontos jelentései vannak a versben. Mit jelenthet? Örökséget, sorsot – ami jutott, vagy amit elértem? Valamiféle összegzést várhatunk tőle... Milyen érzelmi viszony fogalmazódik meg majd a versben az osztályrész és az én között: panaszkodni vagy büszkélkedni fog-e vele? Ki lesz a vers beszélője, aki így hangsúlyozza magát a címben? 1-2 perc egyéni munka után közösen beszéljünk jóslataikról.

A vers ezután először tanári felolvasásban hangozzék el, s utána kezdődjék az önálló munka.

Kiemelt készségek, képességek: szókinccs, fantázia, asszociációs képesség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni, majd frontális munka

Módszerek, eljárások: címmeditáció, pókhálóábra

Aki álarcot ölt, jelmezbe öltözik, az eljátszik azzal, hogy ő valaki más. Más is lehetne. És miközben ezzel a mással kacérkodik, sokat megtudhat, elárulhat önmagáról. Álarcban őszintébb lehet az ember, mint ahogy van, aki telefonon vagy levélben őszintébb tud lenni, mint személyesen.

Berzsenyi Daniël

Berzsenyi Daniël. Az arcképet a költő verseinek első kiadásához Bécsben, 1812-ben készítette.

A művészek is gyakran álarcot viselnek, szerepeket próbálgatnak. Az olvasó pedig a személyest, az egyedit keresgéli a szerep mögött. A Horác című Berzsenyi-versen azt láttuk, hogy benne az életöröm, az élettelenség inkább vágy csupán, mint valóság. Két verset fogunk most olvasni, a felpróbált álarc ezekben is a horatiusi magatartás. És ezekben is hasonló feszültséget tapasztalunk majd a felpróbált szerep és a valódi lehetőségek között.

Az Osztályrészemben megszólaló lírai én szeretné azt a megelégedést érezni, amelyet Horatiustól tanult, de képtelen rá. Petri György versében, a Horatiusiban a megelégedés inkább belenyugvást, beletörődést jelentene – de ez is

Lakomázó férfi, feltehetően Horatius képmása. Márvány dombormű az i. e. 1. század végéről

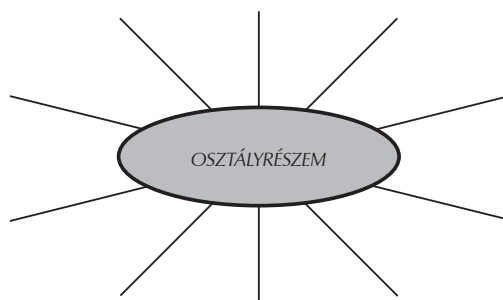
lehetetlen. Ezek a költői szerepjátások tehát akkor érdekesek, ha a személyes nem tűnik el az álarc mögött, hanem az áttétel miatt kicsit rejtvénytű, az ellentét miatt pedig talán még hangsúlyosabb lesz a jelenléte.

Petri György (Szilágyi Lenke fotója)

1. Berzsenyi Dániel *Osztályrészem* című versét fogjuk olvasni.

Mit jelenthet, mit sugall számodra a vers címe? Mit vársz ez alapján a verstől?

Készíts pókhálóábrát a cím lehetséges jelentéseiről és a verssel kapcsolatos várakozásaidról!

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 2. feladat

T/2.

59. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

A kettéosztott napló ahhoz nyújt segítséget, hogy a gyerekek először önmaguk számára tegyenek fel néhány kérdést, fogalmazzanak meg megértési vagy értelmezési problémákat, vagy egyszerűen csak lejegyezzék első olvasói benyomásaikat. Várjuk el tőlük, hogy néhány vázlatpontot leírjanak, de most nem kell rendezettségre, elemző pontosságra törekedni. Az itt megjelenő benyomások rendszerezésére, szakszerűbb megfogalmazására a csoportmunka második szakaszában, majd a közös megbeszélés során kerül sor, szükség esetén akkor adjunk majd ehhez segítséget.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, problémalátás, lényegkiemelés, önreflexiós képesség, jegyzetelés képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: olvasás, jegyzetelés, kettéosztott napló

2. Olvasd el Berzsenyi Dániel versét!

Először a kettéosztott napló eljárásával önállóan gondolkodj: a táblázat bal oldalára írd ki egy-egy szót, képet, idézetet, amely megragadta a figyelmedet, a jobb oldalra pedig a hozzá kapcsolódó

benyomásaidat, ötleteidet, kérdéseidet jegyezd fel! Figyelj arra, hogy legalább három bejegyzés szerepeljen a naplódban!

BERZSENYI DÁNIEL: OSZTÁLYRÉSZEM

Partra szállottam. Levonom vitorlám.
A szelek mérgét nemesen kiálltam.
Sok Charybdis közt, sok ezer veszélyben
Izzada orcám.

Béke már részem: lekötöm hajómat,
Semmi tündéreké soha fel nem oldja.
Oh te, elzárt hely, te fogadd öledbe
A heves ifjút!

Bár nem olly gazdag mezeim határa,
Mint Tarentum vagy gyönyörű Larissa,
S nem ragyog szentelt ligetek homályin
Tíburi forrás:

Van kies szőlőm, van arany kalással
Biztató földem: szeretett Szabadság
Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől
Kérjek-e többet?

Vessen a Végzet, valamerre tetszik,
Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem:
Mindenütt boldog meglelégedéssel
Nézek az égre!

Csak te légy vélem, te szelíd Camoena!
Itt is áldást hint kezed életemre,
S a vadon tájék kiderült virány lesz
Gyenge dalodra.

Essem a Grönland örökös havára,
Essem a forró szerecsen homokra:
Ott meleg kebled fedez, ó Camoena,
Itt hives ernyőd.

CHARYBDIS (EJTÉSE: KARÜBDISZ): tengeri szörnyeteg, aki örvényével beszippantja az arra járó hajókat. Odüsszeusz szerencsésen elhajózott előtte, majd hajótörökként egy deszkaszálon újra szembe kellett néznie vele.

TARENTUM, LARISSA: gazdag görög városok az ókori Dél-Itáliában.

TIBUR: Róma környéki nyaralóhely, Horatiusnak volt itt birtoka és kedvelt lakóhelye.

CAMOENA (EJTÉSE: KÁMŐNA VAGY KÁMÉNA): az éneklés és jóslás istennője a rómaiaknál, akit a görög múzsákkal azonosítottak. Berzsenyi először ezt a címet adta a versnek: *A Camena*, s csak később változtatta *Osztályrészemre*.

RÉSZLET, IDÉZET A VERSBŐL	BENYOMÁSAIM, ÖTLETEIM, KÉRDÉSEIM

Az *Osztályrészem* azzal kezdődik, hogy a vers hőse, egy fiatalember hazatér. Búcsút mond addigi életének, és új életet kezd. Ilyenkor az ember számvetést készít, mit ért el, mire építhet ezután. Ő is ezt teszi: körülnéz az életében, értékeket és megnyugvást keres a maga számára. Ebben a számvetésben aztán ellentmondásos eredményre jut. Ellentmondások, feszültségek vannak azok között a dolgok között, amelyeket értékesnek talál. Egyszerre érez büszke öntudatot és nyugtalan vágyakozást. Vizsgáljuk meg, hogyan lehetséges ez!

3. lépés: 3–9. feladat

T/3–9. 61. oldal

15 perc

Tanári instrukciók

Választanunk kell a 3–4., ill. az 5–6. feladatok között. Ha a megelőző önálló munkát sikeresnek látjuk, vagyis készültek önálló jegyzetek, amelyek alapján megindulhat a csoportmunka, akkor a 3. és 4. feladatot javasoljuk: ez jelent szerves átmenetet a saját olvasat és a közös gondolkodás között. Az 5. és 6. feladatot akkor javasoljuk, ha tanítványainknak láthatóan nincsenek önálló ötleteik a versről. A két lehetőséget egymás mellett is lehet választani egy-egy csoport számára. A 7–8. feladatot mindenkinek javasoljuk: az önállóbbaknak összegzésül, a kevésbé önállóknak segítségül. A 9. feladatban a csoportmunka legfontosabb, legértékesebb részének a kiválasztását, beszámolóra előkészítését várjuk tanítványainktól.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, együttműködési készség, kombinatorikus és logikus gondolkodás képessége, vitakészség

Célcsoport – differenciálás: 3-4 fős csoportok, lásd instrukciók

Munkaformák: csoportmunka

Módszerek, eljárások: jegyzetek összevetése, megbeszélés, csoportosítás, közzétételre előkészítés

3. Három-négy fős csoportokban vessétek össze „naplótokat”!

- Mi az, ami a csoport több tagja számára is feltűnt, esetleg problémát okozott a versben?
- Igyekeztek közösen tisztázni, amit lehet, illetve jól megfogalmazni a nehezebben megválaszolható kérdéseket!

4. Ezután csoportosítsátok a feljegyzéseiteket saját szempontok alapján vagy a következőképpen:

a) A megértés nehézségei a szövegben	
b) Ellentmondásos állítások, nyitott kérdések a versben	
c) A vers beszélőjének élethelyzetével kapcsolatos megfigyelések	
d) A megszólalás hangvételével kapcsolatos megfigyelések	
e) A versben megszólaló én érzelmeivel kapcsolatos megfigyelések	
f) A vers olvasójában, vagyis bennetek támadt érzelmek, benyomások	

5. Melyik állítás(oka)t tartjátok igaznak a verssel kapcsolatban? Jelölje be mindenki magának!

- a) A vers egy hajósról szól, aki hazatér.
- b) A vers hangvételén a *nyugodtság és meglegedés* uralkodik.
- c) A versben *nyugtalanság, szorongás* is érzékelhető.
- d) A vers megszólalására leginkább a *büszkeség és öntudat* jellemző.

6. Gondolkodjatok az előző feladat állításain!

- a) Milyen jelei vannak annak, hogy az első két versszak hajóútja és hazatérése nem valóságos, hanem jelképes? Mit jelenthet ennek alapján ez a hazatérés szerintetek?
- b) Mi lehet az alapja, forrása a versben megszólaló lírai én nyugodtságának, elégedettségének?
- c) Mi lehet a forrása nyugtalanságának, szorongásának?
- d) Mi lehet alapja büszkeségének és öntudatának?

7. Foglaljátok táblázatba, hogy a vers melyik részében mit jelöl meg a beszélő elégedettsége forrásaként!

RÉSZLET, IDÉZET AZ OSZTÁLYRÉSZEMBŐL	A MEGNYUGVÁS, ELÉGEDETTSÉG FORRÁSA
1–2. versszak	
3–4. versszak	
5. versszak	
6–7. versszak	

8. Figyeljétek meg, milyen ellentmondások, feszültségek vannak azok között a dolgok között, amelyekben megnyugvását, örömét találja a vers beszélője!**9. Válasszátok ki a legérdekesebb kérdést, amellyel foglalkoztatok, vagy amiben kíváncsiak vagytok tanárotok és a többiek véleményére, és valamelyikőtök készüljön fel rövid beszámolóra!****LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK**

A kérdésekhez kapcsolódó megoldási lehetőségek a „Vers a megnyugvás kereséséről” című elemzésben szerepelnek.

REFLEKTÁLÁS

4. lépés: 10. feladat

T/10.

64. oldal

15 perc

Tanári instrukciók

Az órát záró közös megbeszélés a beszámolókra épüljön. 5-6 beszámolót meg lehet hallgatni egymás után, és utána beszélgetni a versről. 8-10 beszámoló esetén 4-5 után meg kéne állni és összekapcsolni, összefoglalni őket, majd a többit meghallgatni: ebben az esetben érdemi beszélgetésre már nem marad idő. Az is elképzelhető, hogy nem hallgatjuk meg valamennyi csoport beszámolóját, csak kettőt-hármat, s a többieknek ehhez kell kapcsolódniuk.

Kiemelt készségek, képességek: szóbeli kifejezőkészség, együttműködési készség, önkorrekción

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: beszámolók meghallgatása és hozzászólás, saját jegyzet kiegészítése

10. Tartsátok meg a rövid beszámolókat, és gondolkodjatok közösen a versről bennetek kialakult képen!

Most is sokat tanulhattok egymástól, figyeljeteek tehát egymásra, és egészítsétek ki a beszámolók alapján saját jegyzeteiteket!

RÁHANGOLÓDÁS

5. lépés: 11. feladat

T/11.

65. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

A „tündérkép” költői szóalkotás, értelmet, hangulatot sugároz, de jelentése nem magától értetődő. A tündér ugyanis Berzsenyi korában és szóhasználatában még nem az a jóságos, minden bajt jóra fordító mesebeli lény, aki lesz majd a *Csongor és Tünde* után. „Tündér változatok műhelye a világ” – olvassuk *A poézis hajdan és most* című versben: s itt még csak a változatok, változások megfoghatatlanságát, titokzatos sokféleségét jelenti. Tündér, aki megjelenik és eltűnik, megcsalja érzéseinket, szeszélye szerint segít vagy árt az embernek. A „tündérkép” álmot, vágyképet, de csalfa látomást, önáltatást, illúziót is jelenthet. A szó korabeli jelentésére röviden utaljunk a b) kérdés megbeszélésekor.

Kiemelt készségek, képességek: fantázia, írásbeli kifejezőkészség vagy rajztudás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni, majd frontális

Módszerek, eljárások: rajzolás vagy fogalmazás, megbeszélés

11. Mi jut eszedbe erről a szóról: „tündérkép”?

- Rajzold bele a keretbe, vagy írd le pár mondatban!
- Mit jelenthet a versben: „*lekötöm hajómat | Semmi tündérkép soha fel nem oldja.*”?

JELENTÉSTEREMTÉS

6. lépés: 12–14. feladat

T/12–14. 66. oldal

15 perc

Tanári instrukciók

A vers értékszerkezetének feltárását célozza a három feladat. A 12.-et még egyénileg oldják meg a tanulók, azután felhasználva táblázatukat a továbbiakban dolgozzanak párban. Ha a 14. feladat megoldására már nem jut ideje a pároknak, a következő lépésben a közös megbeszélés során oldjuk meg együtt.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, általánosítás képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni (12.), páros (13–14.)

Módszerek, eljárások: olvasás, kiemelés, megbeszélés, jegyzetkészítés

12. Berzsenyi Dániel verse értékek közötti tájékozódásról, választásról szól.

- Olvasd újra az *Osztályrészemet* ebből a szempontból, és vizsgáld meg, milyen dolgoknak tulajdonít értéket a lírai én!
- Segítségül az alábbi táblázat bal oldalán feljegyeztük, ami értékesként jelenik meg a versben. A túlóldalon saját szavaiddal értelmezd, általánosítsd ezeket az értékeket!

RÉSZLET, IDÉZET AZ OSZTÁLYRÉSZEMBŐL	ÉRTELMEZÉS: MILYEN ÉRTÉKET JELENT?
„A szelek mérgét nemesen kiálltam. Sok Charybdis közt, sok ezer veszélyben Izzada orcám.”	Pl. kaland, bátorság, helytállás

„Béke már részem...”	
„Oh te, elzárt hely, te fogadd öledbe A heves ifjút!”	
„tündérkép”; „a heves ifjú”	
„Tarentum vagy gyönyörű Larissa”; „S nem ragyog szentelt ligetek homályin Tíburi forrás.”	
„mezeim határa”; „Van kies szőlőm, van arany kalással Biztató földem...”	
„szeretett Szabadság Lakja hajlékom.”	
„Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem: Mindenütt boldog meglelégedéssel Nézek az égre!”	
„... te szelíd Camoena! Itt is áldást hint kezed életemre...”; „Ott meleg kebled fedez, ó Camoena Itt hives ernyőd.”	

Az Osztályrészemben értékesnek látszó dolgokat egyszerre birtokolni nehéz, talán nem is lehet. A vers képei is nagyon messziről valók. Hangulatuk, távolságuk miatt feszültség van abban, hogy mégis egymás után, szinte együtt látjuk őket. (Gondoljatok például arra, hogy a Horác című vers ehhez képest egy képből bomlik ki, a behavazott dombok látványából.) Most értékeknek és képeknek ezt a furcsa, ellentmondásos viszonyát nézzük meg közelebbről.

13. Alkossatok párokat!

- Keressetek a fenti táblázatból egymásnak ellentmondó, egymással feszültségben lévő értékeket, és írjátok fel ellentétpár formájában!
Pl. megnyugvás – ifjúság, szenvedély
- Szerintetek a vers *milyen fontossági sorrendet* sugall ezen értékek közt? (Megegyezik vagy különbözik-e az értékek megjelenési sorrendje és fontossági sorrendje?)
- Állítsátok egymás mellé a vers nagy távolságokat megidéző, s ezért egymással feszültséget alkotó képeit!
Pl. viharos tenger – elzárt öböl

14. Keressetek szempontokat a fenti értékek csoportosításához, és végezzétek el a csoportosítást!

Pl. külső javak – benső értékek

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

T/12.

IDÉZET AZ OSZTÁLYRÉSZEMBŐL	ÉRTELMEZÉS: MILYEN ÉRTÉKET JELENT?
„A szelek mérgét nemesen kiálltam. Sok Charybdis közt, sok ezer veszélyben Izzada orcám.”	kaland, bátorság, helytállás
„Béke már részem...”	béke, megnyugvás
„Oh te, elzárt hely, te fogadd öledbe A heves ifjút!”	védettség, rejtekhely, pihenés
„tündérkép”, „a heves ifjú”	álmok, vágyak, illúziók, kísértések ifjúság, forrófejűség, szenvedély
„Tarentum vagy gyönyörű Larissa” „S nem ragyog szentelt ligetek homályin Tíbburi forrás.”	utazás, kultúra, Görögország, az antikvitás, gazdagság, szépség költészet, természet, ihlet
„mezeim határa” „Van kies szőlőm, van arany kalással Biztató földem...”	birtoklás, vagyon, megélhetés, anyagi függet- lenség, munka, józanság
„szeretett Szabadság Lakja hajlékom.”	szabadság, önállóság, otthon
„Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem: Mindenütt boldog megelégedéssel Nézek az égre!”	megélhetés, anyagi biztonság, szerénység, hála
„... te szelíd Camoena! Itt is áldást hint kezed életemre...” „Ott meleg kebled fedez, ó Camoena Itt hives ernyőd.”	költészet, szelídség, nőiség, biztonság, védett- ség, belső függetlenség, autonómia

T/13.

a) kalandos utazás – józan, dolgozó hétköznapok; úton – otthon; antikvitás, Görögország – hazai táj, a meglévő javak birtoklása; illúziók – realitás; vágyakozás – elfogadás, megelégedés; gazdagság – kevéssel beérés, szerénység; külső javak – benső értékek stb.

b) Megjelenési sorrendjük fontossági sorrendet is sugall, mert a „partra szállás”, az új élet választása saját elhatározásnak tűnik. Utána sorra vesz maga körül és magában mindent, és ennek a számvetésnek a logikai menete is azt sugallja, hogy egyre megbízhatóbb értékekre talál. A harmadik versszakból az utolsóig a külső javaktól a benső értékek felé tart a vers, legnagyobbak a költészet jelentette benső (szellemi) függetlenség, az autonóm személyiség tűnik. Viszont a záró versszak a nyitó képhez kapcsolódik, a veszélyek és változások uralta világ víziója a vers elején hátrahagyott tengert, a földrajzi fogalmak az utazást hozzák vissza, tehát az ott elhagyott értékek is megidéződnek: a bátorság, a helytállás, de akár az álmok és szenvedélyek is. Mindenesetre más

szinten: a férfikor szintjén. A vers egyik titka talán az, hogy egyik érték sem vonódik vissza benne, egyiknek sem lepleződik le a hamissága, mintha *mindez együtt* jelentené az élet – egyszerre át nem élhető – gazdagságát. Az értékek sora egy személyiség fejlődésének útját rajzolja ki.

c) Tibur szent ligetei – „kies szőlőm” (3. vsz. – 4. vsz.: az antik, itáliai és a hazai táj*); „kies szőlőm” – „vadon tájék”; „vadon tájék” – „kiderült virány”; „vadon tájék” – Grönland, sivatag; „Grönland örökös hava” – „forró szerezsen homok”; 4. vsz. – 1. vsz.; 4. vsz. – 7. vsz.

*Mindkettő stilizálva, irodalmiasan. A „*Tíburi forrás*” pl. a Bandusia forrásához írt ódát idézheti (Ódák III. könyve, 13. vers). A kies szőlő és arany kalász pedig a két legnemesebb kultúrnövény, az életet és a keresztény vallást jelképező kenyér és bor növényei. Kölcsey *Himnuszában* is e két növény jeleníti meg ennek a szép országnak a bőségét: „*Értünk Kunság mezein | Ért kalászt lenggetté, | Tokaj szőlővesszein | Nektárt csepegtettél.*” Csetri Lajos hívja fel a figyelmet arra, hogy a vers első fogalmazásában ez állt: „*Szeretet, Szabadság | Lakja hajlékom.*” Ha nem is ez maradt a végső változatban, a sorok telítettségébe belejátszhat a „*szeretett*” szó sugárzása, és zenei hatása a „*szabadság*” mellett. Földbirtok, szőlő, búza, vallás és szabadság: a nemesi öntudat jelképei. Végül esetleg figyeljünk arra, hogy a gyerekek egy része nem tudja, mit jelent a „*kies*” szó, és a kietlennel keveri.

7. lépés: 15. feladat

T/15.

68. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

Vitassuk meg az előző 2 feladat (pármunka) megoldásait közösen. A megbeszélés során a tanulók egészítsék ki jegyzeteiket.

Kiemelt készségek, képességek: együttműködési készség, jegyzetelés képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: megbeszélés

III 15. Foglaljatok össze ezután a verssel kapcsolatos megfigyeléseiteket!

REFLEKTÁLÁS

8. lépés: 16–18. feladat

T/16–18. 69. oldal

T/16. 10 perc

Tanári instrukciók

A lépés célja, hogy a gyerekek a versben feltárt értékeket a saját maguk szempontjából is átgondolják. 4-5 perc egyéni gondolkodás és munka után hallgassuk meg néhány önként jelentkező diák választát. Ha nem marad idő, az sem baj, a fontos, hogy a maguk számára megfogalmazzák a választ.

Kiemelt készségek, képességek: önreflexió, személyes állásfoglalásra való képesség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: írás a saját magunk számára, összevetés

16. Számodra a versben felsoroltakból melyik érték mit jelent?

- A) Mennyire jellemzi a te életedet, illetve mennyire szeretnéd, hogy jellemezze?
- B) Állítsd őket fontossági sorrendbe a magad szempontjából!
- C) Mi az, ami számodra fontos érték, de hiányzik a listáról?

T/17.

Házi feladat

Tanári instrukciók

A feladatot otthoni munkának szánjuk. Azt a célt szolgálja, hogy a tanuló a tankönyvi értelmezést az órai megbeszéléshez mérje, a saját, ill. közös órai olvasatot egy kidolgozottabb olvasattal szembesítse. A jelöléstechnika segít a szöveg „megdolgozásában”, a problémák, kérdések tudatosításában: a tanulásban is. Megbeszélése a következő órai ráhangolódást jelentené.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, problémalátás, lényegkiemelés képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: szövegolvasás jelöléstechnikával

17. Házi feladat

Az órai megbeszélés után dolgozd fel önállóan az *Osztályrészem* alábbi értelmezését!

- a) Olvasd el az értelmezést *jelöléstechnikával*, vagyis lásd el a margón az ismert jelekkel!
 \surd = „Ezt a megállapítást mi is érintettük.”
 + = Új információ, értelmezési lehetőség
 – = „Mi nem így gondoltuk, értelmeztük.”
 ? = „Nem értem.”
- b) Töltsd ki ezután a *jelöléstáblázatot*, hogy világosan lásd: mi az, amire magad is rájöttél, vagy amit együtt megtaláltatok (\surd); mi az, amiről nem volt szó az órán, amit tanulhatsz belőle (+); s mi az, amiben ti más eredményre jutottatok (–)? Fontos, hogy azt is jól lásd, mi az, amit az elemzésből nem értesz (?).

JELÖLÉSTÁBLÁZAT
\surd („Ezt a megállapítást mi is érintettük.”)
+ (Új információ, értelmezési lehetőség)
– („Mi nem így gondoltuk, értelmeztük.”)
? („Nem értem.”)

VERS A MEGNYUGVÁS KERESÉSÉRŐL – AZ OSZTÁLYRÉSZEM ÉRTELMEZÉSE

Az *Osztályrészem* nyitó képében a vers hőse mintha hosszú és küzdelmes tengeri útról érkezne haza. A két rövid mondat magabiztosságot, elhatározást sugall, a folytatás pedig a helytállás büszkeségét. Nem menekül tehát a habokból, és nincs miért szégyenkeznie. A „szelek mérge” és a „sok Charybdis közt” Odüsszeusz alakját idézi, de nem hasonlatként, amelyben a homéroszi hős megjelenne, hanem úgy, hogy a két kifejezés által alakja rávetítődik a versben beszélő énrre. (A két kifejezés tehát utalás Homérosz művére, az *Odüsszeiára*.) A lírai én és Odüsszeusz azonossága olyan, mint az eddigi életútja, ifjúsága és a tengeri utazás közötti kapcsolat: a metafora a partraszállás izgalmas, hősi képévé magasztosítja az élethelyzetet. A tengeri út és a partraszállás jelképes kifejezői tehát egy élethelyzetnek. A képsor ugyanakkor megőrzi a kikötés műveletsorának időrendjét: „Partra szállottam. Levonom vitorlám. [...] lekötöm hajómat.”

A második versszak első sora felépítésében az első szakasz első sorával párhuzamos, de más irányban folytatódik. Az első szakasz ugyanis a múltat idézi („A szelek mérget nemesen kiálltam.”), a küzdelmes, kalandos múltat, amelyre mintha a második szakasz tenne pontot: „lekötöm hajómat | Semmi tündérkép soha fel nem oldja.” Vajon mit jelenthet a „tündérkép”? És miért ennyire erős ez a mondat? Háromszoros a tagadás benne: „Semmi... soha... nem...”, alliteráció és művészi szórend (inverzió) ad neki nyomatékot. (A sor természetes szórendje ez lehetne: Már semmi tündérkép nem oldja fel.) Ezt a mondatot az „elzárt helyhez” intézett fohász követi, amelyben a megnyugvás, védettség iránti vágy szólal meg. De mintha ellentétben állna ez a vágy a belső készültséggel, hiszen önmagát heves ifjúnak nevezi. A tenger veszélyeit a háta mögött hagyja, de belül megőrzi az ifjúság hevességét? Sikerülhet-e így a megnyugvás? Érdekes a fohász megformálása is, mert mintha önmagát s a helyzetet képes volna kívülről szemlélni, és így ajánlaná magát az „elzárt hely” oltalmába. Nem azt mondja, hogy „te elzárt

hely, fogadj öledbe”, hanem: „Oh te, elzárt hely, te fogadd öledbe | A heves ifjút!”. Ez a vágyakozás visszasugárzik a második sorra, s az erőteljes mondatot meggyőződés helyett inkább fogadkozásnak értelmezi át. Ebben a versszakban tehát egy nyugtalan fiatalember elhatározása, fogadkozása és vágya szólal meg a megnyugvás iránt.

A következő két versszak az „elzárt hely” vonzerejéről szól. A „mezeim” szó bőségre utal, a harmadik versszak mégis megszorításokkal indul. Tarentum és Larissa ókori görög városok, Tiburban pedig Horatiusnak volt birtoka, ahol szívesebben tartózkodott, mint Rómában. A szentelt ligetek homályában csörgedező forrás a Horatius-versek világát idézi: a hőségben enyhet adó ligetet a műsák jelenléte szenteli meg, s a hűsítő forrás emberhez méltó nyugalmat, ihletet kínál. Tarentum gazdagságát, Larissa szépségét és Tibur verseket ihlető csendjét tehát hiába keresnéd itt.

A negyedik versszakban viszont a megszerzett értékek sorolása következik: dús szőlő, bőséges termést ígérő búzaföld és a Szabadság. A szőlő és a búza sok törődést igénylő kultúrnövények, a belőlük készült bor és kenyér pedig az élet, az emberivé tett (humanizált) természet, a keresztény vallás jelképei. És milyen lehet a Szabadság? Az apai házból elköltöző, önálló életet kezdő fiatalember szabadsága? A nemesi öntudat érzése? Vagy a kalandozások korát önmagában lezáró, sorsát saját kezébe vevő ember szabadsága? A negyedik versszak költői kérdéssel zárul: „Kegyés istenimtől | Kérjek-e többet?” A kérdés nem attól költői, mert versben szerepel, hanem attól, hogy nem valódi kérdés, inkább az érvelés eszköze, indulat kifejezője. Mégis nyitottabb a kijelentésnél – „kegyés istenimtől nem is kérek többet”. Jelentheti ezt is: „ugye belátod, hogy ennél többet nem is kérhetnék?” – mindenesetre a kérdés ilyenkor is felkelti a választ, a továbbgondolás iránti kíváncsiságot az emberben.

Az ötödik versszak egészen váratlan indulattal kezdődik: „Vessen a Végzet valamerre tetszik...” A hármas alliteráció, a mondat elejére kiemelt ige, és az a lehetőség, hogy az élet ilyen mértékben ki van szolgáltatva a végzetnek, felkavaró válasz a fenti kérdésre, és megbolygatja az előző szakaszokban megszerzettnek, megtaláltnak leírt harmóniát. A megnyugvás mintha visszaállna ugyan, de ennek feltétele a fentiekhez képest sokkal kevesebb, tehát keserűbb. Hiszen azt állítja, sokkal kevesebbel is beérné: „Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem...”. A sor elején kiemelt „csak”, és a mondat végji felkiáltójel őriznek valamit az első sor szenvedélyéből, és talán valódi megkönnyebbülést, talán a második versszak második sorához hasonló elszánást, fogadkozást fejeznek ki. Ráadásul a vers itt megnyílik annak a lehetősége előtt, hogy a megérkezés, otthonra találás mégsem olyan bizonyosság, mint amilyennek először tűnt.

A hatodik versszak a megelégedés újabb feltételét fogalmazza meg: „Csak te légy vélem, te szelíd Camoena!” A sor nyelvi megformálása az előző szakasz második sorához hasonlít („Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem...”), ott a nélkülözés hiányát, itt a költészetet nevezi a megelégedés egyetlen, szinte utolsónak maradt feltételének. Miért „vadon tájék” itt, ami előbb kulturált táj volt, amely büszkeséggel töltötte el? Általában erre képes a költészet, hogy minden vadságot megszelídítsen? Ennek ellentmond az előző sor: „Itt is áldást hint kezed életemre...”, vagyis nem elvont példázatról van szó – ez a hely, ahol vagyok, most valóban vadon tájnak tűnik. Lehet, hogy Tarentumhoz, Larissához, valami elképzelt, megálmodott tájhoz képest ilyen? Vagy a Végzet uralta élet nyugtalanító látomása sugárzik át az imént még idillinek látott tájra? Mintha Camoena istennő, aki a költészetet jelenti, nem csak a megszentelt ligeteket látogatná, hanem mindenhová elkísérheti az embert, hogy megszépítse az életét.

A megbékélés sorai után megint váratlan az indulat, amellyel az utolsó versszak kezdődik. Bárhová kerüljek, bármi történjék velem, a költészet elég erőt ad, hogy megtaláljam a belső egyensúlyomat: így is leírható a versszak jelentése. Az első két sor az „Essem...” sor eleji kiemelésével (anafora), a párhuzamosan szerkesztett mondatpárral végleteket kényszerít össze, és olyan világot idéz fel, amelyben az ember akarától függetlenül ide vagy oda esik. És mivel a szélsőséges élethelyzetek földrajzi fogalmak-

kal vannak kifejezve (Grönland és a sivatag még a „vadon tájéknál” is kietlenebb, embertelen helyek), ez újra előhívhatja a nyugtalan utazó: Odüsszeusz alakját. Camoena pedig az elképzelt utazás során is képes megadni segítségét. Az előző versszakban áldó, jóra fordító volt a jelenléte, itt kiegyenlítő, biztonságot adó szerepe van a szélsőségek között. Ez a versszak a vers korábban éreztetett nagy távolságait foglalja egyetlen, szenvedélyes egységbe.

Mit jelenthet a vers címében megfogalmazott „osztályrész”? A kissé régies szó apai jussot, örökséget és sorsot egyaránt jelenthet: ami osztályrészül jut az embernek. (A görögben a sorsot jelentő moira szó eredetileg részt jelentett.) A cím birtokos személyjele hangsúlyozza a beszélő személyét, az ént. Az én jelenléte ezután is uralkodó marad a versben: személyragok és birtokos személyjelek erősítik újra és újra: „Partra szállottam. Levonom vitorlám. | A szelek mérgét nemesen kiálltam. | Sok Charybdis közt, sok ezer veszélyben | Izzada orcám.” Mennyiben saját döntés, mennyiben elfogadás eredménye az osztályrész, nem tudjuk, de tartalma nagyon személyes. Az én hangsúlyozása ugyanakkor az önmeggyőzés elszántságát is jelentheti: olyan ember beszél, aki rendet akar teremteni az életében. A partra szállással egyben keresés veszi kezdetét: mi adhat itt megnyugvást, boldogságot az embernek?

„Béke már részem”: ez az osztályrész első tartalma, ezért kellett kikötni, s a tengernek hátat fordítva körülnézni. A következő két versszakban az osztályrész valódi örökségként, egy tisztos nemesi birtok képeként körvonalazódik. Ez a birtok nem ér fel ugyan Tarentummal, Larissával, de ez az összehasonlítás emelheti is értékét, hiszen hol van már Tarentum és Larissa, a két ókori város? A Horatius birtokával való összevetés pedig még elfogadhatóbbá is teheti („olyan lesz nekem, mint Horatiusnak Tibur”). Viszont „itt nem ragyog szentelt ligetek homályin | Tíburi forrás”: itt megállapodni annyi, mint megtérni a költészet kalandozásából a gazdálkodás prózájához. Elbúcsúzni a költészettől. Szinte kárpótlásként hat ezután a negyedik strófa, amely már állítva, büszkén sorolja a megszerzett javakat. Az osztályrész tehát a birtoklást, a nemesi életforma nyugalmaát jelenti itt.

Az ötödik versszakból azonban új irányt vesz a vers: mintha elmosódnának a megérkezés és az otthon képei, és új viszontagságok lehetősége merülne fel. Vagy legalábbis egyszerre közömbösnek tűnnek az eddig megszerzett értékek, a megelégedés mércéjét jóval alább engedi, s ezzel az osztályrész jelentése is változik. Eddig a külvilágban volt a boldogság, a megelégedés forrása (birtok, vagyon), itt a megelégedés záloga az igénytelenség lesz. Vagyis a körülmények szerepe leértékelődik, de nem válik teljesen jelentéktelenné. Hiszen nem tudhatjuk, mit jelent a „nehéz szükség”, minek a hiánya fájna annyira, hogy megzavarja a megelégedettség érzését. És a vers végső válasza sem ez. A megnyugvás keresésének, az osztályrész újrafogalmazásainak utolsó állomása szerint ugyanis a beszélő számára a boldogság egyetlen forrása a múzsa jelenléte és közreműködése az életében.

A megnyugvás lehetősége így isteni adománnyá, belső képességgé válik: képességgé a harmónia belső megteremtésére. Szelídséget is jelent ez az előző felismeréshez képest, amely zordabb, mert lemondással teli volt. Nem a kevéssel való kiegyezésre épül, hanem egy belső nyitottságra, amely cselekvően (áldóan) vesz részt az életben, és valósággal megszépíti annak hiányait, fájdalmait. A külvilág csak a költészet ellensúlyával válik elviselhetővé. Ugyanakkor Camoena nőalak, nőisége is összekapcsolja a vers elején megszólított „elzárt helyel”. Befogadó, védelmet adó nőiség jellemzi mindkettőt: „Oh, te, elzárt hely, te fogadd öledbe | A heves ifjút!” „Ott meleg kebled fedez, ó Camoena, | Itt hives ernyőd.” Az „elzárt hely” választása a vers elején a nagyvilágtól való visszavonulást, a küzdelmekről, kalandokról való lemondást jelentette, s cserébe a „kisvilág”, a magánszféra választását. A vers végére ez már kevés a megnyugváshoz a Camoena jelentette belső képesség nélkül. A versben ábrázolt hazatérés innen nézve a költészethez való megérkezés, a költővé válás jelentésével is felruházható. A vers ugyanakkor egy heves ifjú története

is, aki kalandozásaiból hazatérve nekilát annak, hogy biztos értékeket keressen az életében. A végén sikerül megtalálnia azt a lelki alapállást, amely a külső körülményektől legkevésbé függően biztosíthatja a benső békét, a személyiség autonómiáját. Amennyiben ez a felnőttég, ilyen értelemben az Osztályrészemet egy felnőtté válás történeteként is felfoghatjuk. Az osztályrész talán ennek a tudásnak a felismerését és birtokbavételét jelenti.

T/18.

74. oldal

Tanári instrukciók

Az Aristius Fuscus-ódát főként azért tettük be kiegészítő anyagnak, hogy ha a gyerekek kérdeznék, hogy az *Osztályrészemnek* is volt-e hasonló előképe, mint a *Horácnak*, akkor kéznél legyen. Ez sem könnyű szöveg, ráadásul fordítása is kicsit nehézkes. Csak azoknak ajánljuk, akik számára várhatóan hasznos lehet megismerkedni vele, ráadásnak, szorgalminak. Feldolgozása a *Horácnál* tanultak gyakorlására, elmélyítésére szolgálhat. Szempontja is hasonló: hogyan lesz a horatiusi mintából saját vers?

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, a tanultak alkalmazása

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: önálló szövegértelmezés

18. Az *Osztályrészem* előképe Horatius *Aristius Fuscushoz* írt verse. Olvasd el és vizsgáld meg, mit vesz át belőle Berzsenyi, hogyan alakítja át mintáját!

HORATIUS: ARISTIUS FUSCUSHOZ

(Ódák I. könyve, 22. vers)

Lelke legmélyén aki tiszta mindig
s büntelen, Fuscus, bizony annak ívelt
íj sosem kell már, se dzsidák, halálos
mégü nyilak sem.

Bátran indul majd, ha a szörnyü Syrtis
partja várand rá, vagy a Kaukázusnak
orma, zordon szirt, vagy a völgy, amelyben
zeng a Hydaspés.

Én is, ím, nemrég a szabin hegyekben
járva gond nélkül Lalagém daloltam,
tőr se volt nálam, de a kóbor ordas
mégis eliszkolt,

bárha ily roppant fenevadra nem lelt
senki még Apúlia tölgyesében,
sem Jubas földjén, hol erős orozslánt
rejt a szavanna.

Vetne bár sorsom csupa-jég mezőkre,
nyáridőn, hol nincs se liget, se szellő,
hol sötétes füst gomolyog, s haraggal
dördül a mennybolt,

vetne bár szikkadt-ölü tájra, forró
ég alá, hol rőt homok árad, ott is
őt imádom csak, Lalagém, csiriplő
locska madárkám.

(Mezei Balázs fordítása)

MARCUS ARISTIUS FUSCUS: Horatius barátja

SYRTIS: zátonyos, veszélyes tengeröböl Afrika partjainál

HYDASPÉS (EJTÉSE: HÜDASZPÉSZ): bővizű folyam Indiában

SZABIN HEGYEKBEN: Sabinum környékén, ahol Horatiusnak birtoka volt, régen a szabin nép lakott.

LALAGÉ: görögből alkotott beszélő név, jelentése: 'fecsegő, csivitelő'

APULIA: dél-itáliai tartomány

JUBAS: mauretaniai király volt (a mai Marokkó és Algír területe)

SZIKKADT-ÖLÜ TÁJ: száraz, kiégett vidék

- a) Az Aristius Fuscus-óda mely motívumaira, poétikai eljárásaira játszik rá az *Osztályrészem?* (Miért tekinthetők ezek az idézések *rájátszásnak* inkább, mint *utalásnak*?)
- b) Hogyan, mitől válik a horatiusi mintából Berzsenyi kezében saját vers?

RÁHANGOLÓDÁS

9. lépés: 19. feladat

T/19.

75. oldal

5 perc

Tanári instrukciók

Óra előtt célszerű bepillantani a jelöléstáblázatokba, hogy kiderüljön, a bevezető megbeszélésben mire lehet számítani. Az idő szűkössége miatt érdemes a megbeszélést három (+ – ?) vagy két (– ?) szempontra csökkenteni. Ha viszont sok a megértési probléma, esetleg a fenti elemzést vitató vélemények is megjelennek, akkor szánjunk időt a megbeszélésre, hiszen a legfontosabb az *Osztályrészem* jelentésrétegeinek, belső feszültségeinek megértése. Ne fogadjuk el viszont, hogy valaki az egészet érthetetlennek nevezi, várjuk el tanítványainktól, hogy kérdéseiket, problémáikat megfogalmazzák, s erre akár újabb időt adjunk.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, problémalátás, lényegkiemelés képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: megbeszélés

19. Beszéljétek meg az *Osztályrészem* elemzésének otthoni feldolgozását a jelöléstáblázat alapján!

Ebben a fejezetben azzal foglalkozunk, hogy a későbbi korok művészei hogyan tanulnak elődeiktől. Hogyan újul meg a régi gondolat vagy művészi megoldás. Ez a kapcsolat azonban nemcsak a művészek, hanem a műalkotások befogadói, értelmezői között is megvan. Vagyis az értelmező korábbi értelmezések eredményeit is beépíti a magáéba még akkor is, ha ennek nincs mindig tudatában. Ugyanakkor, miközben a mű megértésére törekszik, óhatatlanul saját korára jellemző kérdéseket tesz fel, és saját korának, benne önmagának megértése, kifejezése foglalkoztatja. Mi most inkább arra a kapcsolatra

összpontosítunk, ami Horatius, Berzsenyi Dániel és Petri György versei között van. Lehetne foglalkozni azonban azzal is, hogy különböző korok értelmezői mit láttak egy-egy versben vagy szerzőben. Most egy ilyen kitérőt teszünk. Megnézzük, hogy hogyan változott az *Osztályrészem* című vers értelmezése az utóbbi ötven évben; kinek mi volt fontos, érdekes benne.

JELENTÉSTEREMTÉS

10. lépés: 20. feladat

T/20.

75. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

A következő lépések célja, hogy (1) az előző két órán megbeszélte verssel kapcsolatban a gyerekek egymáshoz is kapcsolható értelmezésekkel ismerkedjenek meg. (2) Ezeket egybevevessék a verssel, megkeressék az idézetben, ami alátámasztható, illetve aminek az alapja inkább valamiféle előfeltevés, előítélet. Ennek alapján előjöhethet az a kérdés, vajon meddig mehet el az értelmező, mi az, ami még állítható, mi az, ami már nem. (Persze megjegyzendő az is, hogy ezek a részletek egy-egy gondolatmenetből vannak kiragadva.) (3) A gyerekek szembesülhetnek olyan befogadói attitűdökkel, mint az életrajzi magyarázat. (4) Az óra végi közös megbeszélésben van inkább alkalom arra, hogy felhívjuk a figyelmet egy-egy értelmezés korhoz kötöttségére, megtaníthatjuk a kérdéshorizont fogalmát.

A szövegrészletek nem könnyűek, feldolgozásukban legfontosabb a szövegértés. Nem az a cél, hogy mind a hat értelmezést kimerítően megbeszéljük, vagy hogy valamennyi problémára sor kerüljön. Legfontosabb talán annak a hermeneutikai tapasztalatnak a belátása, hogy az értelmezés célja nem egy majdani, tökéletes magyarázat megtalálása, hanem hogy megtaláljuk-e a kérdéseink és a mű világából kiolvasható válaszok közötti kapcsolatot, és tudjuk-e ezt reflektálni. Ebben segíthet bennünket egy műhöz vagy szerzőhöz kapcsolódó értelmezői hagyomány. A legnagyobb felkészültségű értelmezők sem találnak mást a művekben, mint saját koruknak, személyiségüknek alapkérdéseit. Ez a gondolat talán úgy foghatja meg a gyerekeket, hogy a műértelmezést nem technikai kérdésként jeleníti meg, hanem az élmény felé közelíti vissza.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, problémalátás, lényegkiemelés, csoportosítás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: önálló olvasás, szemponttáblázat kitöltése

20. Az alábbiakban az *Osztályrészem*ről szóló tanulmányokból idézünk. Elolvasásuk után keresd meg a hasonlóságokat és különbségeket abban, ahogyan ezek a szövegek értelmezik a verset! Segítségül használd a szemponttáblázatot!

- a) „A megérkezés líraisága szólal meg az *Osztályrészem*ben: a megérkezése az ifjúság tündérképet kergető, veszélyes küzdelmeiből a többé semmi csábításnak nem engedő, szabad férfikorba, mely kevéssel beéri a szelíd Múza társaságában. Szabadság, közepszer, költészet, megelégedés:

horatiusi éleateszmények (a »Tiburi forrás« egyenest is reá utal) – közülök ezúttal a költészetet teszi meg legfőbbnek, mindent pótolhatóknak (ezért volt eredeti címe *A Camena*). Lírai erélyt ismét az ellenkezőből menekvőnek helybeérkezése, a nekivalóra való rátalálása kölcsönöz. De a költő férfias magatartása is: a szelek mérgét »nemesen« kiállta: vagyis tudott küzdeni, míg kellett. Most pedig örökre szakít minden illúzióval, bár még »heves ifjú«, s eltökélten, tapasztaltan tér meg az »elzárt helyre.« (Horváth János 1960-ban kiadott könyvének évtizedekkel korábban kialakult értelmezése)

- b) *A nemesi meglegedés költője* című alfejezetből: „A vers eszmei mondanivalója: a költőt a nemesi jólét és a költészet adományának birtokában elégedettség tölti el.” (Magyar irodalom a gimnáziumok második osztálya számára. Makay Gusztáv, 1966)
- c) „Legklasszikusabban a költő idilli hangulata az *Osztályrészem*ben jut kifejezésre, amelyet Berzsenyi maga is legkedvesebb versei közé sorol. Az első két versszak a költemény keletkezésének nemcsak idejére, hanem helyére is utal. Jellemző a költőre a tipikus vidéki nemesi élet igénye, de bizonyos fenntartásokkal, egyéni vonásokkal. Mert versében az eddigi korlátaitól és megkötöttségeitől elszakadt, szabadságszerető, független ifjú ember hangulatát érezzük, akinek lelkét magasabb vágyak töltik el, akit a költészet szárnyai felemeltek a valóság fölé, anélkül, hogy arcát a valóságtól megvetően elfordította volna. Az *Osztályrészem* boldog hangulatát félreértenők, ha nem mint a költő küzdelmeinek eredményét fognók fel.” (Mezei Márta, 1966)
- d) „Az apja zsarnoksága alól való felszabadulás átérzése a vers fő motívuma. Anyagilag csak azzal lett a költő független, hogy 1799-ben megházasodott, elvette Dukai Takách Zsuzsannát, egy tizenhatodik évében levő fiatal lányrokonát. Az óda tehát végül is ehhez az eseményhez kapcsolódik. Berzsenyi kivívta magának ezt az új élethelyzetet. Az *Osztályrészem* idilli hangulatával ellentétes hetyei élethelyzetre utal a Charybdis [halállal fenyegető örvény] mitológiai motívuma.” (Merényi Oszkár, 1976)
- (Hetye az atyai birtok volt, az apa és fiú közötti konfliktusok helyszíne. Merényi Oszkár értelmezését a költő Kazinczyhoz írott levelének következő részletére alapozza: „Atyám minden hibája csak az volt, hogy engem nem ismért, és az én szilajságomat nem mérsékelni, hanem zaboláznia akarta. Ebből harc lett és örökös idegenség. Az ő háza nekem Munkács [fogság, börtön] volt, melyet csakhamar el is hagytam, és anyai jószágomon magamat meghúztam. De a harc az én lelkemet nem csüggesztette, hanem emelte és érlelte...”)
- e) „Az *Osztályrészem* értékszembesítő költemény: a nagyvilág értékszegénységével az intim szféra [a közvetlen környezet, a személyes, belső »kisvilág«] értékgazdagságát állítja szembe a költő. A külvilág alakulását nem befolyásolhatjuk, ezért vonuljunk vissza, s teremtsük meg a hiányzót magunk körül s magunkban – így szól az érvelés. Az értékek sorát a költészet zárja. Már csak ezért sem értelmeznénk helyesen a verset, ha a nemesi életforma dicséreteként értelmeznénk. A költő a sztoikus magatartás eszményét vallja.” (Irodalom II., Szegedy-Maszáék Mihály, 1980)
- f) „Bécsy Ágnes a »partra szálló« Berzsenyiben felismeri az odüsszeuszi szerepre művésziileg rájátszó, egész verset ráépítő Berzsenyit. Ez a partot érés, a megnyugvásnak, a véglegességnek minden győzködő kijelentése ellenére sem zárja ki az újra útnak indulás, új kalandok és szenvedések vállalásának lehetőségét, ha nem is jószántából, hanem a fátum [a végzet] akarataiból. Tehát a végleges révbe, az intim szféra boldogságába való megérkezés magában rejti az ideiglenesség

érzését is. Mint ahogy a kevés jóval is beérő, alapjában sztoikus életfilozófiájú hős sem vágyott honára ismer e vállalt hazájában, hanem a minimálisra leszorított külső életigények kielégítésére alkalmas helyre. Szó sincs itt tehát valami századvégi nemesi idillről, csupán a körülményekkel mit sem törődő, idillképző belső erőről.” (Csetri Lajos, 1986)

OLYAN ÉRTELMEZÉSEK...	A SZÖVEG BETŰJELE
... amelyek Berzsenyi életrajzából indulnak ki;	
... amelyek a nemesi életforma dicséretének fogják fel a költeményt;	
... amelyek a függetlenedés, felnőtté válás történetét látják a versben.	

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK A T/20–23-HOZ

lásd „Az Osztályrészem a változó időben” című keretes szöveget.

11. lépés: 21. feladat

T/21.

77. oldal

10 perc

Tanári instrukciók: lásd 10. lépés

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, lényegkiemelés

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: olvasás, értelmezés, idézetkeresés

21. Válassz magadnak egy értelmezést, és azon gondolkodjál!

- Fogalmazd meg egy mondatban a választott szöveg lényegét!
- Keress a vers szövegéből az értelmezést alátámasztó részleteket, bizonyítékokat!
- Van-e az értelmezésnek olyan állítása, amelyet nem tudsz a vers alapján igazolni, amely tehát megkérdőjelezhető?

12. lépés: 22. feladat

T/22. 78. oldal
10 perc

Tanári instrukciók: lásd 10. lépés

Kiemelt készségek, képességek: szóbeli kifejezőkészség, személyes állásfoglalásra való képesség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: beszámoló, megbeszélés

22. Beszéljétek meg egymással a megvizsgált értelmezéseket a fenti szempontok alapján!

- A választott szövegrészlettel kapcsolatban mondjátok el egymásnak azt is, hogy mi az, ami belőle már ismerős volt a korábbi órák alapján, és mi volt új ismeret a verssel kapcsolatban!
- Végül alakítsátok ki saját véleményeteket: melyik értelmezés áll legközelebb a tiétekhez?

REFLEKTÁLÁS

13. lépés: 23–26. feladat

T/23–26. 78. oldal

T/23.

10 perc

Tanári instrukciók: lásd 10. lépés

Kiemelt készségek, képességek: önreflexiós képesség, problémalátás, analogikus és logikus gondolkodás képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: megbeszélés

23. Összegezzük ezután az *Osztályrészemről* szóló értelmezések tanulságait!

- Melyik értelmezés okozott megértési nehézséget?
- Melyik az a hat értelmezésből, amelyik egy korábbival vitatkozik? Melyikkel?

- c) Milyen kapcsolódási pontokat tudnátok megfogalmazni a hatféle értelmezés között?
- d) Mely állításokat nehéz az *Osztályrészem* szövegével igazolni?
- e) Miért nem szerencsés, ha értelmezésünk beéri az életrajzi magyarázattal, és a művet az életrajz illusztrációjaként fogjuk fel csupán?

T/24.

Házi feladat

Tanári instrukciók: Ezt az otthoni munkát a 17. feladathoz hasonlóan képzeltük el, célja is hasonló.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, problémalátás, lényegkiemelés képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: szövegolvasás jelöléstechnikával

24. Házi feladat

Az órai megbeszélés fényében dolgozd fel az alábbi olvasmányt! A 17. feladathoz hasonlóan írd a margóra az ismert jeleket (√ + – ?), majd töltsd ki a jelöléstáblázatot!

JELÖLÉSTÁBLÁZAT
√ („Ezt a megállapítást mi is érintettük.”)
+ (Új információ, értelmezési lehetőség)
– („Mi nem így gondoltuk, értelmeztük.”)
? („Nem értem.”)

AZ OSZTÁLYRÉSZEM A VÁLTOZÓ IDŐBEN

Azért jó műelemzéseket olvasni, mert gazdagítja saját megértésünket. Több saját gondolatunk, érzésünk lesz tőle, többet jelenthet számunkra az, ami elsőre talán csak megtetszett. Hiszen jó dolog például csak úgy kirándulni, de másként járunk az erdőben, ha ismerjük a növények, rovarok nevét, aztán ha tudjuk, melyik hol érzi jól magát, és miért, hol keressük azt, amit egyszer véletlenül megpillantottunk, hogyan keletkezik és él minden körülöttünk. Semmi sem helyettesíti a természetben töltött időt, a saját megfigyelést, de jó néha egy erdőjáró ember mellé szegődni, szavaiból tanulni. A fenti értelmezések nem csak az Osztályrészemmel kapcsolatban érdekesek. Még érdekesebb rajtuk azt megfigyelni, hogy az értelmezők ugyanarról a versről írva mennyire más eredményekre jutottak. Mi ennek az oka?

„Nekem ezt jelenti, és kész” – mondjátok gyakran, és valóban, a megértés nagyon személyes dolog. Mégis: van-e valami logikája annak, ahogyan értjük vagy félreértjük az irodalmat? Hol van a határa annak, ami még mondható, és ami már nem mondható egy alkotásról? Általánosíthatók-e a megértés bizonyos

összetevői? A fenti értelmezések azt mutatják, hogy a megértésben nagy szerepe van annak, hogy az értelmező mire kíváncsi. És annak, hogyan látja saját korát és benne önmagát.

Merényi Oszkár értelmezése a szerző életrajzát keresi a műben, és akkor véli megérteni a verset, amikor megtalálja az életrajzi magyarázatot. A mű mögött álló embert meglátni valóban izgalmas, különösen, ha alkotóként sokat jelent számunkra. A mű értelmezésében azonban sovány eredményt kínál, és könnyen tévútra visz. Berzsenyi esetében félrevezető lehet például, mert a versek keletkezési ideje rendkívül bizonytalan. Hosszú évekig dolgozott egy-egy versén, s ezért az élményt életrajzilag nagyon nehéz megragadni. Például nem biztos, hogy az Osztályrészem 1799-ben készült, házassága és saját birtokára költözésének évében: lehet, hogy évekkel később. Ez nem jelenti azt, hogy életének ez a fordulata nincs benne a versben, de leegyszerűsítés volna beérni azzal, hogy a vers egészében „erről szól”. Óvatosnak kell lenni az „apja zsarnoksága alól való felszabadulás” magyarázatával is, mert mit tudhatunk mi erről, egy apa és fiú kapcsolatáról, akiket nem ismertünk. Berzsenyi ír erről Kazinczynak, sok évvel az apjától való elköltözés után, tehát visszaemlékezve, barátja számára szavakba öntve, értelmezve akkori élethelyzetét. A költözés körülményei elmúltak, egy vers maradt, meg az alkotónak egy visszatekintése az élethelyzetre (nem a versre). Ezt a kettőt össze lehet kapcsolni, de látjuk, hogy nem a valósággal magyaráztuk a verset, hanem egy másik értelmezéssel, amelyet valóságnak gondoltunk. Szegényebb is, gazdagabb is ennél a vers indítása: hiányzik belőle apa és fiú drámája, van benne viszont utazás, hazatérés, veszélyek és a béke vágya, büszkeség és indulat... – mindegyik nem ad kielégítő választ néhány bizonytalan adat.

Régi értelmezése az Osztályrészemnek, hogy ez a vers nem más, mint a nemesi életforma dicsérete. (A példa Makay Gusztávtól van.) A 4. versszakban valóban a birtoklás és a szabadság öntudata szólal meg. A vers egésze azonban nem szólhat erről, hiszen akkor nem vennénk tudomást a folytatásról: a vers második felében a végzet, a változás uralkodik, s beszélője a költészetben keres vigaszt, a biztonság, az autonómia egyetlen esélyét. Ez visszamenőleg teszi viszonylagossá (relatívvá) a 4. versszak értékeit (amelyek már a megelőző versszak után is viszonylagosnak hatottak). Ez az értelmezés nem választható el az 1960-as években uralkodó hivatalos ideológiától, a marxizmustól. A marxizmus szerint a történelem osztálytársadalmak története, folyamatai elnyomók és elnyomottak osztályharcában ragadhatók meg. Az egyén világlátása társadalmi osztályának érdekeit, felfogását tükrözi. Berzsenyi földbirtokos nemes volt, a 4. versszakban dicséri az ezzel járó életformát – hiszen nem is tehetne mást, mint társadalmi helyzetének megfelelően látni a világot. Ennek a felfogásnak is van némi alapja, de kizárólagos alkalmazásával a verset megcímkezni hallatlan leegyszerűsítéséhez vezet. Az értelmezés kulcsa ezúttal egy történelemszemlélet, amilyenek elképzeljük a történelmet, s benne a földbirtokos nemességet: vagyis egy másik értelmezés, amelyet előfeltevésként alkalmazunk az egyes esetekre.

Szegedy-Maszák Mihály értelmezése a fentivel vitatkozik. Értékszembesítő versnek nevezi az Osztályrészemet, és a fentiekénél jóval árnyaltabb képet alkot róla. Miért ír azonban „a nagyvilág értékszegénységéről”? A nagyvilágról (is) csak metaforák nyelvén tudósít a vers: veszélyes tenger, amelyen mérges szelek és Charybdisek várják a hajóst. Végletes és embertelen helyek, helyzetek is vannak benne, mint Grönland vagy a sivatag. A nagyvilágon végzet és változás uralkodik: de a kaland, a kihívás vagy a kiszolgáltatottság nem jelenti az értékek hiányát. Az a szemlélet, amely a külvilágnak értékszegénységet tulajdonít, s ezzel szembeállítja az intimszféra értékgazdagságát, az értelmező saját korához, az 1980-as évekhez kapcsolható. Ekkor, a kései Kádár-korszakban a szocializmussal kapcsolatos illúziók már régen szertefoszlottak. Világos volt, hogy társadalmi-politikai változás nem várható a lakosság kezdeményezéséből, összefogásából. Az emberek többsége kiegyezett azzal a politikai rendszerrel, amelynek alapjait (az 1956-os forradalom leverését, a szovjet csapatok megszállását, az egypártrendszer) nehéz volt elfogadni. A legkényesebb társadalmi-politikai kérdéseket nem volt szabad feltenni, tehát megoldatlanok

maradtak. Az egyéni boldogulás útjai viszont nyitottabbak lettek: többet lehetett vásárolni, utazni, nyugodtabban lehetett élni. Szegedy-Maszák Mihály értelmezése nagyjából egy időben készült (1979-ben) Petri György Horatiusijával (1981). Ezt a kort fel lehetett fogni úgy, hogy lehetőséget ad az embernek az általa értékesnek tartott életforma, a szabadság kis köreinek megteremtésére: hagyja élni az embert. De úgy is fel lehetett fogni, hogy a nagy kérdésekről hallgatni erkölcsileg annyira problematikus, hogy az élet egészét ócskává és átmenetivé teszi. Ez áll Petri György pályaudvari Horatiusa mögött. Az Osztályrészem Szegedy-Maszák Mihály-féle értelmezése sem szakítható ki tehát korának összefüggéseiből, csak nem a hivatalos ideológiát követi, hanem éppen annak a lehetőségét látja meg Berzsenyi versében, hogy a kényszerek világában hogyan találhatja meg az ember viszonylagos autonómiáját, boldogságát.

Az Odüsszeusz-utalás csak a vers legújabb értelmezéseiben (Bécsy Ágnesnél és a nyomában Csetri Lajosnál) vált meghatározóvá a vers értelmezésében. Berzsenyi a mitológiai utalásokat és a Horatiusból vett idézeteket még valószínűleg a klasszicizmus felfogása alapján alkalmazta. Berzsenyi két korszak határán alkotott. A klasszicizmus még elfogadta, sőt előírta az ókori minták követését: az utánzást. A romantika ezzel szemben az eredetiség elvét hangsúlyozta. Berzsenyi költészetében még inkább érvényesülnek a klasszicista elvárások: verseiben az antik mintákat követve, témákat, motívumait is átvéve törekedett inkább tökéletességre, mint maradéktalan eredetiségre. Berzsenyinnél a Horatiustól átvett képek, mozaikkockák mindig más összefüggésben, más jelentéssel bukkannak fel, mint római elődjénél. Bécsy Ágnes a „sok Charybdis közt, sok ezer veszélyben Izzada orcám” sorokat nem úgy olvassa, hogy ebben a költő a tengeri veszélyekre talált egy érdekes szót, hanem hogy ezzel Odüsszeusz alakját, történetét a maga egészében megidézi. Nem dísznek, hanem értelmezési utasításnak szánja tehát. Ezt nevezzük utalásnak.

Az eredeti művet az utalás többféle szándékkal idézheti fel. Legegyszerűbb a szembesítése, amikor a más műből átemelt motívum éppen a két mű világa – az olvasott mű és az utalással „behívott” mű világa – közötti különbséget érzékelteti. Példa erre a Thaliarchushoz és a Horác című versek nyitó képe: „Zúg immár Boreas a Kemenes fölött...”, kezdi Berzsenyi, és más ez a tél, mint a Soracte hófehér tündöklése Horatiusnál. Vagy mekkora a különbség Petri György versének ragacsos likőrje és Horatius vagy Berzsenyi nemes borai között! Megfelel annak a különbségnek, ami az antik és a modern költő léthelyzete, visszavonultsága között van.

Berzsenyi versében a mai értelmező minden antik motívumot utalásként, azaz olvasási utasításként fog föl: ebben szerepe lehet annak, hogy korunk irodalma, melyet posztmodern irodalomnak nevezünk, szívesen él az idézés, az utalás eszközeivel. Ezért nőhet meg az Osztályrészem értelmezésében az Odüsszeusszal kapcsolatos motívumok szerepe. Tehát annak a lehetősége, hogy a végtelen tenger, a kalandok iránti vágy megmarad az emberben, s a hazatérés sohasem végleges. (A posztmodern művészetről a 7. fejezet utolsó moduljában fogtok részletesebben tanulni. Most annyi talán elég, hogy ez az 1980-as években elterjedő művészeti irányzat mind az alkotásban, mind a befogadásban fontos szerepet tulajdonít az intertextualitásnak, vagyis a szövegek közötti kapcsolatoknak. Az író a művét mindig más szövegekhez képest hozza létre, a posztmodern alkotó pedig előszeretettel él az utalás, a rájátszás eszközeivel, s rejt el saját szövegében úgynevezett vendégszövegeket. Az olvasó pedig nemcsak teljes személyiségével, de teljes műveltségével is olvas: örömet jelenthet neki közben az utalások felfedezése. Ezek az utalások vagy vendégszövegek átlényegülnek, új jelentést kaphatnak, de valamit magukkal hoznak eredeti jelentésükből is. A posztmodern műben az utalások értelmezési utasításként is felfoghatók. A posztmodern kori olvasó pedig – mint Bécsy Ágnes és Csetri Lajos értelmezésében láthattuk – ezt az olvasási technikáját alkalmazza régebbi korok műveinek magyarázásában is.)

Végigtekintve ezen a néhány tanulmányrészleten azt figyelhetjük meg, milyen különbözőképpen közelítették meg az Osztályrészemet. Egy mű vagy egy szerző olvasásának, értelmezésének történetét befogadástörténetnek hívjuk. Fejezetünk egésze azzal a hatással foglalkozik, amelyet Horatius gyakorolt a későbbi költőkre. Ezt a szerzők közötti párbeszédet, vagyis hogy a régiek gondolatait és művészi megoldásait hogyan teszik sajátjukká az újak, hatástörténetnek nevezzük. Befogadástörténet és hatástörténet jelenti tulajdonképpen egy szerző utóéletét: hogyan olvassák, mit találnak benne érdekesnek, és mit felejtenek el belőle a későbbi korok olvasói és alkotói. A műalkotásoknak tehát nincsen egy helyes, végérvényesnek tekinthető értelmezése, nem is ez a célunk, ha műveket elemzünk. Az ember célja ilyenkor inkább az, hogy a befogadástörténetbe illeszkedve választ kapjon az őt izgató kérdésekre.

* A posztmodern művészetről a 7. fejezet utolsó moduljában fogtok részletesebben tanulni. Most annyi talán elég, hogy ez az 1980-as években elterjedő művészeti irányzat mind az alkotásban, mind a befogadásban fontos szerepet tulajdonít az intertextualitásnak, vagyis a szövegek közötti kapcsolatoknak. Az író a művét mindig más szövegekhez képest hozza létre, a posztmodern alkotó pedig előszeretettel él az utalás, a rájátszás eszközeivel, s rejt el saját szövegében úgynevezett vendég-szövegeket. Az olvasó pedig nemcsak teljes személyiségével, de teljes műveltségével is olvas: örömet jelenthet neki közben az utalások felfedezése. Ezek az utalások vagy vendég-szövegek átlényegülnek, új jelentést kaphatnak, de valamit magukkal hoznak eredeti jelentésükből is. A posztmodern műben az utalások értelmezési utasításként is felfoghatók. A posztmodern kori olvasó pedig – mint Bécsy Ágnes és Csetri Lajos értelmezésében láthattuk – ezt az olvasási technikáját alkalmazza régebbi korok műveinek magyarázásában is.

T/25.

Házi vagy szorgalmi feladat

Tanári instrukciók

Döntsük el, hogy a Horatiusból való felkészülést kötelező házi feladatnak adjuk vagy csak az érdeklődők számára szorgalminak. Mindenesetre a következő óra 28. feladatának jó előkészítése. Kérdezzük meg, hogy tartana-e valaki szívesen ennek alapján kiselőadást a következő órán, ehhez lásd T/28. instrukcióit.

25. A következő órán Horatius életéről és koráról fogunk tanulni. Keress rá az interneten, vagy olvass utána a könyvtárban, hogy ki volt, mit lehet olvasni tőle!

T/26.

83. oldal

Kiegészítő anyag

Tanári instrukciók:

A feladatot szorgalmiként adhatjuk az érdeklődőbb diákoknak. A feladat hasonló, mint amivel az órán foglalkoztunk, Berzsenyiről szóló elemző szövegeket kell összehasonlítaniuk, ill. értelmezniük.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés és -összehasonlítás, lényegkiemelés

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: tanulmányzövegek értelmezése

26. Olvasd el Szerb Antal, Németh László és Horváth János gondolatait arról, hogyan követte Berzsenyi Horatiust, mit jelentett számára a római példakép!

Szerb Antal

Horatius tulajdonképpen nem is hatott Berzsenyire abban az értelemben, hogy a Horatius verseiben formába zárt érzéshullámok hullámoztak volna tovább Berzsenyi költészetében. A lélek valóságában fordítva történt: Berzsenyi a maga érzéseit, a kora érzéseit beleolvasta Horatiusba, és azután Horatiusból kiolvasta, kitanulta azt, amit ő maga és kora vetített bele. A venusiai költő* immár nem tiltakozott. A halottak nagy sztoicizmusával tűrte, hogy meghamisítva előtérbe állítsák azokat a vonásait, amelyekre szükség volt: a mulandóság költészetét, az arany középszer bölcsességét és legfőképpen azt, ami Horatiusban legkevésbé volt eredeti, az antikos versmértéket a velejáró kifejezési formákkal. (1929)

Németh László

Aki nem született Horatiusnak, az hiába esküszik Tiburban meglegedést. Ezek a magyar Tiburok különben is szorosak, feketék: nincs rajtuk egy Augustus szeme. A lepecsételt falernumi bort sem műértők társaságában issza meg a derült remete. Berzsenyi minden mimikrije**, mondhatnám, egész világnézete ellenére is feltartóztathatatlanul őszinte költő. Versei vállalt meglegedése nem soká fedheti el mély, már-már nem is lelki, hanem vegetatív elégedetlenségét. (1937)

Horváth János

Horatiushoz, s a római költészet szelleméhez való vonzalma voltaképp az azokban költőileg jelentkező életideált illeti. Vonzzák a műformái is, de benső lírai érdeklődéssel az életideálon csügg, arra sóvárog, azt áhítja, szemben a neki adatott valóságos élettel. Egy eszményi, nyugodt élet formáját kínálgatja neki Horatius: boldog tagadását a valóságosnak. A meglegedést, a lelki nyugalmat ő nem mint boldog részesük magasztalja, hanem mint utánuk hasztalan epedő, s ennél fogva szomorúan lemondó, rezignált*** ember. Az ő „józsága” egészen más, mint Horatiusé: nem tudja „ésszerűen” felszabadítani lelkét az életöröm befogadására; mintha belátná, hogy *erkölcsi akadály van amaz életbölcsesség elfogadásának*. (1960)

* Horatius Venusiában született.

** színlelése, hasonulási törekvése

*** reményvesztett, visszahúzódó

- Fogalmazd meg, miben látod a három értelmezés közös vonását!
- Miben látja Németh László és Horváth János Horatius és Berzsenyi alakjának, költészetének különbségét?
- Mi az, ami Horváth János és Németh László jellemzéséből nemcsak Berzsenyi, hanem Petri György pályaudvari Horatiusára is szinte szó szerint ugyanígy érvényes? Emeld ki a két értelmezésből az ilyen sorokat, fogalmakat!

- d) Horváth János elemzésének melyik gondolata lehetne akár a Petri-vers értelmezésének is kulcsa?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

a) A közös vonás az, hogy Berzsenyi saját érzéseit, hiányait és vágyait olvassa ki Horatiusból.

b) Németh László és Horváth János Horatius életszeretét és megelégedését valóságosnak látja, míg Berzsenyit inkább nosztalgikusnak. Berzsenyi az eszményt, az ideált találja Horatiusban, a lelkét erre hangolja és eljuttatja a régi dallamot – de azonosulni nem tud vele. (A kettő viszonyát a Berzsenyire is nagy hatást gyakorolt Schiller-tanulmány, *A naiv és szentimentális költészet* fogalomrendszerével így lehetne leírni: Horatius naiv, Berzsenyi Dánielt szentimentális költőnek tekintik.) A Bécsy Ágnes értelmezésére épülő *Horác*-elemzésünk is ilyen az eredményre jutott.

c) „Ezek a magyar Tiburok különben is szorosak, feketék: nincs rajtuk egy Augustus szeme. [...] Versei vállalt megelégedése nem soká fedheti el mély, már-már nem is lelki, hanem vegetatív elégedetlenségét.” (Németh László) „Egy eszményi, nyugodt élet formáját kínálgatja neki Horatius: boldog tagadását a valóságosnak. A megelégedést, a lelki nyugalmat ő nem mint boldog részesük magasztalja, hanem mint utánuk hasztalan epedő, s ennél fogva szomorúan lemondó, rezignált ember. Az ő »józsánaga« egészen más, mint Horatiusé: nem tudja »ésszerűen« felszabadítani lelkét az életöröm befogadására; mintha belátná, hogy *erkölcsi akadály van amaz életbölcesség elfogadásának.*” (Horváth János)

d) Petri felveszi a megelégedés horatiusi álarcát, de azonosulni nem tud vele, nem tűnik el mögötte, „mintha belátná, hogy *erkölcsi akadály van amaz életbölcesség elfogadásának.*”

RÁHANGOLÓDÁS

14. lépés: 27. feladat

T/27.

85. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

Ez a vázlat a ráhangolódást szolgálja, s csak azt kérjük tanítványainktól, hogy írják vagy rajzolják le, amit fel tudnak idézni a tanult versekről, ill. filozófiákról. Ha több időt szánunk rá, akkor kidolgozottabb, a tanulásban használhatóbb vázlatot is kérhetünk: például gyűjtsenek jellemző fogalmakat vagy idézeteket, vagy készítsenek kis rajzot a keretbe. A vázlaton a kapcsolatokat is lehet jelezni: a nyilakra írni, más összefüggéseket feltüntetni. A továbblépéshez elegendő az ötletgyűjtés is, a gyakorlat célja, hogy lássuk a megtett utat. A feladatot egyénileg is, párban is megoldhatják.

Kiemelt készségek, képességek: tanult ismeretek felidézése, lényegkiemelés, rajztudás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

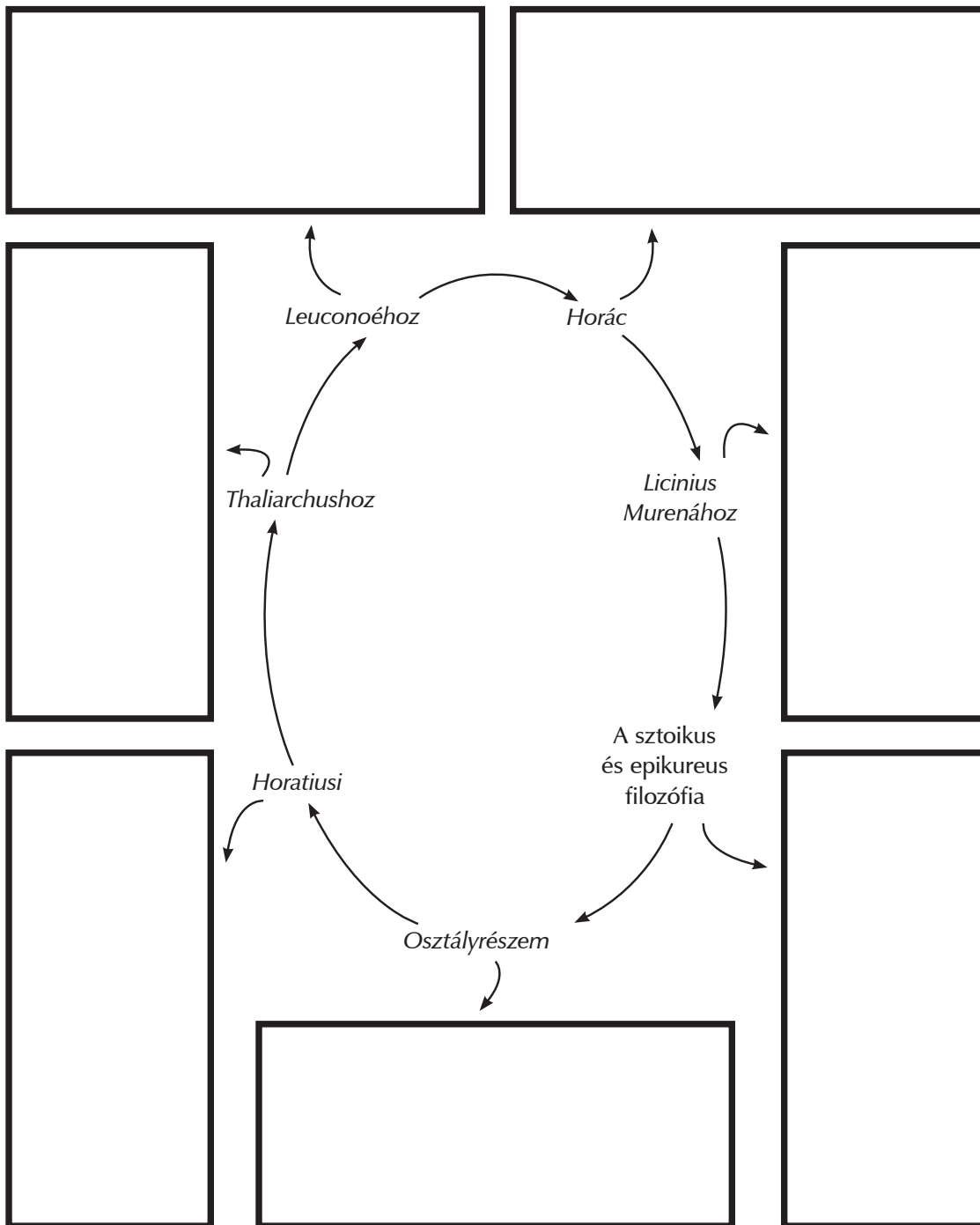
Munkaformák: egyéni vagy páros munka

Módszerek, eljárások: ötletgyűjtés, idézetkeresés, vázlatírás, rajzolás

27. Térkép a visszataláláshoz

Visszatérünk kiindulópontunkhoz, Petri György verséhez, a *Horatiusi*hoz. Idézzük fel az onnan megtett utat!

Az állomásokhoz tartozó ablakokba mindent írd vagy rajzolj bele, ami a versről, a témáról eszedbe jut! További összefüggéseket is jelezhetsz újabb nyilakkal.

JELENTÉSTEREMTÉS

15. lépés: 28. feladat

T/28.

86. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

A Horatiusról szóló kis összefoglalót a megelőző órák munkája mellett a 25. feladat készítheti elő. Az a) és a b) egyéni feladat, ha ezzel megvannak, rögzítsünk néhány kérdést a táblán is. Ezután tartsunk rövid előadást Horatius pályaképéről, amiből a lényegét a tanulók lejegyzetelik. Ez elhangozhat egy-két tanuló kiselőadásában is, ezt az előző óra végén kell tisztáznunk a 25. feladat kapcsán: ebben az esetben segítsük a tanulók tájékozódását a készülésben. A *Világirodalmi lexikon* szócikke mellett Trencsényi-Waldapfel Imre munkáját (*Horatius. Klasszikus arcképek* X. Bp. 1964) vagy Pierre Grimal *A római irodalom történetét* ajánljuk (Fordította Bálintné Csejdy Júlia. Bp. 1992). Adamik Tamás *Római irodalom az aranykorban* című munkája (Bp. 1994) nehéz olvasmány, életszerű és tanulságos viszont Kőrösi Imrének a szatírafordításaihoz írt bevezetője („*Flaccus arany lantja mit énekel*”. Holmi, 2003. január, 29–43.).

Kiemelt készségek, képességek: fantázia, tanult ismeretek felidézése, kérdések megfogalmazása, lényegkiemelés és jegyzetelés képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni és frontális munka

Módszerek, eljárások: szempontgyűjtés, tanári vagy tanulói előadás, jegyzetelés

28. Legyen szó most csak Horatiusról!

- Az eddigiek alapján milyennek képzeled Horatiust? (Alacsonynak, magasnak, kövérkésnek vagy soványnak, házasembernek vagy agglégénynek stb.) Indokold is a válaszod!
- A tőle olvasott versek – és történelmi ismereteid – alapján mire vagy kíváncsi Horatiusszal kapcsolatban? Mit volna jó tudni róla? Írj fel legalább két kérdést!
- Hallgasd meg a rövid előadást Horatiusról, és készíts jegyzetet közben! Figyeld meg, hogy kaptál-e belőle választ a kérdéseidre!
- Ha a kérdéseidre nem kaptál választ, vagy valamiről többet szeretnél tudni, tedd fel kérdésed a tanárodnak az órán vagy óra után!

NÉHÁNY SZÓ HORATIUSRÓL ÉS KORÁRÓL

Quintus Horatius Flaccus alacsony sorból származott, apja felszabadított rabszolga volt, aki azonban fiát a legjobb iskolákban taníttatta. Horatius emberi-költői öntudatát inkább emelte, semmint csökkentette az a tény, hogy származása ellenére, tehetsége révén vált Róma első költőjévé. A híres Maecenas (ejtsd:

Mécénász) nemcsak pártfogója, de jó barátja is lett, s Horatius olyan nagy becsben állt a császárnál, hogy megtehetette, hogy visszautasítsa a felkínált bizalmi állásokat.

Fiatalemberként a köztársaság és Brutus híve volt, harcolt a philippi csatában (i. e. 42.), majd fokozatosan vált Augustus császárnak, a római béke megteremtőjének hívévé. Ifjúságának politikai meggyőződését sohasem tagadta, egyik ódájában (Pompeius Varushoz, II. 7.) régi bajtársához szólva idézi föl a hajdani vereség emlékét.

Politikai álláspontjának változását, műveinek történelmi hátterét Ritoók Zsigmond irodalomtörténész így összegzi: „Tisztában volt vele, hogy ez a rend [a polgárháborús időszakot követő augustusi rend] egy diktatúra rendje, hogy olyanfajta közéleti szabadságról, amelyet a köztársaság többé-kevésbé biztosított, szó sem lehet. De azt is látta, hogy ezt a köztársaságot visszahozni lehetetlen, választani csak a polgárháború zűrzavara és a diktatúra rendje között lehet. És mert ez a rend sok mindent értékelt – ha részben csak jelszavakban is –, ami Horatius szemében is érték volt, mellé állt, sosem feledve diktatúra voltát. Kortársai közt voltak, akik csak a köztársaság elvesztését fájlalták, és szemben állottak Augustus rendjével. Mások, sokkal többen, csak az anyagi előnyöket látták (Augustus gondoskodott róla, hogy többet ne is akarjanak), és fenntartás nélkül élvezték a helyzetet, hódolva a császárnak. Ilyen körülmények közt kellett Horatiusnak a maga álláspontját egyén és környező világ viszonyáról kialakítania.”

Részben a fent vázolt helyzet magyarázza a költő életbölcseletét: sztoikus távolságtartását és epikureus jelenközpontúságát. Horatius versei az egyéniség épségének és az élet szeretetének költészetét közvetítik két évezred óta.

Horatius négykötetnyi ódája nem csupán a mai értelemben vett ódákat tartalmaz, ugyanis a görög szó (óda) és latin megfelelője (carmen) eredetileg 'dalt, éneket' jelentett. Ezek tehát változatos témájú és sokféle formájú versek, amelyekben az a közös, hogy görög eredetű lírai versformákban íródtak.

LEHETSÉGES MEGOLDÁS

Az a) feladathoz: Horatius – a fennmaradt életrajz és verseinek tanúsága szerint – alacsony, kövérkés ember volt, és agglegény.

16. lépés: 29. feladat

T/29.

88. oldal

15 perc

Tanári instrukciók

A feladat célja, hogy a tanulók az előző órákon tanultak beépítésével most újraértelmezzék a Petri-verset. Érdemes párban dolgozniuk, így ha kevés időnk van, mondhatjuk nekik, hogy az a feladatot nyugodtan megoszthatják egymás közt. Ellenőrizni megoldásaikat a következő lépésben fogjuk.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, megszerzett ismeretek alkalmazása, analogikus gondolkodás képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: páros munka

Módszerek, eljárások: idézetkeresés, értelmezés

29. Horatius a *Horatiusiban*

*Mikor először gondolkodtunk Petri György versén, a Horatiusin, akkor önmagában olvastuk. Nem vet-
tük figyelembe azokat az irodalmi hatásokat, amelyek pedig az életérzést, a gondolatot és művészi
kifejezésüket befolyásolták. Miért Horatiusi a címe? Azért jártuk be az utat Horatiuson és Berzsenyin át,
hogy erre a kérdésre válaszolhassunk. De ha nem is ez volna a címe: hátha jobban értjük majd, ha az
irodalmi hagyományba illesztjük. Hogy ezt belássuk, próbáljuk felhasználni most mindazt, amit eddig a
horatiusi hagyományról tanultunk!*

Most egymás mellett láthatjátok e néhány verset, hogy könnyebb legyen összevetni őket.

PETRI GYÖRGY: HORATIUSI

Én már elviselem menetrend nélkül is, csöndben az életet,
Tyúkok és emsék között eszmétlen meghúzódnék.
Kerítést foltoznék, tört cserepet cserélnék
újra, s örülnék, ha a zsenge tők virágzik.

Ambícióm annyi se, mint a síri holtnak,
kit bizgatnak a kukacok és haló
pora fölé nem-romló sírkövet álmodik.
Eleget éltem, s láttam. Kurta időm
a csikkes, összeköpködött váróteremben
eltöltöm a horpadt bőröndön
nyugtatva zúgó fejem, nyitott szemmel.
Újság, dohány, dühítőital nélkül is.

Zsebemben van még görbe cigaretta,
lesz ragacsos likőr elhányt üvegben.
Tüzet is ad egy kóbor. S magamra húzom
rossz álmaim a hatalomról, erőszakról.
Álmomban fényes szőrű rendőrkutya leszek.

Merő értelemmé omolva baj nem érhet.
Csak a megsavanyodott Tejút
üszkösíti fölsebzett szellemtalpam.
Míg az ember a styxi révbe jut.

HORATIUS: LEUCONOÉHOZ

(Ódák I. könyve, 11. vers)

Ne törd rajta fejed – tudni tilos –, életem, életed
 merre úzi az ég, Leuconoe, s a babylóni jóst
 kérdezned sem okos. Jobb, ha vakon tűröd, akármí jön.
 Mindegy, lát-e szemünk több telet is, mint ami most dühöng,
 tajtékos habokat part fele űz, s megtöri szirteken.
 Légy bölcs, Leuconoe, szűrd meg a bort, s metszd a vadóc reményt
 vissza: kurta a lét. Míg csevegünk, elfut irígy időnk:
 fogd hát, s tépd le a mát, és sose várd, nyílik-e holnapod.

(Imre Flóra fordítása)

HORATIUS: THALIARCHUSHOZ

(Ódák I. könyve, 9. vers)

Nézd a Soractét! nézd, magas orma hogy
 ragyog fehéren! roskad a hó alatt
 és nyög az erdő, és a fagyban
 a folyamok vize mind beállott.

Fűts hát, hadd oldja vad szigorát a tél,
 fűts jó keményen! s hozd ide kétfülű
 kancsódat és tölts bőkezűbben,
 óh Thaliarchus, a legjavából!

A többit bízd rá, bízd az egekre: ha
 legyűrték a tengerkavaró vihart,
 megint feláll a karcsu ciprus
 s nem csikorognak a fák a kertben.

Ne bánd, a holnap mit hoz; akármire
 ébreszt a sors, vedd tiszta haszonnak; és
 ne vesd meg, ne kerüld, barátom,
 a szerelem gyönyörét s a táncot,

míg rá nem őszül ifju fejedre a
 mogorva vénség! Hívnak a versenyek
 s ilyenkor édes sugdolózni
 titkon az alkonyi félhomályban,

ilyenkor édes a kacagás, amely
 megmondja, merre bújt el a kedvesed,
 s a zálogul rabolt gyűrű, mit
 a keze véd, de a szíve enged.

(Szabó Lőrinc fordítása)

BERZSENYI DÁNIEL: HORÁC

Zúg immár Boreas a Kemenes fölött,
Zordon fürgetegek rejtik el a napot,
Nézd, a Ság tetejét hófuvatok fedik,
S minden bús teletésre dőlt.

Halljad, Flaccus arany lantja mit énekel:
Gerjeszd a szenelőt, tölts poharadba bort,
Villogjon fejedén balzsamomos kenet,
Mellyet Bengala napja főz.

Használd a napokat, s ami jelen vagyon,
Forró szívvel öleld, s a szerelem szelíd
Érzésit ki ne zárd, míg fiatal korod
Boldog csillaga tündököl.

Holnappal ne törődj, messze ne álmodozz,
Légy víg, légy te okos, míg lehet, élj s örülj.
Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül,
Mint a nyíl s zuhogó patak.

- a) Keressétek meg először Berzsenyi, majd Petri György versének azokat a részleteit, motívumait, amelyek a közösen olvasott Horatius-versekhez kapcsolhatók! Gyűjtsétek a táblázat megfelelő rubrikáiba az összetartozó motívumokat! A „tűz”, az „ital” és a „jelenben élés” motívumait keressétek először, s utána, ami még eszetekbe jut! Ezután fogalmazzátok meg, mi történik Petrinél a rájátszás révén az eredeti motívumokkal!

HORATIUS: <i>THALIARCHUSHOZ; LEUCONOÉHOZ</i>	BERZSENYI DÁNIEL: <i>HORÁC</i>	PETRI GYÖRGY: <i>HORATIUSI</i>
TŰZ: „Fűts hát, hadd oldja vad szigorát a tél, fűts jó keményen!”		
ITAL: „s hozd ide kétfülű kancsódat és tölts bőkezűbben, óh Thaliarchus, a legjavából!” „Légy bölcs, Leuconoe, szűrd meg a bort...”		
A JELENBEN ÉLÉS: „Ne bánd, a holnap mit hoz; akár mire ébreszt a sors, vedd tiszta haszonnak;” „kurta a lét. Míg csevegünk, elfut irígy időnk: fogd hát, s tépd le a mát, és sose várd, nyílik-e holnapod.”		
MÁS ÖTLET:		

Mi történik tehát Petrinél a Horatius-versek motívumaival?

- b) Keressétek meg a sztoicizmus vagy az epikureizmus nyomait is Petri György versében! Írjátok ki néhány idézetet példaképpen! Vizsgáljátok meg, mi történik itt a régi életbölcsesekkel!
- c) A hasonlóságok keresése közben melyik az a motívum, amelynek a hiánya tűnt fel a *Horatiusiban*?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

a)

HORATIUS: <i>THALIARCHUSHOZ; LEUCONOÉHOZ</i>	BERZSENYI DÁNIEL: <i>HORÁC</i>	PETRI GYÖRGY: <i>HORATIUSI</i>
Tűz: „Fűts hát, hadd oldja vad szigorát a tél, fűts jó keményen!”	„Gerjeszd a szenelőt..”	„Tüzet is ad egy kóbor.”
Ital: „s hozd ide kétfülű kancsódat és tölts bőkezűbben, óh Thaliarchus, a legjavából!” „Légy bölcs, <i>Leuconoe</i> , szűrd meg a bort..”	„tölts poharadba bort..”	„dühfőital” „lesz ragacsos likőr elhányt üvegben.”
A jelenben élés: „Ne bánd, a holnap mit hoz; akármire ébreszt a sors, vedd tiszta haszonnak;” „kurta a lét. <i>Míg csevegünk, elfut irígy időnk: fogd hát, s tépd le a márt, és sose várd, nyílik-e holnapod.</i> ”	„Használd a napokat, s ami jelen vagy, Forró szívvel öleld..” „Holnappal ne törődj, messze ne álmodozz, Légy víg, légy te okos, míg lehet, élj s örülj..”	„Én már elviselem menetrend nélkül is, csöndben az életet..” „Eleget éltem, s láttam. Kurta időm a csikkos, összeköpködött váróteremben eltötöm..”
Más ötlet: (társ) „Fűts hát.. és tölts bőkezűbben, óh Thaliarchus, a legjavából!” (légy bölcs) „akármire ébreszt a sors, vedd tiszta haszonnak;” „ <i>a babylóni jóst kérdezned sem okos.</i> ” „Légy bölcs..” (öregség, elmúlás, halál) „ <i>Míg csevegünk, elfut irígy időnk:</i> ”	„Nézd... Halljad...” (Ezeket inkább önmegszólításnak értelmezzük, mert gyakorlatilag nincsenek olyan vonások, amelyek a megszólítottat a megszólalótól megkülönböztetnék.) „Légy víg, légy te okos, míg lehet, élj s örülj.” „Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül..”	„Tüzet is ad egy kóbor.” „Merő értelemmé omolva baj nem érhet.” „Míg az ember a styxi révbe jut.”

A Horatius-versek motívumai eltorzítva-leszállítva jelennek meg, elvesztik szépségüket, sugárzásukat. Rájátszásként azonban felidéznek valamit eredeti környezetükből, az utolsó sor pedig megőrzi a halálközelség pátoszáát.

b) Epikureus vonás a kertbe való visszavonulás, amely a nagyvilág elől való elrejtőzést („*Lathe bioszasz!*” = „Rejtőzködve élj!”), a magánszféra védettségét, csöndes örömeit jelenti. Az ehhez kapcsolódó „eszmétlenség” csak távolról kapcsolódhat az epikureizmushoz, inkább a vulgáris megítéléséhez, mert valójában magas igényű filozófiai eszmékről van benne szó. („Epikurosz kondája” Horatius egyik levelében is csak egy önironikus csattanó, a megelőző sorok, amelyek Tibullust méltatják, jól mutatják ennek az emberképnek magas mércéjét is. Levelek I. könyv, 4. vers.) Ebből a kertből hiányoznak a barátok és a család.

Sztoikus vonás a benső nyugalom, erkölcsi integritás érdekében akár minden kötöttségről, ambícióról lemondani. Ennek a nyugalomnak a kiküzdöttsége, heroizmusa, az azt megelőző viharok érzete is sztoikus. A váróterem mint életünk átmenetiségének metaforája Epiktétosz fogadójára emlékeztet. „*Ne mondd semmiről, hogy elvesztettem – hanem azt, hogy visszaadtam. [...] Amíg a tied, tekintsd idegennek, mintha fogadóban lennél.*” (Kézikönyvecske, XI. fejezet) Az értelem mint végső menedék Marcus Aurelius fellegvár-hasonlatát juttathatja eszünkbe: „*A szenvedélyektől megtisztult értelem valóságos fellegvár.*” (Elmélkedések, VIII. 48.) Végül sztoikusra vall az embert a világmindenség polgárának, vándorának elképzelni, egyáltalán az emberlétet egy kozmikus összhangzásban elképzelni, s oda visszavezetni.

c) A fiatalság és a szerelem ilyen. Az emberit ellenpontoszó természeti kép is hiányzik. További válaszlehetőségeket lásd a „Horatius a *Horatiusiban*” című olvasmányban.

17. lépés: 30–31. feladat

T/30–31. 91. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

Hallgassuk meg az előző lépés megoldásait, és ennek alapján próbáljunk a gyerekekkel megfogalmaztatni valamiféle következtetést. Ha ez önállóan nem nagyon megy nekik, olvassuk el együtt az erről szóló összefoglaló szöveget, és vessük össze azzal, amire az előző feladatban jutottak. Ha ezt nem tesszük meg az órán, adjuk fel otthoni munkának a szöveg elolvasását.

Kiemelt készségek, képességek: összefüggés-teremtés, következtetés levonása

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: megbeszélés

30. Beszéljétek meg ennek alapján, milyen viszonyban van a *Horatiusi* ókori mintáival!

Olvassátok el az összefoglaló olvasmányt!

HORATIUS A HORATIUSIBAN

Petri György versének címe – Horatiusi – azt sugallja, hogy ez valami olyan, mint Horatiusnál. Horatiusi lehet a helyzet, amiről a vers szól, horatiusi lehet a mód, ahogyan egy gondolatot megjelenít. Horatiust idézheti a helyszín, a díszletek, a magatartás, a képi motívumok, a versforma... A Leuconoe-vers szerint nem szabad a jövőt firtatnunk, jobb eltűrni, akármi jön. A jövőn való csügghés helyett a jelenben tanuljunk okosan, élvezve élni (*carpe diem*), tanuljuk meg elfogadni, amit az élettől kaphatunk. Ebből a gondolatorból Petrinél a lemondás gesztusa erősödik föl: menetrend és ambíciók nélkül élni nemcsak a tervezetéről való lemondást jelenti nála, hanem a cselekvő, kezdeményező élet feladását is. A „kurta időm... eltöltöm” átveszi a „kurta lét” motívumát, de más jelentéssel. Horatius az élet rövidségével élvezésre, életszeretetre biztat. Petrinél viszont – annak belátása után, hogy értelmes, emberhez méltó életre a továbbiakban már nincs lehetőség – sovány vigaszt jelent, hogy kevés van már hátra. Az élet rövidsége Horatiusnál az élet intenzitásának igényét hívja elő, Petri versében az „eltöltöm” inkább annyit tesz: kibírom. A különbséget azzal magyarázhatjuk, hogy a két versben másfajta felismerések vezetnek a jelenben élés gondolatához: Horatiusnál az, hogy elmúlik az élet („Míg csevegünk, elfut irígy időnk”). A Petri-vers mondata viszont – „Eleget éltem, s láttam.” – azt sejteti, hogy súlyos tapasztalatoknak kellett kiformálniuk ezt a lemondó magatartást.

Az okosság, a bölcs belátás is horatiusi örökség. Horatius úgy érvel Leuconoénak, hogy a jövőt firtatni nem szabad, de nem is okos dolog. „Légy bölcs”, ismerd fel azt, hogy hogyan érdemes élned. Licinius Murenához is így beszél. A szélsőségek közötti arany középút megtalálásához észnél kell lenni: „okosan magad vond | össze, hogyha kedvez a szél, tulontúl | büszke vitorlád.” Petri György verssora is az értelemről vár biztonságot: „Merő értelemmé omolva baj nem érhet.” Milyen bajról lehet szó? A Thaliarchushoz, a Leuconoéhoz írt versekben egy-egy téli tájképben jelenik meg az, ami az embert fenyegetheti (öregség, hidegség, vak természeti erő(k)?), s a Licinius Murenához írt versben is csak általánosságban, a képek nyelvéen van szó veszélyes helyzetekről. A Petri-sor szavai is nagyon általánosak („baj nem érhet”), de rávetülnek korábbi motívumok: „Eleget éltem, s láttam”, hatalom, erőszak, rendőrakutya... A befolyásolhatatlan dolgokkal, így a hatalmi erőszakkal szemben is, a sztoikusok az értelem függetlenségét ajánlották. („A szenvedélyektől megtisztult értelem valóságos fellegvár” – írja Marcus Aurelius.) Az okos belátás a Horatiusi-versekben olyan erény, ami segít élni, Petri György versében viszont az „értelemmé omolva” kifejezés azt sugallja, hogy ez végső döntés, és pótolhatatlan veszteségekkel jár.

A Thaliarchus-ódában az értelmes, értékelt életet a téli tájképpel szembeállított, meghitt szobabelső jelenti, lobogó tűzzel, borral, jó baráttal. Ebből lesz a „csikkés, összeköpködött váróterem”, a nemes borokból „ragacsos likőr elhányt üvegben”, a barátból „kóbor”, aki tüzet ad és megy tovább. Horatiusi motívumok köszönnek vissza, de eltorzítva, lerontva. Ami ott mindazt képviselte, amiért érdemes élni, itt a kifosztottságot, a minimummal való kiegyezést jelenti. A Thaliarchus-óda főmotívumát, amelyre a vers kinyílik (vagy a Leuconoe-óda lehetőségét): a szerelmet itt hiába keresnénk. A Horatiusi hőse egyedül van a világban.

Horatiusra utalnak a második versszak első sorai. Az ódák harmadik könyvének végére illesztett, híres Melpomené-ódában (melyet a kiegészítő anyagban újra olvashattok) Horatius a bevégzett munka öntudatával szólal meg, és műveinek halhatatlanságot jövendöl. A Horatiusi ironikusan idézi ezt, és a művet mint „nem-romló sírkövet” egy halott álmának, illúzióknak minősíti, vagy legalábbis olyan dolognak, amely az ő életére nem jelenthet megoldást.

Végül a Horatiusból ismert sztoikus-epikureus magatartásra is ráismerni Petri György versében. A nagyvilágtól visszavonuló ember a kertjébe tér meg: ez epikureus gondolat, igaz, Epikurosz kertjében

örömök és jó barátok várnak. A nagyszabású célokról, cselekvő életről való lemondás is inkább epikureus vonás. A barátságtalan váróteremben és a háttérében fölsejlő erőszakos viszonyok között emberségünket, épségünket megőrizni olyan cél, amely epikureizmusra-sztoicizmusra egyaránt jellemző.

LEHETSÉGES MEGOLDÁS

A válaszlehetőségeket lásd az olvasmányban.

T/31.

94. oldal

Kiegészítő anyag

Tanári instrukciók

Ezt a feladatot otthoni feldolgozásra szántuk. Megbeszélése elhagyható, mert e nélkül még jól érthető utalások vannak a Petri-versben, voltaképp csak tovább finomítja a kialakult képet.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, analogikus gondolkodás képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: szövegek összehasonlítása

31. Horatius az Ódák 3. könyvének végére olyan verset írt, amelyben a bevégzett munka feletti büszkesége szólal meg. Ezzel a kötéttel – állítja – olyan művet alkotott, amelyen nem fog majd az idő, s amely alapján méltán írhatja (az eredetit kicsit pontosabban visszaadva): „nem fogok egészen meghalni”.

A verssel már találkozta az 1. modulban az intertextualitás kapcsán, itt most másik fordításban szerepel.

a) Olvasd el a verset!

HORATIUS: MELPOMENÉHEZ

(Ódák III. könyve, 30. vers)

Emléket hagyok itt, mely ércnél maradóbb
s a királyi gulák ormánál magasabb,
éhes záporosó, bamba-dühös vihar
el nem döntheti ezt, állja a végtelen
évek hosszú sorát s a rohanó időt.
Meg nem halhatok én. Azt, ami bennem a jobb,
sír se földheti már: átnövök az Időn,
növe hírben, amíg a Capitolium
szent lépcsőire hág Pappal a néma Szűz,
s zengik majd, hol a gyors Aufidus elzuhog
s gyérvízű Daunus földmivelők népén
országolt, hogy aki semmiből égre tört,

én szabtam görögök mértékére latin
verseket legelőbb. Büszke lehetsz reám,
adj hát érdememért Delphi-babért nekem
s légy kegyes, koszorúzd, Melpomené, hajam.

(Kosztolányi Dezső fordítása)

MELPOMENÉ: a kilenc múzsa közül a tragikus, „komoly” költészet istennője

A KIRÁLYI GULÁK: a piramisok Egyiptomban

CAPITOLIUM: Róma egyik dombja, itt volt Jupiter szentélye és a fellegvár, így a Capitolium a Római Birodalom egyik szimbóluma.

PAPPAL A NÉMA SZŰZ: a legfőbb állami szertartásokat a főpap (pontifex maximus) és a Vesta-szüzek vezetője mutatták be a capitoliumi Jupiter-szobor előtt.

AUFIDUS: apuliai folyó, Horatius szülőhelyéhez, Venusiához közel

DAUNUS: Apulia tartomány mitikus első királya

DELPHI-BABÉR: Delphiben volt Apollón híres jósdája. Apollón a jövőbe látás mellett a költészet istene is volt, szent fája a babérfa. A babérkoszorú így lett a költői dicsőség jelképe.

b) Gondold tovább a 29. feladat táblázatát a Melpomené-óda és az *Osztályrészem* ismeretében! Mi feleltethető meg a Horatiusiban az alábbi idézetekkel?

HORATIUS: MELPOMENÉHEZ	BERZSENYI: OSZTÁLYRÉSZEM	PETRI GYÖRGY: HORATIUSI
„Emléket hagyok itt, mely érc- nél maradóbb s a királyi gulák ormánál magasabb...” „Meg nem halhatok én. Azt, ami bennem a jobb, sír se földheti már: átnövök az Időn...”		
	„Van kies szőlőm, van arany kalással Biztató földem: sze- retett Szabadság Lakja hajlé- kom. Kegyes istenimtől Kér- jek-e többet?”	

LEHETSÉGES MEGOLDÁS

b)

HORATIUS: MELPOMENÉHEZ	BERZSENYI: OSZTÁLYRÉSZEM	PETRI GYÖRGY: HORATIUSI
„Emléket hagyok itt, mely érc- nél maradóbb s a királyi gu- lák ormánál magasabb...” „Meg nem halhatok én. Azt, ami bennem a jobb, sír se földheti már: átnövők az Időn...”		„Ambícióm annyi se, mint a síri holtnak, kit bizgatnak a kukacok és haló pora fölé nem-romló sírkövet álmodik.”
	„Van kies szőlőm, van arany kalással Biztató földem: szeretett Szabadság Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől Kérjek-e többet?”	„Zsebemben van még görbe cigaretta, lesz ragacsos likőr elhányt üvegben.”

18. lépés: 32–33. feladat

T/32–33. 95. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

Hagyjunk 2-3 percet az egyéni listakészítésre: nem kell teljes mondatokat írniuk, elég kulcsszavakat. Ezután a keretes szöveg alapján beszéljünk röviden a korszakról. Ez a rövid előadás készíti elő a Petri-vers egy újabb dimenziójának feltárását: beszéljük meg közösen a 33. feladatot.

Kiemelt készségek, képességek: történelmi tájékozódás, jegyzetelés képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni, majd frontális munka

Módszerek, eljárások: listakészítés, tanári előadás, megbeszélés

32. Készítsetek listát arról, mit tudtok az 1957 és 1989 közötti Magyarországról, vagyis az ún. Kádár-korszakról!

A tanári előadás során bővítsétek majd a listát!

ELLENZÉKI SZEREP A KÁDÁR-KORSZAKBAN

Terézvárosi szobabelső a '70-es évek végéről

Az 1956-os forradalom leverésétől az 1989-es rendszerváltásig tartó korszakot az ország akkori vezetőjéről, Kádár Jánosról Kádár-korszaknak nevezzük. Miután a forradalom a szovjet katonai beavatkozásban elvérzett, az új szovjetbarát kormány a forradalom vezetőit és mintegy háromszáz résztvevőjét kivégezte, és ezeket zárt börtönbe hosszú évekre. Ugyanakkor tanulva az '50-es évek önkényuralmának, a Rákosi Mátýásról elnevezett Rákosi-korszaknak hibáiból, egy életképesebb gazdasági-politikai rendszert alakított ki. Az ország továbbra is a Szovjetunió katonai és gazdasági befolyási övezetébe tartozott, politikai berendezke-

Gang

dését az egypártrendszer, gazdasági életét az úgynevezett szocialista tervgazdálkodás jellemezte. A valamivel nagyobb társadalmi mozgástér, az anyagi biztonság lehetősége révén (meg a forradalom bukásának drámai tapasztalata miatt) ez a rendszer nagyobb társadalmi elfogadottságra épült, mint a korábbi. Jól jellemzi ezt Kádár János gyakran hangoztatott jelszava: „aki nincs ellenünk, az velünk van”. Kettős értékrendszer jellemezte ezt a társadalmat. Mindenki tudta, hogy egy forradalom vérbe fojtására, egy idegen hadsereg jelenlétére épült, de a többség kénytelen volt kiegyezni vele, hallgatólagosan elfogadni annak játékszabályait, és cserébe viszonylagos háborítatlanságban, viszonylagos szabadságban élhetett benne. Kevesen akadtak csak, akik nem tudtak ezzel megalkudni, ők kis ellenzéki csoportokban politizáltak: Petri György ennek a demokratikus ellenzéknek a „kemény magjához” tartozott. A hatóság, a rendőrség zaklatta ezeket az embereket, március 15., október 23. előtt néhány nappal begyűjtötték őket, s akkoriban egészen mást jelentett a rendőr és a „fényes szőrű rendőrkutya”: az állami erőszak képviselői voltak. Petri verseiben a Kádár-korszakbeli Magyarország „János pap országa”, „rémönuralom”, „önkéntesrendőrállam”, a „rágógumibot”, a „színarany hazugságként” tündöklő nap kora, „prefogyasztói világállapot”. Verseit baráti körének írta, Körülírt zuhanás című kötete után csak szamizdat kiadványokban jelenhettek meg. (A szamizdat orosz eredetű szó, így nevezték a hivatalos kiadás politikai korlátozásait átlépő, tiltott, földalatti kiadványokat, melyeket maga a szerző, illetve a cenzúrával szemben álló elvbarátai jelentettek meg.) A Horatiusi című vers ráadásul 1981 decemberében, a lengyelországi szükségállapot bevezetésének hírére készült. Vagyis akkor, amikor a lengyel pártvezetés az országos méretűvé vált munkás- és értelmiségi ellenállás megtörésére katonai hatalomátvétellel válaszolt.* Mivel Lengyelország ugyanúgy a szocialista tömbhöz tartozott, mint hazánk, sokan lélegzetvisszafojtva figyeltek az ottani eseményekre, és akár ki is tüzték a forradalmi

Az 1956-os forradalom leverésétől az 1989-es rendszerváltásig tartó korszakot az ország akkori vezetőjéről, Kádár Jánosról Kádár-korszaknak nevezzük. Miután a forradalom a szovjet katonai beavatkozásban elvérzett, az új szovjetbarát kormány a forradalom vezetőit és mintegy háromszáz résztvevőjét kivégezte, és ezeket zárt börtönbe hosszú évekre. Ugyanakkor tanulva az '50-es évek önkényuralmának, a Rákosi Mátýásról elnevezett Rákosi-korszaknak hibáiból, egy életképesebb gazdasági-politikai rendszert alakított ki. Az ország továbbra is a Szovjetunió katonai és gazdasági befolyási övezetébe tartozott, politikai berendezke-

Konyha

tudta, hogy egy forradalom vérbe fojtására, egy idegen hadsereg jelenlétére épült, de a többség kénytelen volt kiegyezni vele, hallgatólagosan elfogadni annak játékszabályait, és cserébe viszonylagos háborítatlanságban, viszonylagos szabadságban élhetett benne. Kevesen akadtak csak, akik nem tudtak ezzel megalkudni, ők kis ellenzéki csoportokban politizáltak: Petri György ennek a demokratikus ellenzéknek a „kemény magjához” tartozott. A hatóság, a rendőrség zaklatta ezeket az embereket, március

Egy bérház belső udvarán magasba törő kőrisfa

lengyel szakszervezet, a Szolidaritás jelvényét. (Érdekes, hogy Petri az 1968-as „Prágai Tavasz”, vagyis az ottani forradalom leverésére is – a katonai beavatkozásban Magyarország is részt vett – egy horatiusi szellemű verset, a Viturbius Acer fennmaradt verse címűt írta.)

* A Horatiusi hajléktalan hőse alighanem olyan újságokat húz fejére takaróként, amelyek a szükségállapot bevezetéséről szólnak. A versben szereplő „hatalomról, erőszakról” szavak erre is utalhatnak (Petri György szóbeli közlése alapján pedig egyértelműen erre vonatkoznak).

33. Hogyan értelmezi át Petri György ellenzéki szerepe és a vers keletkezésének történelmi háttere

- az első versszak udvari jelenetét,
- illetve a váróterem képét, amelyben a költői én csövesként, hajléktalanként jelenik meg?

19. lépés: 34. feladat

T/34.

98. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

Hozzunk létre 3-4 fős heterogén csoportokat, és osszuk ki mindegyiknek az A-B-C) feladatcsoportok valamelyikét. A prezentáció a következő lépésben történik.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, stílusérzék

Célcsoport – differenciálás: heterogén csoportok

Munkaformák: csoportmunka

Módszerek, eljárások: mozaikos feladatmegoldás

34. 3-4 fős csoportokban fogtok dolgozni az alábbi három feladat valamelyikén. Beszéljétek meg a kérdéseket, majd készüljétek fel munkátok bemutatására!

A) Értelmezzétek a Petri-vers 3. szakaszának befejező sorait!

- Mit jelenthet az elalvás képsora szerintetek?
- Mit húz magára az alvó, s mi köze ehhez hatalomnak és erőszaknak? Miért rendőr-kutyával álmodik?
- Milyen hatással van rátok ez a képsor?

B) A vers három helyszínre, három erősen eltérő képvilágú részre tagolódik. E három helyszín a kert, a váróterem és a Tejút (a kozmosz).

- a) Melyik milyen vonatkozását jeleníti meg az emberi létezésnek?
A válaszban segíthet, ha a három helyszínről az életről szóló közhelyeket kapcsolod, kicsit akár az emlékkönyvek stílusában. Pl. „Az élet nem más, mint egy kert...” vagy „életünk olyan, mint egy váróterem...” Aztán komolyra lehet fordítani a szót: ez a három dolog mit fejezhet ki *jelképesen* az életből?
- b) Mi biztosítja a vers egységét az élesen eltérő képi világok ellenére?
- c) Gyűjtsétek össze a kert-részben a váróteremre *előreutaló*, és az utolsó, monumentális képből (a kozmoszból) az ide *vissza*utaló elemeket! (Felidézhetitek a fejezet elején készített halmazábrát, amely erről szól.)
- C)** Az utolsó szakasz újabb váltást hoz a vers távlataiban, hangvételében.
- a) Hogyan viszonyul az utolsó szakasz képi világa a korábbiakhoz?
- b) Hogyan változnak a versben a méretek, az arányok?
- c) Milyen eltérő elemekből épül fel a zárókép összetett hangulata? (Itt visszalapozhattok a fejezet elejére, ahol azt vizsgáltuk, mennyire eltérő stílusrétegekből építkezik a *Horatiusi*.)

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

Lásd a keretes verselemzésben (T/35.)

20. lépés: 35–36. feladat

T/35–36. 99. oldal

15 perc

Tanári instrukciók

Beszéljük meg az előző feladatra adott válaszokat, minden feladatcsoportból egy megoldást hallgassunk meg, a többi azonos feladaton dolgozó csoport persze kiegészítheti. Ezután egyénileg olvassák el a gyerekek a verselemzést és dolgozzák fel jelöléstechnikával. Mind a 35., mind a 36. feladat a szövegértést, a tanulás könnyítését szolgálja. A 35.-et mindenképpen végezzék el, a 36.-at idő hiányában feladhatjuk otthoni munkának.

Kiemelt készségek, képességek: szóbeli kifejezőkészség, általánosítás és összefoglalás képessége, szövegértés

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális és egyéni

Módszerek, eljárások: az előző csoportmunka prezentációja, olvasás jelöléstechnikával

35. Beszéljétek meg a csoportmunka eredményeit!

Ennek fényében dolgozd fel önállóan az alábbi olvasmányt!

A 17. és 24. feladathoz hasonlóan írd a margóra az ismert jeleket ($\sqrt{\quad} + - ?$), majd töltsd ki a jelöléstáblázatot!

HORATIUS A CSIKKES VÁRÓTEREMBEN

1.

A Horatiusi két meghatározó költői eszköze, *formaszervező* elve a rájátszás és a kontraszt. A két eszköz össze is függ egymással, mert a rájátszások révén felidézett világok, mindenekelőtt Horatius verseinek világa és a Petri-vers világa közötti kontraszt hordozza a vers jelentését. Ugyanakkor ellentétek jellemzik a vers belső viszonyait is: kontrasztot tapasztalhatunk a vers stílusrétegei és nagyobb kompozíciós egységei között.

Horatius barátságos latin szobabelsőjéből, Berzsenyi ellatinosított dunántúli udvarházából és tájképéből összeköpködött kelet-európai pályaudvar lesz Petrinél. Az ezredvégi magyar Horatius pedig korosodó csövesnek, mindenbe belefáradt hajléktalannak maszkírozza magát. Maga a társadalmonkívilág. Az ellenzékiségbe is belecsömörlött ellenzéki. Nála az apatheia¹ már nem emelkedett sztoikus ideál, hanem a mélypont szinte fokozhatatlan közönye.

A vers hőse teljesen „marginalizálódott”, a társadalom szélére, margójára került ember. Az ellenzéki alakjának ez a deviáns hajléktalanná stilizálása² utólag is szemlélteti a kádári berendezkedés széles körű elfogadottságát. Hiszen úgy látszik, hogy aki nem fogadja el a rendszert, az kiszorul a társadalomból. Horatius békés vidéki magányából csöveslét, a csavargó hajléktalansága lett. Horatiusnak az emberi autonómia³ megőrzésére vonatkozó kérdésére Petri mintha azt válaszolná, hogy az ő korában az autonómia már csak súlyos áron: a társadalomból kisodródva őrizhető meg. Ez a magyarázata annak, hogy Horatius verseinek és a Horatiusnak összevetése során azt figyeltük meg, hogy Petri György versében a Horatius-motívumok eltorzított-lealacsonyított változatban jelennek meg. A rájátszás eszközével idéződik meg a tűz, az ital, a jelenben élés, a barát, a kert, az öregség és elmúlás motívuma.

A sztoicizmus Petrinél nyilvánvalóan abból az élményből fakad, hogy a gyűlölt rendet nem lehet megváltoztatni. A sztoicizmusnak ez a változata, amely az önkényuralomra adott válaszként értelmezhető, igen gyakori a magyar irodalomban. Jókai Mór regényében, Az új földesúrban például Garanvölgyi Ádám sztoikus visszahúzódása a szabadságharcot követő időkben hasonlóan ellenzéki magatartás. (A regény egy részletét a következő modul elején olvashatjátok.)

A politikai cselekvés korlátozottságának, a kiszolgáltatottságnak megélése bizonyára jellegzetes termőtalaja a sztoikus és az epikureus gondolkodásmódnak. Aligha véletlen, hogy népszerűvé válásuk és elterjedésük a római császárkor idejére esett. Természetesen a politikai magyarázat mellett mással is kapcsolatba hozható a sztoikus bölcsélet és magatartás elterjedése. A társadalmi modernizáció például gyakran járt együtt azzal az érzéssel, hogy a közösségek szétzilálódnak, a hagyományos értékek veszendőbe mennek. Mind a hellenizmus korában, mind a római császárkorban szükség volt olyan etikára, amely „számot vetett a közösségi erkölcs és összetartás vesztével, s individuális választ keresett a 'hogyan éljünk' kérdésére”. (Az idézet Heller Ágnes filozófustól való.)

1 APATHEIA: szenvedélyektől mentes benső nyugalom, a sztoikusok magatartáseszménye. (Köznyelvi használata a mai magyar nyelvben – apátia = közöny – kicsit félrevezető.)

2 STILIZÁLÁS: művészi eszközökkel történő megformálás

3 AUTONÓMIA: függetlenség

NÉMETH G. BÉLA, egyik legjelentősebb irodalomtörténészünk tett kísérletet arra, hogy megfogalmazza, mikor jelenik meg korjellemzőként a sztoicizmus. „A gőgös elhárítástól a beletörődő elviselésen át a tevékeny egyezkedésig terjedt ennek a magatartásnak a színképe... A sztoicizmus kétezer éves története folyamán változó tartalmakkal korjellemzőként akkor jelent meg, ha magas erkölcsi s értelmi igényű réteg oly történelmi helyzetbe került, melynek világfelfogását, etikai rendező elveit, mozgató célkitűzéseit valóságérvényük oldaláról cáfolni nem tudta, de igazságérvényüket, emberi hitelüket kétségbe vonta.” Vagyis a történelmi helyzetet tudomásul vette, de értékrendjével nem azonosult. Petri esetében a „valóságérvényt” akkoriban geopolitikai⁴ realitásnak nevezték, ami körülbelül annyit tett, hogy Magyarország a szovjet hatalmi övezetbe tartozik. Petri nemcsak a sztoikus apatheianak adja szinte karikatúraszerű, leszállító átiratát, hanem Horatius epikureizmusának is. Pályaudvari epikureusa a szerelem öröme nélkül, „görbe cigaretta” tüzének melege és „ragacsos likőr” mellett múlatja az időt – s nem szenelő és falernumi bor mellett.

2.

A vers központi metaforája a váróterem, ehhez kapcsolódnak az utazás ősi toposzát is felidéző „menetrend” és „bőrönd” szavak. Távolabbról talán az utazás-vándorlás jelentéskörébe tartozik az utolsó versszak „szellemtalp”, sőt „Tejút” szava is. Így hát nem kerülhető el az említett központi metafora értelmezése.

A váróterem lehet életmetafora: itt, mint Epiktétosz fogadójában, az utas egy kicsi – egy életnyi időre – megpihen: az utas, aki a semmiből jött és oda is tart. Közben elidőz a váróteremben. A váróterem – s ez valószínűbb – lehet a megfeneklett, sehová sem tartó élet metaforája: mindenesetre cselekvés helyett a puszta céltalan várakozás színtere. Az átmenetiség, a köztes helyzet is nyilvánvaló tartalma a váróterem-metaforának. („Kurta időm... eltöltöm a horpadt bőröndön...”) A váróterem természetesen otthontalan-ság-metafora is: a pályaudvar az otthontalanok otthona. Az átmenetiség kaphat „történetfilozófiai” értelmet is: a szocializmus önmagát átmeneti társadalomként definiálta. Azután mindinkább kiderült, hogy ez az átmenetiség maga az állandóság, a mozdulatlanság. Ennek megfelelően a „menetrend nélküli”, „eszmétlen” élet jelenthetné a világtörténelmi perspektíva, a remélt szebb jövő szertefoszlását.

1981-ben, a lengyelországi szükségállapot⁵ bevezetésének idején ez a jövőtlenség, perspektívtalanság már nem az emberarcú szocializmus „menetrendszerű” (szükségyszerű) bekövetkezéséről való lemondás, hanem a szocializmus bukásának, megdöntésének reményéről való lemondás. A váróterem a korban közkedvelt fogalomnak, a történelemszünetnek is metaforája. A kádári rendszer öröknek tűnt, megállt az idő. A váróteremben élés ennek a megállt időnek is a metaforája.

Az értelem sztoikus módon belenyugszik ebbe a változtathatatlan-ságba, csak valami ennél mélyebben és magasabban lévő erő tiltakozik: erről szól az utolsó szakasz. Hogy mi is ez az erő? Mondjuk, hogy az egyszerre nullára redukált és ugyanakkor kozmikusra növesztett emberi méltóság. A sértődöttség amiatt, „hogymért nem lehet normálisan élni”. Márpedig ez a sértettség visszamenőleg érvényteleníti a felpróbált horatiusi szerepet, hisz a sértett keserű indulat nem fér össze a sztoikus belenyugvással. Beletörődés és sértettség olyan ellentmondás a Horatiusiban, mint amilyeneket az Osztályrészem

4 GEOPOLITIKA: az a szemlélet, amely az országok politikai-gazdasági kapcsolatainak alakulásában földrajzi elhelyezkedésüket emeli ki. Geopolitikai realitás: a 70-es, 80-as években gyakran használt közhely annak tudomásulvételére, hogy Magyarország a Szovjetunió érdekszférájába esik.

5 SZÜKSÉGÁLLAPOT: olyan rendkívüli helyzet, amelyben a kormány jogosult a legszürűbb intézkedések foganatosításával, a szabadságjogok korlátozásával (pl. kijárási tilalommal, a katonaság bevetésével) a rendet fenntartani. A kormánynak ezt a jogosítványát jogállamban katasztrófhelyzetre találták ki, forrongó és diktatórikus országokban azonban a hatalmi központon kívülről jövő, rendszerellenesnek minősített társadalmi mozgalmak szétverésére használják. Ez történt 1981-ben Lengyelországban.

című Berzsenyi-versben láthattunk a felvett szerep és a mögötte kirajzolódó lélektani valóság között. Ott alapvetően a meglegedés és a nyugtalan vágyakozás között.

A fenti gondolatokat a vers hatalomra, erőszakra, rendőrkutyára való utalásai tehetik elfogadhatóvá. A váróterem szimbolikus térként való értelmezését megköveteli még a Horatiusi egyik legjellegzetesebb szerkezeti-poétikai sajátossága: az, hogy a szöveg képvilága szétválik három különmű egységre. Igaz, a csalódottság és beletörődés a széttartó képi szint ellenére is biztosítja a vers szemléleti, hangulati egységét, egységes hangnemét.

3.

Az első négy soros versszak falusi idillje, kertje radikálisan elválik a középső 13 sor váróterem-világától. A záró négy soros (a vers negyedik versszaka) újból radikálisan tér el mindkét megelőző kompozíciós egységtől: olyan komor és öntudatos pátosz, olyan az előzőektől eltérő képvilág és monumentálissá, romantikussá emelt távlat jellemzi, hogy az már-már fenyegeti a vers esztétikai egységét. De Petri stílusát gyakran épp az egységes versközeg szétfeszítése jellemzi.

A Horatiusiban a szakadásoknak értelmező funkciója van: a váróterem radikális másságával világossá teszi, hogy a kertet irodalmi toposzként, utalásként kell értelmezni. A kert mint jelképes, hagyomány feltöltötte jelentéssel bíró kép pedig „előírja” a váróterem metaforikus olvasatát. Az előbbi olvasási előírásokat a zárószakasz megemelt hangja és képvilága, egyetemesség-igénye megerősíti, visszavonhatatlanná teszi. A versnyitó éntől a verszáró az emberig, a kerttől a Tejútig jutottunk.

Kert-váróterem-kozmosz: három helyszín, három létszint. A szakadás persze nem csak a versben, a létben is ott van: az ember személyes élete, magánlénye, társadalmi-történelmi létezése és a világegyetem polgáraként adott léte között.

A három kompozíciós egységet ugyanakkor össze is tartják bizonyos motívumok. Az első versszak „menetrend”-je előreutal a középső két versszak várótermére. Az utolsó szakaszban pedig a „styxi rév”, a „szellemtalp” és a „Tejút” tartja a kapcsolatot – az utazás toposzán keresztül – a középrész várótermével. A verset összetartó eszközök közé sorolható az első versszak kerti idilljének feltételes módja, amely egyben egy – ki nem mondott – kérdést is feltesz az értelmezőnek. Miért csak meghúzódnék, foltoznék, örülnék? Mi akadályozza az eszmétlen meghúzódnást, az epikureus elzárkózást? Lehet, hogy semmi, és csupán a kép magatartásjelkép- (s nem tapasztalati valóság-) volta indokolja a feltételes módot. De az is lehet, hogy a válasz az utolsó versszak sértődöttségében rejlik, amely szinte biológiai jellegűnek („felsebzett szellemtalpam”) mutatja a lelki-erkölcsi megbékélés-képtelenséget. (Valami olyasmi ez, mint amit Németh László Berzsenyinéél „vegetatív elégedetlenségnek” nevezett.) Annak ellenére legyőzhetetlen ez a megbékélés-képtelenség, hogy a harmadik strófa álmképében, vágykiteljesítő álmában nemhogy a megbékélés, de az agresszorral való azonosulás is végbemegy („Álmomban fényes szőrű rendőrkutya leszek.”). Ébren azonban nem sikerül a fényes szőrű rendőrkutya animális boldogságát elfogadni.

A nyelv széttartó, összeférhetetlen, a második és a harmadik versszakot jellemző elemei pedig a záró szakaszból sem tűnnek el: a Tejút jelzője a stílus groteszk egységét a fennkölt befejezésben is fenntartja („megsavanyodott”). A második és a harmadik versszakot a stílusrétegek erős ütköztetése jellemzi. Egyfelől választékosság és irodalmiság („síri holtnak”, „haló pora fölé nem-romló sírkövet álmodik”, „Merő értelemmé omolva baj nem érhet”), másfelől köznap, „költőietlen”, nyers, közönséges vagy egyszerűen csak modern városias szóhasználat („bizgatnak”, „összeköpködött”, „ambícióm”, „elhányt üvegben”) ötvöződik groteszk egységbe.

Ezek a stíluskontrasztok alighanem olyan világok és szerepek közötti feszültségeket érzékeltetnek, mint amilyeneket az *Osztályrészem* című versben láttunk.

A Horatiusi egyébként a képi és stílári sokféleség ellenére is Petri György legegységesebb hangnemű, legzártabb szerkezetű művei közé tartozik.

4.

Összegzés

Berzsenyi és Petri vizsgált versei a „Horatius noster” elkomorodásának két fokozatát testesítik meg. Asztoikus-epikureus életfilozófiát és magatartást mindkét magyar költő áthangolja, átformálja. Petri egyúttal már a Berzsenyi által komorabbra formált Horatius-képet deformálja tovább. Az Osztályrészem, a Horác és a Horatiusi olyan párbeszédet folytat a mérceként felfogott horatiusi ideállal, amelyben a szerepfelvétel gesztusát a szereppel való azonosulás képtelensége teszi izgalmassá. A Horác beszélője a zord téli tájképről kedves költőjére fordítja tekintetét, és elmerül a horatiusi életbölcsesekben. Csak finom jelei vannak annak, hogy ezek vágyott és nem elért igazságok számára. Az Osztályrészem hőse a megnyugvás lehetőségén megy végig, és csak a költészetben talál viszonylagos (szellemi) függetlenségre. A Horatiusi beszélője a különféle stílusrétegek feszültségével s azáltal, hogy önmagát háromféle léthelyzetben egyszerre állítja elének – kimondott szavaitól eltérően – a megnyugvásra, a kiegyezésre való képtelenségét fejezi ki.

JELÖLÉSTÁBLÁZAT
√ („Ezt a megállapítást mi is érintettük.”)
+ (Új információ, értelmezési lehetőség)
– („Mi nem így gondoltuk, értelmeztük.”)
? („Nem értem.”)

36. A fenti verselemzésben sűrűn használtunk idegen eredetű szavakat.

Ezek jórészt az irodalmi elemzések szakszókincséből erednek. Fontos, hogy értsd és aztán helyesen kezd használni őket. Kírtunk belőle tizenegy idegen eredetű szót: írd melléjük jelentésüket előzetes tudásod és a szöveg alapján! Később leellenőrizheted magad az *Idegen szavak szótára* segítségével.

kontraszt:

kompozíció:

deviáns:

autonómia:

toposz:

perspektíva:

redukált:

radikálisan:

pátosz:

groteszk:

deformál:

REFLEKTÁLÁS

21. lépés: 37–38. feladat

T/37–38. 105. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

Azt várjuk ettől a reflektáló feladattól, hogy a gyerekek tudatosítsák magukban, mit sikerült megérteni, mit nem, mire volnának még kíváncsiak. Számunkra ez azért is fontos, mert a következő modul úgy lehet formálni, hogy az általuk megnevezett problémákra még vissza tudjunk térni. Szedjük be a lapokat, és a következő órán reflektáljunk rájuk.

Kiemelt készségek, képességek: önreflexió

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: kilépőkártya rövid esszével

Eszközök: írólapok

37. Foglald össze és írd le az írólapra, mi jelentett újat neked ezeken az órákon, mi az, amiről úgy gondolod, sikerült megértened, és mi az, amiről még jó volna beszélni!

Fogalmazz összefüggően, esszészzerűen!

T/38. 105. oldal

Kiegészítő anyag

Tanári instrukciók

Ezt a feladatot reflektálásnak, a megszerzett ismeretek elmélyítésének szántuk, otthoni munkára. Ugyanakkor a Petri személye iránt érdeklődő gyerekeknek mindenképpen érdekes lehet a részletek elolvasása, akár a feladatok megoldása nélkül is.

(A) Az első részlet fejezetünk egyik lényegi tartalmához, a hagyomány kérdéséhez kapcsolódik. Fontosnak tartjuk benne, ahogy Petri a tradíció mibenlétét értelmezi, s hogyan két feladatban fogalmazza meg hozzá való viszonyát. A hagyományt egyszerre tartja atmoszférának és választásnak, a vele való viszony dinamikus, értelmezői és hasonító magatartás: az alkotással rokon, sőt maga az alkotás. A d) feladat lehet a legérdekesebb, amelyben tanítványunknak egy számára fontos hagyománnyal való viszonyát kell végiggondolnia. Annak végiggondolásában, hogy mi minden tekinthető hagyománynak, lehet, hogy segítenünk kell. (Ha tudunk rá időt szakítani, akkor ezt a feladatot *pókhálóábrával* vagy közös *ötletbörzé*vel is előkészíthetjük.)

(B) A második részletben a költészet és politika összefüggése jellemző Petrire, a *legvidámabb barakk* érdekes, megjegyzésre méltó kifejezés, lehet róla mesélni. A *carpe diem* értelmezését kissé ad hoc, leegyszerűsítő magyarázatnak tartjuk.

38. Beszélgetés Petri Györggyel

Petri nagyon szeretett nézeteiről interjúban nyilatkozni, egyáltalán, szeretett vitatkozni, beszélgetni. Halála után megjelenő életműsorozatának harmadik kötete ezeket az interjúkat tartalmazza.

Olvasd el az alábbi két részletet, és oldd meg a hozzájuk kapcsolódó feladatokat!

A) „– Mihez kapcsolódom? Itt egy alapvető irodalomtörténeti dogmával kell leszámolni, ami nagyon beleette magát a mi gyöpös irodalmi gondolkodásunkba, miszerint vannak holmi fővonalak meg szálak, és az ember ezekből kiválaszt egyet, és aztán húzza tovább. Erről szó sincs! Úgy gondolom, hogy a tradíció: kontinuum*, ami körülvesz, mit tudom én, Csokonai Vitéz Mihálytól Édes Gergelyig és Arany Jánostól Hazafi Veray Jánosig, sőt minden általam elolvasott magyar nyelvű szöveg beletartozik ebbe. Ez a hagyomány, mivel kontinuum, és nem megfogalmazható program, hanem sok-sok program vagy programnélküliség, egyszerűen nem lehet norma. Atmoszféra ez, amiben benne élek. Ebbe természetesen beletartozik a tágabb, világirodalmi atmoszféra is, hol magyar közvetítéssel, mint Arany Shakespeare-fordításai, vagy a Berzsenyin átszűrődő Horatius, vagy a Vas István által közvetített Eliot, és még sok minden, amit eredetiben olvastam. [...] Ezzel a hagyománnyal szerintem kétféle kötelezettségem vagy elvégzendő feladatom van: az egyik az, hogy megpróbálok számot vetni ezzel a múlttal, egy racionális, sőt, amennyire lehet, tudományos kritika alapján. Megpróbálok megérteni, mint egy anyagot. A másik az, hogy választanom is kell bizonyos értelemben a múltat, a saját érzelmi szükségleteim, ha úgy tetszik, önkényeim szerint. Kiszedem belőle azt, ami énnekem kell, amit hasonítani tudok magamhoz.

- *Mit választasz a magyar múltból?*
- Csak egészen lényeges figurákat mondok most: Berzsenyi, Arany, a kései Vörösmarty, s mostanában, a legutóbbi években, központi helyen: Ady. Őt azért emelem ki, mert ha valakiére nem hasonlítanak az írásaim, akkor az Ady. Ugyanakkor mindennapi olvasmányom, és én valahol titokzatos módon orientálónak érzem.
- *Megmondanád-e, hogy mit választasz tulajdonképpen ezekben a költőkben?*
- Kiben mit. De nehéz kérdés! Berzsenyiben talán azt, hogy képes volt valami hihetetlen nyelvi erővel és pátosszal megfogalmazni olyan igazán pimf és nyomorú eseményt, mint a győri nemesi insurrectio**. Ez számomra nagyon fontos dolog, hogy a világ akármilyen szürke lett legyen, meg unalmas, ezt is meg lehet erőteljes nyelven formálni. [...]”

(*A lírai hős leszerel?* Kérdező: Domokos Mátyás. 1978. In: Domokos Mátyás: *A pályatárs szemével*. Bp. 1982)

a) Magyarázd meg az alábbi szavak jelentését a szövegben!

dogma:
tradíció:
atmoszféra:
racionális:
orientáló:
pimf:

* kontinuum: folytonosság, valami összefüggő

** insurrectio (ejtése: inszurrekció): nemesi felkelés

- b) Foglald össze saját szavaiddal, hogyan fogalmazza meg Petri György a hagyományhoz való viszonyát!
- c) Gondold végig, hogyan jelenik meg Petri György vallomása a hagyományról a *Horatiusi* című versben, illetve abban, amit a versről megtudtál!
- d) Fejtsd ki, mit jelent *számodra* a hagyomány! Milyen hagyomány(ok) fontos(ak) neked, miért, és hogyan tudnád megfogalmazni a viszonyodat hozzá(juk)? (A szót tágabb értelemben, tehát nem feltétlenül irodalmi jelentésében is értheted.)

B) „– Azt már Petőfi Sándor megmutatta, hogy politika és költészet, akár az aktuálpolitika és a költészet nagyon jól megfér egymással. Emlékszem, amikor az első kötetem megjelent, engem intellektuális költőnek sorolt be a kritika. Ennek persze volt egy olyan melléközöngéje, hogy kicsit töketlen, életszerűtlen.

- *Az a kötet '71-ben jelent meg. Ezek voltak a záró sorai: „Szép volt | kiválasztottnak lenni. | De most már szeretnék | szárítkozni, mászkálni a napon.” Mintha már akkor azt mondta volna, hogy szeretne ebből az egészből kivonulni. Csak nem lehetett?*
- Állandóan olyan helyzet volt ebben az országban, hogy nem lehetett. A Kádár-rendszer Magyarország a legvidámabb barakk volt ugyan, de azért barakk.
- A Dunánál című versében a *horatiusi carpe diem* azt jelenti, hogy éljünk egyik napról a másikra, aztán úgyis jön a halál?
- Tulajdonképpen azt. De már Horatiusnál is ezt jelenti. Neki is megvolt a maga bonyolult politikai története. Részt vett egy lázadásban Caesar* ellen. Majdnem ráfizetett, aztán megkegyelmezett neki a császár. Akkor rájött, hogy ez egy kockázatos dolog. Fenyegetett élete volt, tehát igyekezett élvezni az adott napot, mert nem tudhatta, lesz-e következő. Most már nem a politika fenyeget, hanem a saját szervezetem. [...]

(Élvezni az adott napot. Találkozás Petri Györggyel. Kérdező: Pál Melinda. Magyar Hírlap, 2000. január 15.) A két részlet a Petri György: *Összegyűjtött interjúk* című kötetből való (Bp. 2005, 33–35., 443–444. old.).

- a) Petőfinek mely verseire gondolhatunk, ha költészet és politika kapcsolatáról van szó? Idézz fel ilyen verseket!
- b) „A Kádár-rendszer Magyarország a legvidámabb barakk volt ugyan, de azért barakk.” Értelmezd ezt a mondatot!
- c) Vesd össze a *carpe diem* fenti értelmezését azzal, ahogyan órán, egymás között magyaráztátok a Leuconoe-ódát és benne ezt a tanítást!
Foglald össze Petri György értelmezését, és érvelj a *carpe diem* egy másik lehetséges értelmezése mellett!

* CAESAR: Octavianus, a későbbi Augustus császár, Iulius Caesar fogadott fia volt, és apja után viselte a Caesar nevet. Horatius Brutus oldalán, Octavianus ellen vett részt a philippi ütközetben (i. e. 42-ben).

4. HORATIUS SEGÍT...

4 óra

Ez egy alternatív modul, tehát egészében elhagyható, nem tartalmaz olyan ismeretet, amely az első három modulban ne fordult volna elő. Célunk az volt, hogy a horatiusi hagyománytörténet eddigi szűk körét kicsit tágítsuk – ezért vontuk be Jókai regényét, Zrínyit, Illyést és Vas Istvánt –, illetve hogy Petri Györgytől az egy *Horatiusin* kívül két másik vers is szerepeljen. A modul célja továbbá az, hogy a hatástörténet jelenségeinek: magatartások és költői megoldások, motívumok nyomon követésének gyakorlását, elmélyítését szolgálja. Szeretnénk jelezni, hogy a négy témára szánt négy óra rendkívül szűkös, bármelyik téma alkalmas két óra kitöltésére.

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1–3. feladat

T/1–3.

19. oldal

Tanári instrukciók: A ráhangolódás ezúttal a Leuconoe-óda felidézését szolgálja, a két Petri-vers ugyanis ezt imitálja. *A ráhangolódásra szánt feladatokból egyet válasszunk!*

További felidézési lehetőségek:

- Olvassuk fel a verset, és kérdezzük meg tanítványainkat, mit tanultak, mire emlékeznek belőle.
- Írjuk fel a vers egy-egy kulcsszavát, kifejezését kis papírokra, s ezeket tetszőleges sorrendben, káposztalevél-szerűen gyűrjük egymásra. Az így kapott papírkáposztát a vers felolvasása után adjuk egyik tanítványunknak. Fejtse le a külső levelet, olvassa fel hangosan az idézetet, majd mondjon kapásból egy hozzá kapcsolódó mondatot, gondolatot (1) a vers értelmezésével kapcsolatban, vagy (2) a horatiusi versekről tanultakhoz kapcsolódva, vagy (3) szabadon asszociálva. Például a papíron ez áll: „*Mindegy...*” Erre mondhatni pl. (1) a vers beszélője azt állítja, mindegy, hogy ez a tél az utolsó nekünk, vagy lesz még sok, (2) az epikureus gondolkodás szerint nagyon sok minden közömbös, amit pedig általában fontosnak tartunk, (3) nem mindegy, mi lesz ma ebédre... Az egyszerűség kedvéért döntsünk a három lehetőség közül, esetleg kettő közötti választást engedjünk. Miután tanítványunk elmondta mondatát, a papírkáposztát dobja tovább egy társának, aki folytassa a következő levéllel. (Felírhatjuk pl. a következőket: ne törd rajta fejed, tudni tilos, a babylóni jós, jobb, ha vakon tűröd, légy bölcs, szűrd meg a bort, a vadóc remény, kurta a lét, irigy idő, tépd le a mát.) (Szükséges eszköz: írólapok.)

T/1.

6 perc

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus gondolkodás képessége, szövegértés

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: páros munka

Módszerek, eljárások: szövegrekonstrukció

T/2.

2 perc

Kiemelt készségek, képességek: tanult ismeretek felidézése, reflexivitás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: tanári vagy tanulói felolvasás

T/3.

8 perc

Tanári instrukciók

A költői kép fajtája természetesen most nem annyira fontos. Az időt a megbeszéléssel együtt számítsuk. Ez a gyakorlat különben Imre Flóra fordítására épül, az eredetiben ezekből csak a dühöngő tél és a jól ismert *carpe diem* jelenik meg hasonlóan metaforikus formában. A többi – mint ez műfordítások és az eredeti viszonyában gyakran előfordul – az eredetiben egyszerűbb.

Kiemelt készségek, képességek: asszociációs gondolkodás képessége, stilisztikai ismeretek felidézése és alkalmazása

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: páros munka

Módszerek, eljárások: értelmezés írásban

Három szerző párbeszédébe kapcsolódtunk eddig, most szeretnénk a horatiusi hagyomány körét kicsit tágítani. Az itt következő alkotások között az a hasonlóság, hogy szerzőik a horatiusi formát és gondolatot választották. Horatius segít kibírni a reménytelenséget, a napok múlását Petri György két versében. Segít függetlennek maradni a szabadságharc utáni Magyarországon, az önkényuralom idején – Jókai regényében, Az új földesúrban. Segít formát adni büszkeségnek, kétségnek és számvetésnek Zrínyi Miklós és Illyés Gyula verseiben. Végül segíthet hűségnek maradni és megőrizni szeretteinket, ha azok már nincsenek velünk: mint Vas István versében. Végigtekintve magyarországi befogadásának és hatásának történetén, úgy tűnik, hogy Horatius sokaknak segített élni és szavakat találni.

...kibírni

Petri György: *Viturbius Acer fennmaradt verse; Ó, Leuconoe*

1. A Leuconoe-óda hosszú sorai három részre tagolódnak: középpütt, két sormetszet között, egy – ◡ ◡ – ritmusú egység van. Ezeket kiemeltük a versből: keressétek meg a helyüket!

Ne törd rajta fejed..... életem, életed
merre úzi az ég, s a babylóni jóst

Míg csevegünk,
part fele űz,

kérdezned sem okos. tűröd, akármí jön.
 Mindegy, lát-e szemünk..... mint ami most dühöng,
 tajtékos habokat..... s megtöri szirteken.
 Légy bölcs, Leuconoe,..... s metszd a vadóc reményt
 vissza: kurta a lét. elfut irígy időnk:
 fogd hát, s tépd le a mát,..... nyílik-e holnapod.

szűrd meg a bort,
 Jobb, ha vakon
 több telet is,
 – tudni tilos –,
 és sose várd,
 Leuconoe,

2. Olvassuk el újra Horatius Leuconoéhoz című versét!

HORATIUS: LEUCONOÉHOZ

(Ódák I. könyve, 11. vers)

Ne törd rajta fejed – tudni tilos –, életem, életed
 merre űzi az ég, Leuconoe, s a babylóni jóst
 kérdezned sem okos. Jobb, ha vakon tűröd, akármí jön.
 Mindegy, lát-e szemünk több telet is, mint ami most dühöng,
 tajtékos habokat part fele űz, s megtöri szirteken.
 Légy bölcs, Leuconoe, szűrd meg a bort, s metszd a vadóc reményt
 vissza: kurta a lét. Míg csevegünk, elfut irígy időnk:
 fogd hát, s tépd le a mát, és sose várd, nyílik-e holnapod.

(Imre Flóra fordítása)

3. Milyen képet láttok a versből kiemelt kifejezésekben? Írjátok melléjük a példa alapján, és jegyezzétek fel a költői kép fajtáját is!

KIFEJEZÉS	(BELSŐ) KÉP	A KÖLTŐI KÉP FAJTÁJA
„merre űzi az ég”	Az ég haragvó isten, aki az életeket kergeti valamerre.	Az ég az istenek lakhelye, a kép és jelentése között helyviszony van, ez tehát metonímia.
a tél dühöng		
„a vadóc reményt”		
„elfut irígy időnk”		
„tépd le a mát”		
„nyílik-e holnapod”		

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

T/3

KIFEJEZÉS	(BELSŐ) KÉP	A KÖLTŐI KÉP FAJTÁJA
„merre űzi az ég”	Az ég haragvó isten, aki az életeket kergeti valamerre.	Az ég az istenek lakhelye, a kép és jelentése között helyviszony van, ez tehát metonímia.
a tél dühöng	A tél haragos ember.	megszemélyesítés
„a vadóc reményt”	A remény egy dacos leányka vagy egy makacsul kisarjadó vessző, vadhajtás.	megszemélyesítés
„elfut irigy időnk”	Az idő irigy ember, elszalad előlünk.	megszemélyesítés
„tépd le a mát”	A mai nap gyümölcs, szakítsd le!	metafora
„nyílik-e holnapod”	A holnap ablak, ajtó, virág stb.	metafora

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 4. feladat

T/4.

111. oldal

5 perc

Tanári instrukciók

Kérjük meg a tanulókat, hogy olvassák el magukban Petri két versét, és mondjuk el előre, hogy a kettő közül mindenkinek ki kell választania az egyiket, mert az óra további részében azzal fog dolgozni.

Kiemelt készségek, képességek: néma olvasás, szövegértés

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka

Módszerek, eljárások: versolvasás

4. Olvassátok el magatokban Petri György két versét!

PETRI GYÖRGY: VITURBIUS ACER
FENNMARADT VERSE

Velem, veled: mi lesz?
Nem kérdezni, nem beszélni.
Igyuk meg a sört
a favedrekben satnyán évelő
tuják alatt.

Hajtsd fel a korsót, ó Leuconoe,
tompán az apadt sörhabba ne bámulj.

Scire nefas –
lám a földalatti keszonja fölött
újra dohognak a szürke betonkeverők

– visszaidézik azt az időt –

Mire szőke hajadba vegyül
szürkével a piszkos öregség,
kicszerélnének az utcák.
Korszerű keretbe kerül az unt, utált kép.

Tavasza felépül az új hadiút,
zörgő harcszekér hangján már közelít január
(mihamar dér fenytéke a fákon)
a kussoló provinciák felé.

A levegőégbe süti farkát
mind, aki a jövőt akarta...

Húzódjunk be a ponyva alá,
s még egy sört!

Mert már zúg az eső.

VITURBIUS ACER: fiktív (kitalált) római költő
SCIRE NEFAS: 'tudni tilos', Horatius szavai latinul,
a *Leuconoéhoz* című versből. A „nefas” szó val-
lási tilalmat jelent. Horatius tehát azzal indok-
olja versében, hogy a jövőt ne firtassuk, hogy
ezt isteni törvény tiltja az embernek.
KESZON: a metrőépítésnél használt fúrójárat

PETRI GYÖRGY: Ó, LEUCONOE
Leányomnak

Ó, Leuconoe, a jövő, a hosszútáv
ejt – mibe is? – kétségbe.
Szőke fejed tele szélelbelelt igékkel,
mézcsukor-ragacsos ígéretekkkel (mint mindenkié),
s főként a felejthetetlen érzéssel, hogy: vagy!
A Jöhető nem *tilos* tudnod (ó, a boldogult
tilalmak aranykora, kultúranyira!
Azért majd elboldogulsz nélkülük). Inkább
nem szükséges. Az alapállásra figyeljél.
Se túlközel, se túltávol. A szerva,
hogy honnan jön, azt látod. Hogy hová megy,
ahhoz érezned kell az asztalt, meg a
labda hangját. És az ütő tenyérként
folytatódjék csuklódban. Eddig az egyik
hasonlat. (Tudod, szeretem, ha a dolgok
kezdenek hasonlítani egymásra. Mint cseperedő
gyerek mind jobban a házibarátra.
Ez kínos, tehát ok szemlélődő öröme.
Ezért jön még egy:)
Életed egy nagy zsák: benne két-, öt-, és tízfilléresek.
A napjaid. A kétfilléreseket (mert lyukasak)
fel lehet fűzni zsinórra nyakékul,
fekete vagy zöld mélybársony ruhához.
Az ötösöket a villamossínre téve kis fém-
lepénykéket nyerünk (miután a kerék
átnyilallt testükön), ezeket ott lehet hagyni,
vagy elrakni emlékbe, kidobásig.
A tízfilléresek – az viszont komoly!
Be kell rollnizni őket géppapírba (van otthon)
százanként, leragasztani és ráírni, hogy 10/100.
Vagyis ezer fillér. Sok ilyen henger
árán vehetsz további papírt és ragasztót,
és kapsz sok visszajáró tízfillérest.
És sorbanállás közben lehet beszélgetni.

A JÖHETŐ: a jövő
Ó, A BOLDOGULT TILALMAK ARANYKORA, KULTÚ-
RÁNYIRA...: valószínűleg a vallási, tehát az em-
berit meghaladó tilalmak, igazságok érvényét
jelenti, az aranykor szó pedig az ókort idézi.
Az egy másik világ volt, amelyben az emberit
meghaladó igazságok uralkodtak.

3. lépés: 5. feladat

T/5. 112. oldal

5 perc

Tanári instrukciók

Innentől fogva párban fognak dolgozni a tanulók a választott versen. Feladatuk először csak a horatiusi motívumok azonosítása.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, tanult ismeretek felidézése és alkalmazása, asszociációs gondolkodás képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: páros munka

Módszerek, eljárások: motívumkeresés, vázlatírás

5. Válasszátok ki a két olvasott vers közül az egyiket, majd az azonos verset választók alkossanak párokat!

Emeljétek ki a versből azokat a részleteket, motívumokat, amelyek Horatius versét idézik, és írjátok be a táblázatba!

HORATIUSI MOTÍVUMOK A VITURBIUS ACER FENNMARADT VERSÉBEN	HORATIUSI MOTÍVUMOK AZ Ó, LEUCONOE CÍMŰ VERSBEN

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

Horatiusi motívumok a *Viturbius Acer fennmaradt* versében:

(1) A verset nyitó helyzet a Leuconoe-ódára játszik rá. „*Velem, veled: mi lesz? | Nem kérdezni, nem beszélni.*” → „*Ne törd rajta fejed – tudni tilos –, életem, életed | merre űzi az ég.*” A vers eleje egy jövőre irányuló kérdést utasít el, amelynek megfogalmazásában összekapcsolódik a beszélő és megszólítottja, én és te. A latinban ez a műfordításhoz hasonló pozícióba, az első sor végére kerül. („*Tu ne quaesieris – scire nefas – quem mihi, quem tibi | Finem di dederint,*” vagyis ‘te ne kérdezd – tudni tilos – milyen véget adtak nekem, melyet neked az istenek.’) A „velem, veled” tehát arra utal, ami a műfordításban „*életem, életed*” (az eredetiben közelebbi: „*quem mihi, quem tibi*”).

(2) „*Nem kérdezni, nem beszélni*”: a vers elején a jövőt firtató kérdéseket utasítja el, a végén talán magát a felesleges beszédet, hiszen ezzel is csak múlik az idő („*Míg csevegünk...*”).

(3) „*ó Leuconoe*”, „*scire nefas*”

(4) „*Lám a földalatti keszonja fölött | újra dohognak a szürke betonkeverők*”: ha a verset a Leuconoe-óda paródiájaként olvassuk, ez a két sor a tehetetlenül háborgó tenger képét idézheti fel („*mint ami most dühöng, | tajtékos habokat part fele űz, s megtöri szirteken.*”). Hasonló a kép elhelyezése (a gondoltsor közepén), deiktikus ez is (mint ami most dühöng – lám), és nagyszabású erők mozgását, küzdelmét ábrázolja. Szürke lehet a téli tenger és a sziklák színe is.

(5) Horatiusra utalhat a cím is, mely a verset egy kitalált római poétának tulajdonítja (az „acer” szó jelentése keserű, éles, elszánt), továbbá a vers második felének római kulisszái: hadiút, harciszekér, provinciák.

(6) Végül a sörözés, további beszéd helyett egy újabb körre való biztatás.

Horatiusi motívumok az *Ó, Leuconoe* című versben:

(1) A cím és a megszólítás.

(2) Ennek a lánynak is a jövővel van tele a feje (ígékkel, ígéretekkel), melyek a lét és az egyéniség – iróniával szemlélt – örömeivel egészülnek ki („a felejthetetlen érzéssel, hogy: vagy!”)

(3) „A Jöhető nem tilos tudnod (ó, a boldogult | tilalmak aranykora, kultúrányira! | Azért majd elboldogulsz nélkülük). Inkább | nem szükséges.” A „nem tilos” utal Horatius versére, az aranykor (Horatius korát, az i. e. I. századot nevezzük így a római irodalomban) és a kultúranyi távolság is e kapcsolatra utal.

(4) „És sorbanállás közben lehet beszélgetni.”: ez a sor helyzeténél fogva idézheti fel a Leuconoe-ódát. A *Viturbius Acer fennmaradt verse* elhallgatással fejeződik be, és a vers egész szövege elhallgatásokkal, kihagyásokkal teli: nem lehet, nem szabad, fölösleges beszélni. Az *Ó, Leuconoe* szövege sokkal oldottabb, beszédesebb, s a végén érték a beszélgetés, jó beszélgetni, hiszen az egész gyűjtögetés, rollnizás erre megy ki. Horatius versében ez nem egyértelmű. A Leuconoe-óda vége el is utasíthatja a felesleges beszédet, sőt amennyiben szerelmes vers, jelentheti azt is, hogy további beszéd, habozás helyett térjünk már a tettek mezejére. De a legszebb tevékenység – például egy meghitt beszélgetés – közben is rádöbbenhet az ember, hogy múlik az idő.

4. lépés: 6–7. feladat

T/6–7. 112. oldal

20 perc

Tanári instrukciók

Az osztály képességeitől függően szelektáljunk – ha kell – a feladatok között. Gyengébb képességű osztályban vagy idő hiányában elhagyhatjuk a 6. feladatot, és csak a 7.-et csinálják meg!

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, elemzési készség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: páros munka

Módszerek, eljárások: értelmezés, kiemelés, jegyzetkészítés

6. Oldjátok meg a választott vershez kapcsolódó feladatokat!

A) *Viturbius Acer fennmaradt verse*

- a) Milyen viszonyt teremt a vers két szereplője között az első versszak, hogyan vázolja néhány alaponással a vershelyzetet?

- b) A „*Nem kérdezni, nem beszélni*” sor a rendőrségi kihallgatások kurta parancsszavait idézi. Keressetek még a versben erőszakra, megfélemlítésre, hatalom és elnyomott ország viszonyára utaló kifejezéseket!
- c) A „*favedrekben satnyán évelő tuják*” a reménytelenség, lehangoltság hangulatát árasztják, de bennük van a túlélés, a megújulás – nem túl biztató – lehetősége is. Keressetek hasonló képet a versből és érveljétek a hasonló hangulat, jelentés mellett!
- d) Válasszátok el a jövőre és a jelenre vonatkozó részeket! Két sor utal csupán a múltra: miért érdekes, ahogy a beszélő elkerüli a múltról való beszédet? Foglaljátok össze ezek alapján, hogy mi jellemzi a múltról, illetve a jövőről való gondolkodást a versben!
- e) Jelöljétek a vers szövegében azokat a helyeket, ahol szerintetek megtörik a szöveg, és *elhallgatást*, szünetet sejtetek! (Legyen a jele mondjuk a kettős vonal: ||) Milyen írásjelek segíthetnek az elhallgatás jelzésében? Válasszátok ki egy helyet, és keressetek érveket amellest, hogy ott valóban elhallgatás van a versben! Mivel magyaráznátok a versbeli elhallgatásokat?
- f) Mi lehet a jelentése szerintetek annak, hogy a vers egy kitalált római költőt szólaltat meg?
- g) Mit találtok meg ebben a versben azokból a jegyekből, amelyeket Petri György költészetére – a *Horatiusi* alapján – jellemzőnek láttunk?

B) Ó, *Leuconoe*

- a) Hogyan jellemzi a vers a beszélője és címzettje közötti kapcsolatot? (Emeljétek is ki az ehhez kapcsolódó részleteket!)
- b) A versben két hasonlat hangzik el az életről: értelmezzétek őket!
- c) Mit találtok meg ebben a versben azokból a jegyekből, amelyeket Petri György költészetére – a *Horatiusi* alapján – jellemzőnek láttunk?
- d) Keressétek ki a közvetlenség, élőbeszédszerűség eszközeit a versből!

7. Hangnemek és világok kontrasztja

- a) Keressétek ki a választott versből azokat a részleteket, amelyek – utalással vagy rájátszással – a *Leuconoe*-ódát idézik meg!

VITURBIUS ACER FENNMARADT VERSE	HORATIUS: LEUCONOÉHOZ	Ó, LEUCONOE
A VERS INDÍTÁSA „Velem, veled: mi lesz? Nem kérdezni, nem beszélni.”	„Ne törd rajta fejed [...], életem életed merre úzi az ég...”*	„Ó, <i>Leuconoe</i> , a hosszútáv ejt – mibe is? – kétségbe.”

	„– tudni tilos –”	
	a tél, „ami most dühöng tajtékos habokat part fele úz, s megtöri szirteken.”	
	„szűrd meg a bort”	
	„és sose várd, nyílik-e holna- pod.”	

- * A latin eredeti szó szerinti fordítása: „*Ne kérdezd, tudni tilos, nekem, neked, | Milyen véget szántak az istenek...*” Itt tehát az eredeti nyelvtani formáját idézi a rájátszás. Ez a forma – a sor végén (Horatiusnál) vagy a vers legelejére vonva (Petrinél) – egymáshoz tartozást, egymásrautaltságot sugallhat.
- b) Válasszátok ki a Horatius-vers egyik motívumát, és vizsgáljátok meg, hogyan változik meg Petri György versében: milyen új szerepet, jelentést kap?
- c) Horatiusnak melyik tanult versét idézheti az *Ó, Leuconoe* című vers következő részlete: „*Az alapállásra figyeljél. | Se túlközel, se túltávol. A szerva | hogy honnan jön, azt látod. Hogy hova megy | ahhoz érezned kell az asztalt, meg a | labda hangját...*”
Magyarázzátok is meg, miből jöttetek rá!
- d) Vizsgáljátok meg a választott versben – ahogy a *Horatius*-ban is megfigyeltük – a vers különböző stílusrétegeit! Gyűjtsetek különböző stílusrétegekhez tartozó szavakat, kifejezéseket!

STÍLUSRÉTEG	VITURBIUS ACER FENNMARADT VERSE	Ó, LEUCONOE
hétköznapi, semleges	pl. favedrek	pl. hosszútáv
közönséges (vulgáris)		
választékos	satnyán	széllelbélelt ígék
emelkedett-költői	dér fenyitéke	mézcukor-ragacsos ígéretek

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

T/6.

A) VITURBIUS ACER FENNMARADT VERSE

a) A „*Velem, veled...*” rájátszás a Leuconoe-ódára (lásd 7. feladat), összetartozást, egymásra utaltságot is kifejezhet. A szűkszavúság összeszokottságra utal inkább, mint meghittsége, és feltűnő

ellentéte a Horatius-vers „*Míg csevegünk*” szavainak. Ott is arról van szó, jobb volna kevesebbet beszélni (inkább élni), Petri versétől viszont mindenfajta csevegés idegen, inkább az (el)hallgatás jellemzi. A „*szőke hajad*” nőalakot idéz.

b) Elsősorban a „*Tavasza felépül az új hadiút...*” kezdetű és a következő strófára lehet gondolni, de van erőszakosság a *szőke hajad* elcsúfító öregség leírásában is. A vers a Prágai tavasz leverésének idején íródott, 1968-ban. A hadiút szép példája a kultúrtörténeti konnotációjú szó (római hadiút) és az aktuálpolitikai esemény (Csehszlovákia tankokkal való megszállása) összekapcsolásának. A „*harciszekér hangján*” közelítő január és a „*dér fenytéke a fákon*” képekben ötvöződnék az öregséggel kapcsolatos évszak-toposzok és a politikai-történeti értelmű toposzok. Tavasz = ifjúság = prágai tavasz, azaz a politikai megújulás tavasza. Január, dér = öregség = a régi központi hatalom térnyerése. Mint Petőfinek *A tél halála* című versében, amelyben a politikai mozgások és az évszakok hasonlóképpen kapcsolódnak, csak Petrinél erre még ráépül egy személyes-életkori, és egy kultúrtörténeti jelentésréteg is. Petőfi versében a várt tavasz olvadást hoz, itt a következő tavasztól ifjúságot, megújulást ne várj, addigra „*kicsérélődnek az utcák*” és „*felépül az új hadiút*”. (Más dimenziókban, de Vörösmarty *Előszó* című versében is ezek a jelentésrétegek és hasonló logikai menet figyelhető meg.)

c) „*tompán az apadt sörhabba ne bámulj*”: talán a sörhabból, ill. kávézacsból való jóslásra utal, levertséget, tehetetlenséget sugároz. A sörhab nyomtalanul elmúlik. „*kicsérélődnek az utcák. Korszerű keretbe kerül az unt, utált kép.*”: a keret megújul, de a kép nem változik.

d) Az egyik sor: „*– visszaidézik azt az időt – | Mire...*”, s ezután múlt időt várunk, de jövő idő jön, visszafelé olvasva megnő a távolság a két versszak között, és az elhallgatásból csak találgathatunk, melyik az az idő, amely megidéződik. (A vers megszakadásait a félelem és a keserűség is magyarázhatja.) A másik: „*A levegőégbe süti farkát | mind, aki a jövőt akarta...*” – ez is csak annyit árul el, hogy a régi tervek, akaratok kudarcot vallottak. Petri György ugyanis egészen 1968-ig reménykedett a szocializmus megreformálásában, emberarcúvá tételének lehetőségében – itt ezekre a szándékokra, várakozásokra utal –, s a marxizmussal is csak a 70-es években szakít véglegesen. A múlttól és a jövőről tehát nem beszélünk. A múlttól talán az elfojtás, a jövőről pedig jól megfontolt belátás vagy tilalom miatt. Az „*éld a mát!*” horatiusi tanítása így értelmeződik át egy nemzedék történelmi tapasztalatában.

e) Elhallgatások érezhetőek a vers első négy szakaszában szinte mondatonként. A „*Mire szőke hajadba vegyül...*” sort követő képsor folyamatosabb, az utolsó három szakasz mondatai között újra elhallgatásokat érzünk. Elhallgatás jele lehet a három pont, a gondolatjel és a két versszakot elválasztó sorköz. Az elhallgatásra utal, hogy megszakad a szöveg folytonossága, a kérdésre nem válasz érkezik, hirtelen változik a modalitás, az intenció. Az elhallgatások szakadozottá teszik a versszöveget, kiemelnek és jelentőssé tesznek sorokat. A „*– visszaidézik azt az időt –*” sor például biztosan nem a következő versszakra utal. A „*Mire szőke hajadba vegyül...*” mondat ugyanis nagy kezdőbetűvel kezdődik, és a jövőre vonatkozik, nem egy emlékképre. Ez csak a „*kicsérélődnek az utcák*” sorra lesz világos, és visszamenőleg bizonytalanodik el a gondolatjelek között felidézett múlt idő. A vers utolsó sora pedig azért új mondatba, új szakaszba kerül, sőt záró szakaszává lesz a versnek: elszakad a megelőző mondatról, s több lesz a sátorba húzódás magyarázatánál. A „*zúg*” szó emelkedettsége is erre utal. Ez a mondat folytatja az évszak-metaforákat, és az ember számára belátható léptéket meghaladó (meteorológiai, történelmi) változások jelzése lehet, amelyek elől jobb behúzódni – akárcsak a Tirrén-tengeren dühöngő téli vihar elől.

f) A címadás része lehet a horatiusi jelrendszernek. A Prágai Tavasz leverésében egy nagy birodalmi gépezet hallgattatott el egy provinciát. Viszont Viturbius Acer birodalma már a múlté, tőle is ez a vers maradt fenn csupán, ezért jó okkal lehet a kiváras álláspontjára helyezkedni.

g) Legfeltűnőbb a különböző regiszterek keveredése, a köznapi és emelkedett hangnem közötti egyensúlyozás, a síkváltások és az illúziótlanság.

B) Ó, LEUCONOE

a) Az ajánlás után nem nehéz az első sorokat értelmezni: egy fiatal lányhoz szólnak. A hozzá kapcsolódó jelzőkben ironikus fölény, de megértés és vonzalom is van a mindenkori ember „felejthetetlen érzései” után. Apa tanítgatja lányát kedves szavakkal, okosan élni.

b) Többféle jó értelmezés lehetséges, végül is az óra nagyobb részét is építhetjük a két hasonlat megfejtésére, ha tudjuk, hogy tanítványainknak van ilyesmihez kedvük. Fontos lehet viszont szót ejteni arról, hogy a „*Se túlközel, se túltávol*” sor a Licinius Murena-vers tenger-képét és az arany középszeret idézi (és az egész helyzet előképe lehet, ahogyan Daedalus tanítgatja repülni fiát, Icarust Ovidius *Átváltozásaiban*). Ez a vers folytonosabb, ráérősebb a másíknál, hangvételében a szatírák Horatiusát is idézi.

c) Legfeltűnőbb ebben is a különböző regiszterek keveredése, a köznapi és emelkedett hangnem közötti egyensúlyozás, a síkváltások és az illúziótlanság

d) Ilyenek a közbevetések, pontosító, utólagos megjegyzések, „magyarázatok”, a fonál elvesztése („*ejt – mibe is – kétségbe*”). Zárójeles, gondolatjeles fűzések, vessző helyett pont, köztiszóval kezdődő mondatok. A soráthajlások (34 sorvégből 13-ban, pl. „*És az ütő tenyéréként | folytatódják csuklódban.*”). Az E/2. személyű odafordulás ismétlődő megerősítése („*Szőke fejed... vagy!... nem tilos tudnod... majd elboldogulsz... figyeljél.*”). A mindennapok tárgyai és élettényei, a társalgási stílusréteg köznyelvi szavai: pl. szerva, rolnizni, géppapír, ragasztó, sorbanállás.

T/7.

a)

VITURBIUS ACER FENNMARADT VERSE	HORATIUS: LEUCONOÉHOZ	Ó, LEUCONOE
A VERS INDÍTÁSA „Velem, veled: mi lesz? Nem kérdezni, nem beszélni.”	„Ne törd rajta fejed [...], életem életed merre űzi az ég..”*	„Ó, Leuconoe, a hosszútáv ejt – mibe is? – kétségbe.”
Tilos „Scire nefas –”	„– tudni tilos –”	„A Jöhető nem tilos tudnod (ó, a boldogult tilalmak aranykora, kultúrányira!...)”
A természeti kép „lám a földalatti keszonja fölött újra dohognak a szürke betonkeverők”	a tél, „ami most dühöng tajtékos habokat part fele űz, s megtöri szirteken.”	

Ital „Igyuk meg a sört [...] Hajtsd fel a korsót [...] s még egy sört!”	„szűrd meg a bort”	
A jövő „A levegőégbe süti farkát mind, aki a jövőt akarta...”	„és sose várd, nyílik-e holnapod.”	„A Jöhető nem tilos tudnod (ó, a boldogult tilalmak aranykora, kultúrányira!...) Inkább nem szükséges.”

c) Ez a részlet a Licinius Murena nyitóképére, az „arany közép” tanítására játszik rá. Egy másik sport nyelvén, de hasonlóan dinamikus helytállást fogalmaz meg utána, mint amelyet a Horatius-vers végén tapasztaltunk.

d) csak példaképpen:

STÍLUSRÉTEG	VITURBIUS ACER FENNMARADT VERSE	Ó, LEUCONOE
Hétköznapi, semleges	pl. favedrek „Velem, veled: mi lesz? [...] Igyuk meg a sört...” stb.	pl. hosszútáv alapállás, szerva, asztal, labda, ütő, rollnizni, géppapír, 10/100
Közönséges (vulgáris)	kussoló „Nem kérdezni, nem beszélni.”	
Választékos	satnyán, lám, keszon, provinciák	szélelbelélt igék elboldogulsz, cseperedő, házibarát, szemlélődő öröm, „fekete vagy zöld mélybárszony ruha”
Emelkedett-költői	dér fenytéke “szőke hajadba vegyül szürkével a piszkos öregség” „A levegőégbe süti farkát mind, aki a jövőt akarta...”	mézcukor-ragacsos ígéretetek a Jöhető „a kerék átnylallt testükön”

5. lépés: 8. feladat

T/8.

117. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

Ha a megbeszélésre a csoportos munkaformát választjuk, akkor olyan párokat ültessünk össze, akik az egyik, ill. a másik verssel foglalkoztak. Így két pár alkot egy csoportot és mindkét versről

tudnak beszélgetni. Ebben az esetben nem marad idő a frontális feladatellenőrzésre, de ezt némi-képp kiválthatja a keretes szöveg elolvasása. Gyengébb képességű csoportokban inkább a közös, frontális megbeszélést válasszuk!

Kiemelt készségek, képességek: asszociációs gondolkodás képessége, együttműködési készség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportos vagy frontális munka

Módszerek, eljárások: megbeszélés

8. Beszéljétek meg eddigi munkátokat!

- a) Mit találtatok érdekesnek a két versben?
- b) Fogalmazzatok meg, milyen viszonyban áll a két vers a horatiusi eredetivel! Milyen eltérő választ adnak arra a kérdésre: miért ne kutasd a jövőt?
- c) Olvassátok el a Petri-versekről szóló összefoglalást, és vessétek össze saját eredményeitekkel!

LEUCONOÉVAL SÖRÖZNI ÉS PINGPONGOZNI

A Viturbius Acer fennmaradt verse a Prágai tavasz leverésének élményéből született.

1968-ban sok minden történt a világban. Nyugaton diákmozgalmak indultak, politikai gyűjtő-nevén az újbaloldal, kulturális nevén a híres beat-nemzedék. Az Egyesült Államokban a mozgalom közrejátszott abban, hogy hosszú emberjogi küzdelmek után végre alkotmányba iktatták a feketék jogegyenlőségét, és még ebben az évben tárgyalásokat kezdtek a vietnami háború befejezéséről. A diákmozgalmak a nyugati világ egészében mélyreható változásokat idéztek elő az élet szinte minden területén: a gazdaságban, az oktatásban, a szexuális szokásokban, a gyermeknevelésben, az életmódban. Magyarországon mindebből nagyon kevés volt érezhető, közvetlenül legalábbis. Itthon a pártvezetés 1967-ben meghirdette az „új gazdasági mechanizmust”, ami kicsivel nagyobb mozgásteret adott volna a piac önszabályozásának. Csehszlovákiában pedig országos reformmozgalom bontakozott ki „az emberarcú szocializmus” megteremtéséért. A Prágai tavasz – így hívták az 1968 első felében indult demokratizálódási folyamatot – nyárra szólás- és sajtószabadságot hozott, lehetővé tette a társadalmi-gazdasági kérdésekről való nyílt eszmecsere-t. Magyarországon pedig felkeltette azt a reményt, hogy Csehszlovákiával és Lengyelországgal szinkrónba kerülve, békés reformok útján valósuljon meg az a demokratikus átmenet, amely az 1956-os forradalommal elbukott. Mindenki abban reménykedett, hogy a katonai beavatkozás ezúttal elmarad. Nem maradt el. Csehszlovákia lero-hánása, amely 1968. augusztus 21-én következett be, számunkra azért volt különösen tragikus, mert a Szovjetunió három szövetségeseivel, közöttük a magyar hadsereggel hajtotta végre. Őszre megtörtént a visszarendeződés: a Prágai tavasz – s számunkra az új gazdasági mechanizmus – ígérete szerte-foszlott. Azzal a szégyenérzettel ráadásul, hogy ebben nekünk is részünk volt. A Petri-vers szavaival élve: a mi harci szekereink-tankjaink is ott zörögtek a hadiúton, egy szomszéd provincia felé. A „jöv-őt akarni” a rendszer megreformálásába, az emberarcú szocializmusba vetett hitet jelentette: 1968 őszén ez egyszer s mindenkorra illúzióknak bizonyult. Nem lesz változás. Ráadásul az ország elzárva marad azoktól a reformfolyamatoktól is, amelyek a nyugati világot ekkor kezdik átalakítani. Ezen az

őszön volt az első táncdalfesztivál Magyarországon, amelynek siker csapat a Illés együttes lett. Az Illés lett a mi Beatlesünk: dalaik a saját hagyományainkhoz és a nyugati világhoz való tartozásunkat egyaránt jelentették. „Virág sincsen, te sem vagy már, miért hagytuk, hogy így legyen” – énekelték az emberek az Illéssel. Ezt az illúziótlanságot fejezi ki Petri György verse is.

Ezt a verset az elnémulások és az erőszak képei uralják. A „jövőről nem beszélni, mert tudni tilos” Horatiusnál sem túl biztató távlat, de ott kiegyensúlyozzák a jelen lehetőségei, értékgazdagsága: érdemes is a jelent választani. Petri György verse viszont egy nemzedék politikai-történelmi tapasztalatát foglalja össze a jövővel kapcsolatos hitelenségével.

Az Ó, Leuconoe című vers hangvétele oldottabb, csevegőbb. Apa beszél a lányához. A carpe diem tanítása most ebben a kapcsolatban fogalmazódik újjá: egy ábrándozó lány számára kínál életrecepteket. Messzire vágyakozni sem tilos. De érdekesebb a jelenvalóra figyelni. A pingpong-hasonlat a Licinius Murenához írt ódára játszik rá. „Se túlközel, se túltávol” ne állj az asztaltól – ne hajózz a parttól. „Érezned kell az asztalt, meg a labda hangját”, eggyé válnod az ütővel – vitorlával, változó szelekkel. Ésszel játssz – hajózz! A napjaid filléres érmék, jól oszd be őket – szól a második hasonlat. És miközben gondos munkádnak hála, fillérjeid helyükre kerülnek, és a játékodat jól játszod, „sorbanállás közben lehet beszélgetni”. Vagyis megtapasztalhatod az együttlét örömét, amely Horatiusnál is érték.

Mindkét vers a Leuconoe-ódát idézi meg. A Horatius-vers motívumai magukkal hoznak valamit eredeti jelentésükből és hangulatukból, de beépülnek az új szöveg világába. Horatius nemes boraiból korsó sör lesz, habja apadt, a mediterrán tájból ideszakadt tuják favedrekben satnyulnak, a provinciák kussolnak: Horatius világa profán átváltozáson megy keresztül. A Petri-vers jellegzetessége, hogy különböző rétegekből, szólamokból építkezik. Az emelkedett és a hétköznapi egymásba alakul: a háborgó Tirrén-tenger a metróépítkezés fölfordulásává válik, a pingpong-meccs pedig életmetaforává. A stíluskontrasztok világok közötti párhuzamokat és ellentéteket érzékeltetnek: a birodalmi gépezet most is jól működik, csak most nem a római; vagy nem tilos a jövőt firtatni, csak épp nem szükséges stb. A széttartó stílusok közötti egységet az erős személyesség teremti meg: mindennek személyes tétje, hitele van. Petri György költészetének alaphangja ez a profanizáló lírai személyesség.

REFLEKTÁLÁS

6. lépés: 9. feladat

T/9.

118. oldal

Házi vagy szorgalmi feladat

Tanári instrukciók

Erre a feladatra az órán már aligha marad idő, legyen otthoni munka: házi feladat vagy szorgalmi. Felolvasásukkal indulhat a következő óra.

Figyelem: ha a Jókai-részletet otthoni elolvasásra szánjuk, akkor ne felejtjük el feladni házi feladatnak! (Ld. a 7. lépés instrukcióját.)

Kiemelt készségek, képességek: szövegalkotás, fantázia, kreativitás, kritikai gondolkodás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: kreatív írás

9. „Életed egy nagy zsák...”

Írj egy hasonlatot az életről, és az Ó, *Leuconoe*-vershez hasonlóan fejtsd is ki, magyarázd meg jó tanárosan! Legyen címzettje is a tanításodnak: írd egy osztálytársadhoz!

RÁHANGOLÓDÁS

7. lépés: 10. feladat

T/10.

119. oldal

5 perc

Tanári instrukciók

A Jókai-szöveg feldolgozásában **két utat** választhatunk. Feladhatjuk otthoni olvasásra (ekkor is a T/11. alatt szereplő szöveget olvassák!), s akkor az órai munka a már megismert szöveghez kapcsolódik. (A 8. lépés ekkor kimarad, több idő jut az egyéni keresgélésre, a csoportos megbeszélésre és a reflektálásra. Az óra időbeosztásában csillaggal jelöltük azoknak az időkeretét, akik otthon elolvasták a regényrészletet.) **Vagy** az órán olvassuk el: ekkor a szakaszos olvasás eljárását javasoljuk (ez a 8. lépés).

Vezessük be röviden a Jókai-szemelvényt! (A szemelvényben a „*Truditur dies die*” Horatius-idézet, a fejezet végén Garanvölgyi Horatius-kötetét kezdi olvasni. Ez a párhuzam tehát a szemelvény alapján nem olyan magától értetődő.)

Kiemelt készségek, képességek: történelmi tájékozódás, megszerzett tudás felidézésének képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: tanári bevezetés

...függetlennek maradni

Jókai Mór: *Az új földesúr* – részlet

10. Horatius és a passzív ellenállás

Olvassátok el a bevezető szöveget!

A következőkben nem egy Horatius-vers hatásáról lesz szó. Inkább egy olyan magatartásformáról, amely elsősorban Horatius közvetítésével jutott el Magyarországra. Lényege, hogy nehéz időkben, a szabadság külső korlátozásával szemben az ember önkorlátozással őrizheti meg benső szabadságát és erkölcsi elveit. Ez a magatartás passzív ellenállás néven vonult be a történelemkönyvekbe: a magyar nemesség egy részének viselkedését jellemezte az 1848–49-es forradalom és szabadság-

harc leverését követő időkben. Ennek állít emléket Jókai Mór *Az új földesúr című regényében.*

A regény a szabadságharc leverése után, 1849 telén kezdődik. Hazatérnek, akik életben maradtak, és mernek visszatérni otthonukba. Baradlay Ödön például, a kőszívű ember egyik fia, rettegve és kétségek között halad úttalan utakon, mocsáron át, nem tudja, mi várja őt otthon. Jenő öccse közben vállalja a fivére tetteiért járó halálbüntetést. A Családi kör vacsoraasztalához béna harcfi telepedik és a forradalmat élte. Petőfiről nem tudják, hol van, tavasszal már megjelennek az ál-Petőfik, egy ilyen *Az új földesúrba is betoppan.* Jókai pedig a Bükk mélyén egy kis faluban, Tardonán rejtőzik.

Hogyan dolgozza fel ezt a helyzetet egy nemesember, miután a szabadságharcból hazatér? Hogyan jelennek meg magatartásában a sztoikus minták és Horatius?

Erre keresünk választ a szemelvény elolvasásával.

JELENTÉSTEREMTÉS

8. lépés: 11. feladat

T/11. 119. oldal
25 perc

Tanári instrukciók:

A szakaszos olvasásra a következőt javasoljuk:

A tanár kezdje a felolvasást. Ahol kell, megállhatunk, egy-két szavas magyarázatot fűzhetünk a szöveghez. Majd adjuk át egy tanulónak. Ha a szöveg nagyon nehéznek bizonyul, akkor vegyük vissza az olvasást.

1. Első szakasz: „Ilyenformán truditur dies die.” (4 perc)

Ha erre a gyerekek a sok idegen szót, a szöveg érthetlenségét mondják, magyarázzuk, aminél az olvasáskor nem álltunk meg, és utaljunk a jegyzetekre.

a–c) Az első megállásnál kérjük meg őket, hogy készítsenek jegyzetet a kérdések alapján, vagy tegyék fel saját kérdéseinket. Legfontosabb cél a szövegértés, vagyis hogy ebben minél jobban tudjuk segíteni tanítványainkat.

d) Aztán olvassuk el a következő (zárójeles) bekezdést, és kérdezzük meg, mivel magyarázza az elbeszélő a latin szavakat! Próbáljuk ezt elmagyarázni magunk is. (6 perc)

e) Ezután folytathatjuk a jóslás eljárásával: vagyis kérdezzük meg a gyerekektől, szerintük hogyan folytatódik az elbeszélés, mit várnak tőle? Jóslásukat néhány mondatban fel is jegyezhetik. (4 perc)

f) Végül a továbbolvasáshoz adjunk egy szempontot: a továbbiakban milyen élmények érik Garanvölgyit, és hogyan reagál rájuk?

Ezután folytathatjuk az olvasást.

2. Második szakasz: „Legalább nem hűtöm meg magamat.” (3 perc)

Itt csak annyira álljunk meg, hogy megkérdezzük, értik-e, van-e probléma, lehet-e folytatni. (1 perc)

3. Harmadik szakasz: „No de semmi.” (4 perc)

A szakaszos olvasást tehát összesen 22 percre tervezzük, a bevezetéssel együtt várhatóan 25-30 percet vesz majd igénybe. Figyeljünk arra, hogy a regényrészlettel való ismerkedés lehetőleg sze-

rint élményszerű legyen, megjelenjék benne a szöveg humora, logikája. Igyekezzünk a helyzetet, a folyamatot minél érthetőbbé tenni.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, hangos olvasás képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: szakaszos olvasás

11. Olvassuk el a regény első lapjait részletekben (szakaszos olvasással)!

Ne ijedjete meg: sok-sok ma már ismeretlen, szokatlan szó van benne. De egy helyen magyarázatot is kapunk arra, hogy miért, és a továbbiakban a regény olvashatóbb lesz... Itt egy ép ésszel alig elviselhető, az ember természetétől idegen helyzet kifejezésére szolgál a maga korában is mesterkélt beszédmód.

RÉGI EMBER, ÚJ IDŐ

(részlet Az új földesúr első fejezetéből)

„Cogito; ergo sum.”

(Gondolkozom; tehát vagyok.)

Tehát, ha „non cogito”, akkor „non sum”.

Én pedig máttul fogva nem gondolkozom semmit, híreszteljétek ki, hogy meghaltam. Meglehet ugyan, hogy élek, hála a komáromi kapitulációnál kezembem nyomott geleitscheinnak; s dacára annak a muszka lándzsának, amely Szebennél az oldalamba törött; hanem én egyáltalában nem tudom megmondani az okát, hogy miért, és különösen, hogy miért tovább, mikor a fű éppen olyan szépen kinő, ha én nem nézem is, s az idej termés tökéletesen úgy elfogy a maga útján, mintha én nem segíteném is fogyasztani. Hanem hát az Úr rendelte, hogy olyan állatok is legyenek a világon, amik félig növények; tehát – vegetáljunk!!! Ilyenforma beszédeket lehetett hallani az öreg Garanvölgyi szájából azokon a korán beállt téli ködös estéin egy nagyon szomorú esztendőnek, midőn egynéhány millió ember abban a kedélyállapotban volt, hogy nem szerette azt kérdezni; mi újság odakinn.

Az öregúr elég jókor vetődött még haza a hadjárat után, hogy tapasztalhatta, miszerint csürei üresek, földjei harmadából sincsenek beszántva, s fundus instructusáról éppen nincs, aki beszámoljon. Nagy birtoka, mely tízezer holdat foglal magában, tisztek, cselédek, ekék, szekerek, ökrök, lovak és birkák nélkül; házi bútorain keresztül vonult hadsereg gazdálkodásának tanújelei, tárcájában egypár ezer forint olyan bankjegyekben, amiket mutogatni is veszedelem.

Hanem hát ki törődne ilyen apróságokkal, mikor olyan nagy dolgok elvesztek!

Az ember meghúzza magát a szobájában, néha átrándul az ismerőseihez, nagyokat iszik, ha rossz kedve van, akár van *kiért* inni, akár nincs. Legrosszabb esetben reggeltől estig ütheti a filkót puffra, magához hasonló nagy urakkal, kiknek részint volt, részint lehetett volna nagy gazdaságuk, részint még van is, ami mindegy, azért csak egyforma szegény az mind; egy-egy lengyel menekült is csak vetődik a házhoz, aki a tarokk-komániát kíségeti; ha pedig senki nincs is, az se baj: rágyújt az ember a pipára, s füstöl, míg beesteledik. Hébe-hóba egy-egy hitelező vagy valami ravasz atyafi pörbe idéz-teti az embert, bízván a „favor in iudice” most kedvező alkalmában, s ez aztán egy kis „emócióra” is ad alkalmat: az emberrel legalább észreveteti, mint a köszvényes titillációk, hogy az életerő még működik benne.

Ilyenformán „truditor dies die”.

Szakítsuk itt meg az olvasást, és gondolkodjunk el azon, ami olvastunk!

- a) Mit tudtunk meg eddig a történelmi korról, a szabadságharc utáni világról?
- b) Milyen élmények érik Garanvölgyit, és hogyan reagál rájuk?
- c) Feltűnt-e valami a szöveg olvasása közben?

(Sose bosszankodjál másodszülött olvasóm, hogy annyi latin mondást találsz egy lapon, ez is a kor kedélyhangulatához tartozik. A klasszikusok nyelvéhez, mint egy ókori azilumhoz menekülünk néha, mikor az újkor civilizációja nagyon szorongat bennünket. Héj, mikor még minden diákul ment, nem merték volna azt mondani – no de elég. Az ember fűhöz-fához folyamodik védelemért, s ha az élők nem segítik, a halottakhoz fordul.)

Tehát bizony csak truditur dies die; egyik nap tolja a másikat.

- d) Mivel magyarázza az elbeszélő a sok latin szót?
- e) Szerinted hogyan folytatódik az elbeszélés, mit vársz tőle? Jegyezd fel jóslásodat néhány mondatban!
- f) A továbbiakban milyen élmények érik Garanvölgyi Ádámot, és hogyan reagál rájuk? Erre figyelj olvasás közben, s néhány emlékeztető szót is papírra vethetsz a margón!

Egy ilyen kedve ellen előretolt napon azt mondák Garanvölgyinek, hogy egész tökéletességgel mégsem lehet a világot kizárni a szobából, a politikai változások ellen semmiképpen sincs az ember azáltal biztosítva, ha azt mondja: hallgatni fogok, mert azok felkeresik az embert legcsendesebb odújában is, s megtámadják a dohánydöböze közepében. – Már ezentúl nem lehet „szűzdohányt” színi: be van hozva a monopólium; a dohányt csak trafikából lehet hozatni, különben házmotozásnak teszi ki magát az ember, s ha tiltott kedvencét megkapják nála, nagy pénzzel lesz adósa a státusnak.

Garanvölgyi Ádám erre azt mondta:

– Jól van. Nem fogok dohányozni többet. Legalább jobb étvágyam lesz.

És azzal fölvetete a padlásra ősi tajtékpipáit, a minden veszedelemben hű kísérőket, mik annyi veszteségből egyedül maradtak meg családi klenódiiumképpen, és soha többet nem dohányozék vala.

Majd ismét egy másik húzva-vonva jött napon azzal a hírrel örvendezteték meg, hogy bizonyára a bor is akció alá esik, már ezután majd csak felsőbbek engedelmével lehet csapra ütni a hordót, s meg kell adni az árát jókedvnek és haragnak, mert az ember mindkét esetben mentül többet „fogyaszt”, annál többet kontribuál.

– Jól van. Tehát nem fogok több bort inni. Legalább jobban alszom.

És azontúl nem nyúlt hozzá semmiféle italhoz, kivéve a vizet.

Egy újabb, senkitől nem kívánt napon ismét arra a jó hírre ébredt, hogy a játékkártyák is bélyeget kapnak, már ezentúl azokon is ott lesz a sas.

– Jól van, tehát nem fogok többet kártyázni; – legalább nem vesztek.

És megtartotta fogadását.

Megint virradt, a természet rende úgy hozta magával, hogy reggel legyen. Garanvölgyinek egy kurrenst hoztak, amelyben tudtul adatik, hogy ha vadászni akar, puskát csak a megyefőnök engedélye mellett tarthat, nyerget pedig csak azon esetben, ha az illető járásbeli biztosnál reverzálist ad maga felől, hogy e veszedelmes huszáringredienciát nem használandja a státus jóllétével nem egyező célokra.

– Jól van – mondta Garanvölgyi Ádám –, tehát ezentúl nem vadászom és agarászom többet. Legalább nem hűtöm meg magamat.

- g) Itt megint álljunk meg egy percre! Gondold végig, mi történt tehát! Egybevág-e a jóslásoddal? Jelöld meg, amit a lábjegyzet segítségével sem értesz a szövegben! Ha jegyzetelsz a margón, és szükséges, egészítsd ki néhány szóval!

Egyszer aztán azt is megtudta, hogy ha az ember a szomszéd faluba át akar látogatni, előbb útlevele van szüksége, amit a székvárosban lehet kapni két tanú jóállása mellett, hogy csakugyan igaz járatban van, s minden sisakos vitéznek előmutatni az úton, s keze írását összehasonlíttatni mindjárt in facie loci, ahol in flagranti „betretoltatott”.

– Jól van – monda rá az öreg szittyá –, tehát ezentúl itthon maradok a faluban, nem megyek sehová. Legalább nem dűlök fel a kocsival az úton.

És azontúl nem ment tovább sétálni sem a kertek aljánál; ez volt a leghosszabb út, amit tett, még a vetéseit sem nézte meg soha.

Egyszer aztán azt a legújabb intézkedést tanulta meg, mely szerint múlhatatlan szüksége van a státusz orgánumainak ellenőrizni azon kihágást, miszerint némely elégületlenek szokatlan alakú főveget viselnek, s a gondviselés rendeleteibe való nem-egyezésüket azzal iparkodnak tanúsítani, hogy a kalapjaikon levő szalagot a karimán túl engedik csüggni, annál fogva aki kellemetlen kérdezősködéseknek nem akarja magát kitenni, ennyi és ennyi hüvelyk, vonal és minőség meghatározását vegye figyelembe, mielőtt kalapjával kilépne az utcaajtón.

– Ez is jó – monda Garanvölgyi. – Tehát ezentúl nem megyek ki a házból. Legalább nem szaggatok több csizmát.

És megtartá szavát. Azontúl csak a kertjében sétált, s ha beszorult, foglalkozott pöreivel, amik rögtön megelevenültek a dolgok rendbejöttével, mint az ősszel elhullott légy, ha télen ráfűtik a szobát.

No még egyszer aztán kijött, hogy ezentúl pörlekedni csak oly módon lesz szabad, ha az ember előbb olyan papírost vesz, ami már jogosítva van a bíró előtti megjelenésre; s egyúttal megtanul különbséget tenni kisebb és nagyobb bélyegilletmények között.

– No – hát legyen meg ez is. Tehát ezentúl nem fogok pörlekedni.

És azzal összezsinegelé pöriratait, betette a szekrénybe, felmondott a prókátorának. Aki ellen neki van követelése, hadd szaladjon vele, akinek pedig őellene van, az hadd jöjjön, – ő nem felel többet senkivel.

És aki jártas az etnográfiaiban, az tudni fogja, hogy mikor a magyar ember lemond arról, hogy dohányozzék, hogy bort igyék, hogy ismerőseivel összejöjjön, hogy vadászni járjon, hogy az utcára kimenjen, az mind elég nagy eset, de mikor arra szánja magát, hogy nem perlekedik többet: az már az „ultima Thule !”

Hanem utoljára is nagyon meg találta adni az árát ennek a „passzív ellenállásnak”.

A mindent „laissez faire” következtében majd a hámos lovait egzekválták, majd egyik-másik pajtájára nyomták rá a hivatalos pecsétet, majd még azzal is fenyegették, hogy „personalhaft”-ot eszközölnek ki ellene; de amikkel ő mind sztoikus egykedvűséggel nem törődött. Az utóbbira éppen nagyon vásott a foga: szerette volna tudni, hogy ő, ki vénségéig mindig a maga emberségéből élt, s sohasem jutott hozzá, hogy valaha egy napszámra valót bírt volna megkeresni fáradsága után, hogyan tudná annyira vinni, hogy egy egész esztendeig eltartassa magát más költségén, csupán azon tudománya által, hogy nem tud megfizetni.

No de semmi.

NON COGITO, NON SUM: nem gondolkodom, nem vagyok

HÁLA A KOMÁROMI KAPITULÁCIÓNÁL KEZEMBE NYOMOTT GELEITSCHENNAK: 1849 őszén Komárom védői Klapka György vezetésével a világsi fegyverletétel után is kitartottak, s csak október 2-án adták meg magukat, vagyis kapituláltak. Ekkor a vár védői menlevelet kaptak (Geleitschein) arról, hogy bántódásuk nem eshet. Komárom különben Jókai szülővárosa volt. A szabadságharc után az író annak köszönhetette életét, hogy noha nem volt a város védői között, felesége, Laborfalvi Róza felvettette nevét a város mintegy 30 000 védője közé, s így a büntetlenség rá is vonatkozott. A két helységnev – Nagyszében és Komárom – Garánvölgyivel kapcsolatban pedig azt jelenti, hogy hősünk ott volt Bem József híres erdélyi hadjáratában, és a szabadságharc legkitartóbb hívei között, Komáromban.

MUSZKA: orosz

EGY NAGYON SZOMORÚ ESZTENDŐNEK: 1849 teléről van szó

FUNDUS INSTRUCTUS: telek, házhely

ÜTHETI A FILKÓT PUFFRA: kártyázhat

TAROKK-KOMPÁNIÁT: a tarokkjátékhoz négy ember kell, így teljes a kompánia, a társaság

FAVOR IN JUDICE: kedvező bírósági eljárás (amelyre az számíthatott, akinek a szabadságharcban kompromittálódott emberrel szemben volt követelése)

EMÓCIÓ: érzelem

KÖSZVÉNYES TITILLÁCIÓ: csiklandozás, zsibbadás, amely a köszvényes fájdalmat követi

TRUDITUR DIES DIE: „egyik nap tolja a másikat” (Horatius)

AZILUM: menedék. Róma alapításakor azilumot hirdettek, vagyis azt, hogy senkitől sem kérdik, miért hagyta el előző otthonát, ha részt vesz az új település felépítésében. Ilyenkor sokan lehetőséget kaptak arra, hogy új életet kezdjenek, a város pedig munkás kezekkel gyarapodott.

DIÁKUL: latinul

SZŰZDOHÁNY: olyan dohány, amelyet a termelő elrejtett a hatóság elől, s nem fizette meg érte az államkincstárnak járó illetéket („finánc nem látta” dohány)

STÁTUS: állam

KLENÓDIUM: ereklye, drágaság, féltve őrzött kincs

AKCIZA ALÁ ESIK: adóköteles

KONTRIBUÁL: adózik

KURRENS: rendelet

REVERZÁLIS: kötelezvény

HUSZÁRINGREDIENCIA: támadófegyver

IN FACIE LOCI: azon nyomban

IN FLAGRANTI „BETRETOLTATOTT”: a tett közben rajta lett kapva (latin, német)

A STÁTUS ORGÁNUMAI: a hatósági személyek, hivatalnokok

PRÓKÁTOR: ügyvéd

ETNOGRÁFIA: néprajz

„ULTIMA THULE!”: Thule a görög-római hitvilágban a legtávolabbi föld nyugaton, ahol az alvilág bejáratát sejtették (valószínűleg a mai Shetland-szigetek).

„LAISSER FAIRE” (EJTSD: LÁSSZÉ FER): ‘hagyjad, hadd csinálja, hadd menjen a maga útján’ (francia); az a viselkedés (gazdaságban, nevelésben), amely nem állít korlátokat, mert a szabad kezdeményezések, az önállóság híve; Garánvölgyivel kapcsolatban viszont ezt jelenti: ‘mivel mindenbe beletörődött’ vagy ‘ennek az egykedvűségnek következtében’

EGZEKVÁLTÁK: elkobozták, a hivatalos rendeletet foganatosították

PERSONALHAFT: letartóztatás

9. lépés: 12–13. feladat

T/12–13. 124. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

A 12. feladat egészét akkor ajánljuk, ha a gyerekek már otthon megismerkedtek a szöveggel (20 perc). Ha az órán olvasták először, akkor a közös olvasást a *jóslás* megbeszélése kövesse: ki az, aki valami egészen más folytatást várt? Ezután következzenek a 12. feladat d) része páros munkában és a 13. feladat (10 perc). Ezek közös megbeszélésére mindenképp maradjon idő (10. lépés).

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, problémalátás, lényegkiemelés képessége, logikus gondolkodás képessége, együttműködési készség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: páros, illetve csoportmunka 4 fős heterogén csoportokban*

Módszerek, eljárások: olvasás, kiemelés, jegyzetkészítés

12. Alkossatok négyfős csoportokat!

Osszátok el egymás között az alábbi feladatokat, dolgozzatok külön rajtuk, majd keressetek választ közösen a 13. feladat kérdésére!

- Emeld ki azokat a mondatokat, amelyek a történelmi helyzethez kapcsolják a szöveget! Igazold ennek alapján azt, hogy a szöveg arról szól, hogyan reagál valaki a történelmi változásokra!
- Emeld ki azokat a mondatokat, amelyek Garanvölgyi magatartását indokolják! Szerinted miért viselkedett így Garanvölgyi Ádám?
- Az olvasást nagyon megnehezítik a latin eredetű régies kifejezések. Keresd meg azt a részt, amely a latin szavak használatáért mentegetőzik! Mivel magyarázza a sok latin mondást? Tudnád-e ezt Garanvölgyi Horatiusból merített sztoikus magatartásához kapcsolni?
- Írj vázlatot a visszavonulás folyamatáról: milyen változásra hogyan reagál Garanvölgyi? Írhatod Garanvölgyi saját szavait is, vagy megfogalmazhatod magatartását.

ESEMÉNY, RENDELET	GARANVÖLGYI VÁLASZA
A szabadságharc elveszett, de a szabadságharcos él, és nem tudja ezután, hogy miért.	
A szabadságharcból hazatérő ember romokban találja gazdaságát.	
(1) Csak adózott dohányt szabad vásárolni, ellenkező esetben házkutatást, büntetést helyeznek kilátásba.	

(2) Csak adózott bort szabad fogyasztani.	
(3) Ezentúl a kártyákon is feltüntetik az állam pecsétjét, a kétfejű sast.	
(4) Vadászpuskát csak a megyefőnök engedélyével szabad tartani, még a nyeregről is nyilatkozni kell.	
(5) A lakóhelyet csak útlevelel szabad elhagyni, ezt a fővárosban állítják ki, és bárhol ellenőrizhetik.	
(6) Nem szabad akármilyen formájú kalapot föltenni, s rajta a szalag sem lehet a meghatározottnál hosszabb.	
(7) Csak hivatalos papíron szabad peres ügyet vezetni, és megfelelő illetékbélyeggel ellátni.	
Elkobozzák lovait, pajtáit, végül letartóztatását is kilátásba helyezik.	

13. Mi a véleményetek Garánvölgyi viselkedéséről? Fogalmazzátok meg a fentiek alapján, szerintetek mi a *passzív ellenállás* lényege!

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

T/12.

c)

A későbbiekben ez a nehézkes, idegen szavaktól hemzsegő beszédmód csak bizonyos szereplők beszédére lesz jellemző (pl. doktor Grisákéra), akiknek emberi minőségét, erkölcsiségét fejezi ki felületes, zavaros beszédük. Itt tehát egy lehetetlen történelmi helyzet leírására szolgál az idegen szavak kényelmetlen sokasága; később a jellemzés eszköze lesz. A zárójeles megjegyzés szerint pedig menedéket is jelenthet a latin szó – úgy, mint a horatiusi magatartás. Ezt azért fontos végiggondolni, hogy tudjuk: Jókainak sem természetes beszédmódja ez, hanem általában valami szándéka van vele.

d)

ESEMÉNY, RENDELET	GARANVÖLGYI VÁLASZA
A szabadságharc elveszett, de a szabadságharcos él, és nem tudja ezután, hogy miért.	„...tehát – vegetáljunk!!!”
A szabadságharcból hazatérő ember romokban találja gazdaságát.	„Az ember meghúzza magát a szobájában, néha átrándul az ismerőseihez”, iszik, kártyázik, pipázik, hébe-hóba pereskedik...
(1) Csak adózott dohányt szabad vásárolni, ellenkező esetben házkutatást, büntetést helyeznek kilátásba.	„– Jól van. Nem fogok dohányozni többet. Legálább jobb étvágyam lesz.”

(2) Csak adózott bort szabad fogyasztani.	„– Jól van. Tehát nem fogok több bort inni. Legalább jobban alszom.”
(3) Ezentúl a kártyákon is feltüntetik az állam pecsétjét, a kétfejű sast.	„– Jól van, tehát nem fogok többet kártyázni; – legalább nem vesztek.”
(4) Vadászpuskát csak a megyefőnök engedélyével szabad tartani, még a nyeregről is nyilatkozni kell.	„– Jól van, tehát ezentúl nem vadászom és agarászom többet. Legalább nem hűtöm meg magamat.”
(5) A lakóhelyet csak útlevéllal szabad elhagyni, ezt a fővárosban állítják ki, és bárhol ellenőrizhetik.	„– Jól van, tehát ezentúl itthon maradok a faluban, nem megyek sehová. Legalább nem dűlök fel a kocsival az úton.”
(6) Nem szabad akármilyen formájú kalapot fölteni, s rajta a szalag sem lehet a meghatározottnál hosszabb.	„– Ez is jó. Tehát ezentúl nem megyek ki a házból. Legalább nem szagatok több csizmát.”
(7) Csak hivatalos papíron szabad peres ügyet vezetni, és megfelelő illetékellyel ellátni.	„– No – hát legyen meg ez is. Tehát ezentúl nem fogok pörlekedni.”
Elkobozzák lovaikat, pajtaikat, végül letartóztatásukat is kilátásba helyezik.	Megőrzi egykedvűségét és kíváncsian várja a folytatást.

10. lépés: 14. feladat

T/14.

127. oldal

10 perc

Tanári instrukciók: Beszéljük meg az előző csoportos vagy páros munka alapján most már közösen a fő kérdéseket. Mindenképpen hagyjunk időt a c) kérdésre, ez egyben reflektálás is.

Kiemelt készségek, képességek: szóbeli kifejezőkészség, lényegkiemelés

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: közzététel, megbeszélés

14. Beszéljétek meg most már közösen a regényrészletet!

- Milyennek látjátok, hogyan értékelitek Garanvölgyi Ádám helyzetét és viselkedését?
- Mit jelentett a passzív ellenállás Jókai regényrészlete alapján?
- Milyen más magatartást tudnátok elképzelni ebben a helyzetben? Ti hogyan viselkedtetek volna?

GARANVÖLGYI ÁDÁM ÉS ALADÁR AZ ÚJ FÖLDESÚRBAN – A PASSZÍV ELLENÁLLÁS DICSÉRETE

A szabadságharc leverését megtorlások és a központi hatalom megerősítése követte. A hazatérő Garánvölgyi Ádámot széthullott gazdaság fogadja. Mivel a rendbetételére nincsen kilátás, a vidéki nemesi életforma szokásai közé vonul vissza. Pipázni, a szomszéd birtokosokkal kártyázni, iszogatni, hébe-hóba pereskedni – egy ország romjain: nem vigasztalódás egy cselekvésre született ember számára. Ezt a viszonylagos szabadságot is megnyirbálnák az új kormányrendeletek. Elárulná-e Garánvölgyi a szabadságharcot azzal, ha ezentúl a trafikból hozatná a dohányt? Azt válaszolnánk erre, nem, nem ezen múlik. De merre tartanak ezek a rendeletek? Ha az elsőnek még engedelmeskedik, hol lesz ereje nem engedelmeskedni? Ha a trafikból hozatná, ezzel részt venne a szabadságharc utáni új rendben, s engedelmességével legitimálná (törvényesnek fogadná el) azt a hatalmat, amely idegen birodalommal szövetkezve fojtotta vérbe egy ország szabadságtörekvéseit. Ha nem hozatná a trafikból, hanem továbbra is sajátját szívná, akkor ellenszegülne a rendeletnek, amiért törvényesen eljárhatnának vele szemben, tehát ellenszegülőként venne részt az új rendszer működésében. Nem részt venni az új világban, akár azon az áron is, hogy az ember szívének kedves dolgokról mond le: ez a passzív ellenállás lényege. Vagyis a szabadságot kívülről korlátozó hatalom kihívásaival szemben – a benső szabadság védelmében – az önkorlátozást választani.

Az ellenállásnak más formái is megjelennek a regény lapjain. Kampós kasznár, Garánvölgyi mindene például hetykén viseli régi kalapját, beszólogat, ha kell, és puskát rejteget a padláson, de egy jöttment csaló élőködik a nyakán, aki a bujkáló Petőfinek adja ki magát: Kampós alakja rokonszenves, de ellenállása súlytalan. Szemes Miska a környék betyárja, rajtaütései a betyárromantika sablonjai szerint igazságot szolgáltatnak a gyengéknek, ráadásul sose vesz rajta a játékon: csak hogy egy ország nem vonulhat fel az erdőbe betyárkodni. Van azonban egy Garánvölgyi Ádámmal fogható súlyú szereplő: az unokaöccse, Aladár. Ő Kufsteinban raboskodik évekig, még a heti egyszeri sétát sem veszi igénybe, könyvet sem kér, és köszöni, jól van: nem unatkozik. „Szeretek idebenn” – mondja derűsen a kor hírhedt sziklabörtönének egyik magánzárkájában. Szabadulása után aztán megy a Tisza gátjaira dolgozni, mert a mérnöki szakmát tanulta. A tiszai áradáskor pedig megteszi, ami megtehető, ezeket ment meg az áradó víztől. Garánvölgyi Ádám megfogadta, hogy nem lép ki többé a házból, Garánvölgyi Aladár megy dolgozni: az önkorlátozás és az értelmes cselekvés is sztoikus erény. Az új földesúr című regény egyik kérdése az, hogyan őrizheti meg az ember erkölcsi integritását egy bolond világban.

A benső szabadság és erkölcsi szilárdság sztoikus hagyományát elsősorban Horatius közvetítette a magyar nemesség számára. Nem véletlen, hogy az elbeszélő a latin nyelvet nevezi végső menedéknek, „mikor az újkor civilizációja nagyon szorongat bennünket”. Hiszen a latin a XIX. században már nem a világbirodalom nyelve, hanem kultúrákövetítő: az értékek állandóságának nyelve volt. Az idézet szerint a szabadság nyelve, mint az 1960-as, 70-es évek rockzenét hallgató fiataljai számára az angol volt. (Persze tegyük hozzá, a nemesi kiváltságok nyelve is. De itt megtartó, értékközvetítő szerepéről van szó.) Az sem véletlen, hogy Garánvölgyi Ádám az első fejezet végén, miután kellemetlen látogatóját, az új idők szelleméhez alkalmazkodó ügyvédet lerázza, méhesébe vonul vissza, és Horatiusát emeli le a kasok közötti polcról, hogy olvasásába merüljön.

REFLEKTÁLÁS

11. lépés: 15–17. feladat

T/15–17. 129. oldal

5 perc

Tanári instrukciók

A jó időbeosztással ügyeljünk arra, hogy maradjon reflektálásra idő, és válasszunk a két feladat között, vagy bízzuk a választást tanítványainkra! Akik teljes egészében az órán dolgozták fel a szöveget, és nem maradt már idejük a reflektálásra, azoknak otthoni munkára adjuk fel az egyiket. (Nekik, ha nem írtak a Petri-vers nyomán kibontott hasonlatot, akkor erre az órára amúgy sem kellett készülniük.)

Figyelem: A következő óra elején három rövid versnek is el kell hangoznia, jó lenne, ha három szépen olvasó diákunkat kérnénk meg arra, hogy készüljenek föl az értő, kifejező felolvasásra. Ők hárman egymás mellett álljanak majd ki az osztály elé, és kint hallgassák majd meg egymás felolvasását is.

Kiemelt készségek, képességek: önreflexiós képesség, rajztudás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka

Módszerek, eljárások: írás saját magunk számára vagy rajzolás

15. Gondold végig, neked mit jelent, mennyire fontos érték a függetlenség! Mit gondolsz, hogyan változik ez majd később, milyen áldozatokat hoznál a függetlenségért?

16. Rajzold bele a keretbe, mi jelenti számodra a függetlenséget!

T/17. 131. oldal

Tanári instrukciók

A részletet felajánlhatjuk szorgalmiként azok számára, akiknek felkeltette az érdeklődését a téma.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, analógiás gondolkodás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka

Módszerek, eljárások: szövegolvasás és értelmezés

17. Az új földesúr alábbi részletében Ankerschmidt lovag, Garanvölgyiek új szomszédja, meglátogatja Aladárt Kufsteinban, hogy kiszabadítsa.

Olvasd el beszélgetésük részletét, és fogalmazd meg, miben követi a Garanvölgyi Ádámról szóló elbeszélés logikáját! Miért olyan gondtalan Garanvölgyi Aladár?

„Tapasztalt férfiak tudósításai szerint K*stein a státusbörtönök akadémiája.

Arad, Komárom, Józsefváros, a pesti újépület mind csak gimnáziumok és elemi tanodák hozzá képest; aki még csak ezekben végezte a kurzust, az ne is beszéljen; az csak félig van értesülve.

Már az ötödik évet tölti Garanvölgyi Aladár e nagy akadémiában.

Szobája hosszában négy lépés, keresztben három s nagyon kevés fényűzéssel van kiállítva; egy szék, egy ágy, egy asztal. Csak az ajtókra nem lehet panasz, az van három, mely egymásra nyílik. Ez fogalmat ad a fal vastagságáról, ahol a középső ajtó nyílhatik a két másik érintése nélkül.

Egy délelőtt szokatlan órában csörömpöltek a kulcsok Aladár hármaz záraiban, s eléje lépett egyike azon nagy uraknak, akiket ő nem ismert.

Ez volt Ankerschmidt lovag.

Ankerschmidt azt képzelte, hogy egy halvány, beesett arcú, megtört alakot fog maga előtt látni, kinek lelkét, kedélyét megfogta a börtön penésze, s ki a regényes monómánia egyik késő stádiumában teng már; s mennyire meg volt lepetve, midőn egy vidám, kedélyes ifjút lát fölkelni az asztal mellől, kinek életpiros arcán egy árnyéka nincs a bűnnek, homlokán hiányzanak a ráncok felkiáltójelei és komoly pauzái, szemei derülten ragyogók, s sötét hajzatában egy szál sem őszült meg időnek előtte.

A fogoly sietett megelőzni látogatóját az üdvözlésben.

– Jó napot, uram.

Ankerschmidt inte a tömlöctartónak, hogy hagyja magukra, s az visszahúzódott az ajtók közé.

– Ön Garanvölgyi Aladár? – kérde Ankerschmidt katonás nyers hangon a fogolytól. A lovag ezúttal katonai egyenruhát viselt.

– Úgy hínak, uram.

– Mióta van ön itt?

– Nem tudom, nincs naptáram.

– Nincs önnek semmi panasza felügyelőire?

– Semmi panaszom. Meg vagyok velük elégedve.

– Szabad önnek kijárni a szobájából?

– Hetenkint egyszer félóra.

– Nem találja azt kevésnek?

– Sőt ezt sem használok fel soha.

– Miért nem?

– Szeretek idebenn.

– S nem árt az ön egészségének?

– Sohasem szokott bajom lenni.

– Nincs önnek valami kívánsága?

– Nincs semmi. Éppen semmi.

– Nem unja magát?

– Nem. Hisz egyedül vagyok. Nincs aki untasson.

– S mivel tudja magát elfoglalni egész nap?

– Gondolataimmal.

– Nem adnak önnek könyveket olvasni?

– Nem tudom, mert nem kértem.

– Más foglyoknak meg van engedve gondolataikat leírni, képecskéket festegetni, apró faragványokat készíteni. Ön ezzel nem óhajt szórakozni?

– Nem. Mivel az íráshoz toll, a festéshez ecset, a faragáshoz véső szükséges, és azt mind kérni kellene.

– Nos aztán?

– És miután nekem úgy sincs egyéb társaságom, mint saját magam, szeretek azzal az emberrel, akivel együtt kell lennem, jó barátságban maradni.

– Eszerint ön saját maga nehezíti meg fogságát.

– Igaz uram, hogy súlyos dolog elítélve lenni, de még súlyosabb lenne, ha én magam is elítélném magamat.

– S nem óhajtozik ön az élet apró kényelmei után?

– Nem. Az ember akkor legboldogabb, mikor legkevesebbel beéri.

– Rokonait nem kívánná-e látni?

– Sőt igen sajnálnám őket, ha ilyen messze útra felfáradnának azért, hogy félóráig idegen emberek ellenőrzése mellett, idegen nyelven egypár nevetségesen közönyös frázist elmondjunk egymásnak. Nem érdemli a fáradságot.

– Nem volt önnek valakije, akit szeretett?

A fogoly nevetni kezdett erre a szóra.

– Dehogynem, uram, minden fiatalembernek volt az. Asszony, agár s más afféle.

– Ön egy kategóriába sorozza azokat?

– Bocsánat. Tudom, hogy hibáztam; s hogy miért tettem, mindjárt be is vallom. Ugyanis, midőn nagybátyámtól, aki egy kissé furcsa ember, utoljára elbúcsúztam, arra kértem, hogy valahányszor nekem levelet fog írni, menyasszonyommal is írassa a levélbe csak ezt a szócskát: „adieu”. A legelső levélben már ott volt az „addio”, de rendkívül iromba betűkkel írva, nagybátyám azután egy utóiratban megmagyarázta, hogy ezt az „adieu”-t menyasszonyom bizonyos okoknál fogva mellőzvéen lefirkantani, a tréfás öreg az agaram első lába körmei közé fogta a tollat, s azzal íratta oda; amiből én aztán megtudtam, hogy biz az én menyasszonyom nemigen epedez utánam többé, amit nagyon okosan is tesz szegény; hanem az agaram még most is hű hozzám, s manupropriáját minden levélben odamelléli, aláírva: „Cicke”.

Ankerschmidt azon vette észre, hogy ő maga is kacag a fogoly által elmondott mulatságos adomán, amit az oly jóízűen tudott előadni; hisz ő maga kezdte a nevetést, Ankerschmidtre csak órála ragadt át. Mikor aztán sokáig nevettek, és egyszer elhagyták, s egymás szeme közé néztek, azt látta mind a kettő a másik szemében, hogy ott valami könny van.”

(A két fogoly című fejezetből)

A PESTI ÚJ ÉPÜLET: börtön a mai Lipótváros területén, ennek udvarán végezték ki gróf Batthyány Lajost, a forradalmi kormány miniszterelnökét; az épületet azóta lebontották

KURZUS: tanfolyam, itt ironikusan a börtönben töltött időt jelenti

A MONOMÁNIA EGYIK KÉSŐI STÁDIUMA: az őrültség előrehaladott foka

PAUZA: szünet

„ADIEU”, „ADDIO”: Isten veled, franciául és olaszul

MANUPROPRIA: a magyar 'sajátkezűleg' (s. k.) megfelelője latinul. Itt aláírást jelent.

RÁHANGOLÓDÁS

12. lépés: 18–19. feladat

T/18–19. 134. oldal

5 perc

Tanári instrukciók

A ráhangoló feladattal azt szeretnénk körüljárni, hogy mit értenek a gyerekek büszkeség alatt, milyen saját élményük, elképzelésük van ezzel kapcsolatban. Ezt csak párokban beszéljék meg, frontálisan főlegesen.

Kiemelt készségek, képességek: emlékezet, önreflexiós képesség, empátia

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni, majd páros munka

Módszerek, eljárások: jegyzetkészítés, megbeszélés

...büszkének lenni

Zrínyi Miklós és Illyés Gyula egy-egy verse

Visszatérünk a Horatius-versek hatástörténetéhez. Két jelentős költőnk, Zrínyi Miklós és Illyés Gyula a horatiusi hagyományt választotta, hogy életének magaslati pontján – a férfikor első sikerei és az öregkori számvetés idején – végigtekintszen az életén. Horatius a Melpomené-ódában zárta le életműve talán legjelentősebb fejezetét, az ódák három könyvét. Versének lényege az volt, hogy *van mire büszkének lenni*. Zrínyi ezt a gondolatot töretlenül viszi tovább, a költői öntudat nála hadvezéri büszkeséggel, politikusi felelősséggel és a keresztény hit biztonságával egészül ki. Horatius és Zrínyi sem ajándékba kapták ezt az életbiztonságot és öntudatot. Hozzájuk képest Illyés Gyula verse a számára már nem olyan magától értetődő öntudatért való küzdelemről is szól.

18. Szerinted mire leszel majd büszke negyvenéves korodban?

19. Idézz fel egy-két alkalmat, amikor büszkeséget éreztél! Szerinted mire lehet büszke az ember? Miért fontos, hogy ismerjük ezt az érzést: hogy legyenek dolgok, amikre büszkék vagyunk? Gondold végig, aztán beszélj meg a padtársaddal!

JELENTÉSTEREMTÉS

13. lépés: 20. feladat

T/20.

135. oldal

5 perc

Tanári instrukciók:

A Zrínyi-verset érdemes nekünk felolvasni, mert nehéz a szöveg, és mindenképpen kérdezzünk is rá, hogy van-e benne olyasmi, amit a jegyzetek ellenére sem értenek. Az Ovidius-részletet egyelőre nem kell elolvasniuk, majd a házi feladatban (T/25.) kerül sor a feldolgozására.

Kiemelt készségek, képességek: előadói készség, hangos, kifejező olvasás képessége, figyelem

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: tanulói (vagy tanári) felolvasás

20. Olvassuk el közösen Horatius, Zrínyi Miklós és Illyés Gyula versét!

(Az Ovidius-részlettel egyelőre nem kell foglalkoznotok.)

ZRÍNYI MIKLÓS: PERORATIO

Véghöz vittem immár nagyhirü munkámat,
Melyet irigy üdő, sem tűz el nem bonthat,
Sem az ég haragja, sem vas el nem ronthat,
Sem az nagy ellenség, irigység nem árthat.

És mikor az a nap eljün, melly testemen
Csak uralkodhatik, fogyjon el éltemen
Hatalma: magamnak ugyan nagyobb részem
Hordoztatik széllal az magas egeken.

S honnan Scitiából kijött magyar vitéz,
Merre vitézségét látta világ nagy rész,
Azokrul helyekrül minden szem reám néz,
Hirrel, böcsülettel, valamig világ lesz.

De hiremet nemcsak keresem pennámmal,
Hanem rettenetes bajvivő szablyámmal:
Míg élek, harcolok az ottoman hóddal,
Vigan burittatom hazám hamujával.

PERORATIO (PERORÁCIÓ): záróbeszéd

ÉS MIKOR AZ A NAP...: a halál csak testemen uralkodhat, lelkem az égbe kerül

SCITIA (SZKÍTIA): a krónikaírók szerint a magyarok régi hazája

S HONNAN SCITIÁBUL...: 'Amerre csak látta a világ nagy része a Scitiából kijött magyar vitéz (vagyis a magyarok) vitézségét, azokról a helyekről minden szem látja az én vitézi híremet, becsületemet, amíg fennáll a világ.'

AZ OTTOMAN HÓDDAL: a török félholddal

BURITTATOM: borítottatom

ILLYÉS GYULA: PERORÁCIÓ: ZÁRÓBESZÉD

„Vigan burittatom hazám hamujával”

Viszem vége felé rosszhirű munkámat,
Melynek irigység, düh, ellenség megártott;
Tűzzel, füsttel, gánccsal, mit jövő továbbbront,
Noha rontották már régtől vádak, átkok.

Mert Szkítia-kori űzöttségből vitéz
Vezér híján, voltam, szolga-fi én, merész
Állni kalauznak: bár szétszórt és kevés:
Legyen a vándornép tábor-tömör egész.

Szablya híján vívtam úgy is ím a tollal,
Toldtam rövid röptét póri virtusokkal.
Követett híven lent csikasz-, fent holló-raj.
Száll hírem síromról szélverte homokkal.

Szálljon egekig bár, ott is e vég-szóra:
„Ne bánts magyar magyart!” – ott se panaszolva,
Mert lehet *aliud*, ha az a *sors bona*:
Hullj pajzsnak holtan is megszabdalt honodra.

ÁLLNI KALAUZNAK: vezetőül lenni

PÓRI VIRTUSOKKAL: paraszti, szegénylegényes bátorsággal

CSIKASZ: farkas

„NE BÁNTS MAGYAR MAGYART!": Zrínyi híres hadászati tanulmánya, az *Az török áfium ellen való orvosság* kezdődik ezzel a felkiáltással: „Ne bánts a magyart!”

MERT LEHET ALIUD, HA AZ A SORS BONA: Zrínyi Miklós jelmondatának játékos átrendezése. Az EREDETI: *Sors bona, nihil aliud. A jó szerencse, semmi más.*

HORATIUS: MELPOMENÉHEZ

(Ódák III. könyve, 30. vers)

Emléket hagyok itt, mely ércnél maradóbb
s a királyi gulák ormánál magasabb,
éhes záporosó, bamba-dühös vihar
el nem döntheti ezt, állja a végtelen
évek hosszú sorát s a rohanó időt.
Meg nem halhatok én. Azt, ami bennem a jobb,
sír se földheti már: átnövök az Időn,
nőve hírben, amíg a Capitolium
szent lépcsőire hág Pappal a néma Szűz,
s zengik majd, hol a gyors Aufidus elzuhog
s gyérvízű Daunus földmivelők népén
országolt, hogy aki semmiből égre tört,
én szabtam görögök mértékére latin
verseket legelőbb. Büszke lehetsz reám,
adj hát érdememért Delphi-babért nekem
s légy kegyes, koszorúzd, Melpomené, hajam.

(Kosztolányi Dezső fordítása)

OVIDIUS: ÁTVÁLTOZÁSOK
(XV. könyv, 871–879. sor)

„Íme, a művem kész, mit sem Jupiter dühödése,
sem tűz, vas, se falánk nagy idő soha nem töröl el már.
Jöjjön a nap, mely csak testem tudhatja jogául,
hogy befejezze bizonytalan éveimet, mikor óhajt:
Jobb részemmel amúgyis föl, föl a csillagos égre
érek, örök léthez, s a nevem soha el nem enyészhet.
S merre a római nagy hatalom szétterjed a földön,
olvas a nép és zeng: híremmel minden időkből,
hogya a költőknek nem téved jóslata: élek.”

(Devecseri Gábor fordítása)

14. lépés: 21. feladat

T/21.

136. oldal

15 perc

Tanári instrukciók

Hozzunk létre 4 fős csoportokat. Ha kevésnek találjuk az időt arra, hogy a csoport közösen dolgozza fel a feladat összes kérdését, eloszthatják egymás közt úgy is a munkát, hogy az egyik pár az a) és c) kérdésre válaszol, a másik a b)-t oldja meg, és utána csoporton belül megbeszélik, mire jutottak. Frontális ellenőrzésre nincs szükség, a további feladatokban még érintjük ezeket a kérdéseket.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, lényegkiemelés, analogikus gondolkodás képessége, együttműködés

Célcsoport – differenciálás: 4 fős heterogén csoportok

Munkaformák: csoportmunka

Módszerek, eljárások: szövegértelmezés, összehasonlítás, listakészítés

21. A hit fényében tündöklő büszkeség – az öregkori számvetés büszkesége: hasonlítsátok össze Zrínyi Miklós és Illyés Gyula versét!

Dolgozzatok csoportokban!

- Fogalmazzatok meg, milyen elemekből áll, mire épül Zrínyi öntudata!
- Készítsetek listát azokról a motívumokról, amelyeket Illyés átvesz Zrínyi verséből! Írjátok a motívum mellé, hogyan módosítja, illetve őrzi meg az átvett képet, gondolatot! Írhattok idézetet is!

MOTÍVUMOK	ZRÍNYI MIKLÓS	ILLYÉS GYULA
A munka, az életmű befejezése, híre		
Az alkotásra leselkedő veszélyek		
A halál		
A hírnév		
A tettek		
Penna és szablya		

- c) Foglaljátok össze, hogyan módosul és hogyan őrződik meg a költői öntudat Illyés Gyula versében!
- d) Próbáljátok megmagyarázni, mi lehet a változtatások oka!

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

a) Maradandót alkotott. Hisz a lélek halhatatlanságában, az igaz életet követő üdvözülésben. Művészetével és tetteivel egyaránt örök hírt szerzett. Életének értelmes céljai, nagyszabású küzdelmei vannak, és ezért is bátran néz a halállal szembe.

b)

MOTÍVUMOK	ZRÍNYI MIKLÓS	ILLYÉS GYULA
A munka, az életmű befejezése, híre	„Véghez vittem immár nagyhirű munkámat”	„Viszem vége felé rosszhírű munkámat”
Az alkotásra leselkedő veszélyek	Ezek inkább elvont, ill. nagyszabású, tehát méltó ellenfelek: az idő, a tűz, az ég haragja, vas (fegyver). Az irigység talán értelmezője a nagy ellenségnek, talán külön értendő. Mindez nem árthat az alkotásnak.	Az életmű irigység, düh, ellenség, tűz, füst, gáncs, vádak, átkok ösztüzében rongálódik. Úgy tűnik, ezek a veszélyek nem csak sikeresen pusztítják a művet, de méltatlanok is hozzá.
A halál	A halál csak a testen uralkodik, a lélek („nagyobb részem”) a magas egekbe jut.	Illyés verséből hiányzik a halállal kapcsolatos bizonyosság. „A száll hírem síromról szélverte homokkal” sor megidézi az eredeti pátozást, de a hírt szélfúttá homokhoz kapcsolva ironizálhatja is azt.

A hírnév	Ez az eposzi érték a barokk költő és hadvezér öntudatát is meghatározza.	Illyés versében úgy tűnik, a hír nem érték, nem is egyértelműen pozitív, de megvan.
A tettek	A 13. sor alapján a korábbiak az irodalmi életműről, az utolsó szakasz a honvédő harcokról szól.	Illyés versében a kettő nem válik el egyértelműen, a tettek részletezése bővebb, kitölti a két középső szakaszt.
Penna és szablya	„De híretem nemcsak keresem pennámmal, Hanem rettenetes bajvivó szablyámmal:”	„Szablya hijján vívtam úgy is ím a tollal, Toldtam rövid röptét póri virtusokkal.”

c) Illyés versében a nagyhírű munka rosszhírűvé válik, melynek irigyei, ellenségei voltak, és meg is ártottak neki. A jövőben sincs bizalma, ráadásul halála is közeledik, amely nem töltheti el olyan bizonyossággal, mint elődjét. (Illyés verse öregkori számvetés, Zrínyi életének magaslatán, alkotóereje teljében írta versét.) A halálról szóló második szakasz helyén nála a tettek elbeszélése, a számvetés következik: szolga létére vezére lett a szétszóródott nemzetnek. Szablya helyett a toll jutott neki, de ezt virtuskodva forgatta. Végül Zrínyi két jelmondatával Zrínyi sorsát, a haza védelmének szentelt életet és halált választja.

d) A változtatások oka a megváltozott világnézet és az életút, a személyiség különbsége lehet. Illyés versében a mintául választott költői szerep problematikussága, kényszerűsége is megjelenik.

15. lépés: 22. feladat

T/22.

138. oldal

10 perc

Tanári instrukciók

Olvassák el a keretes szöveget a tanulók, és beszéljük meg, mennyiben vág ez össze azzal, amit kiolvastak a versből.

Kiemelt készségek, képességek: történelmi érdeklődés

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: olvasás és megbeszélés

22. Gondoljátok újra Zrínyi Miklós rövid életrajza alapján, mire épülhetett a költő öntudata, és ezt vessétek össze azzal, amit a 21. feladat a) pontjánál a versből kiolvastatok!

Zrínyi Miklós (1620–1664) az 1651-ben Bécsben kiadott Adriai tengernek Syrenája című kötet végére írta a Peroratiót. Ebben a kötetben lírai versei és a Szigeti veszedelem, vagyis csaknem teljes szépiro-

dalmi életműve látott napvilágot. Egy olyan ember büszkesége szólal meg ebben a versben, aki tudja, hogy értelmesen élt, és maradandót alkotott. Alkotás és élet egységét mutatja a kötet élére írt ajánlás is: „Dedikálom ezt a munkámat magyar nemességnek, adja Isten, hogy véretem utolsó csöppig hasznosan néki dedikálhassam.” A horatiusi gondolat – „nem halok meg egészen” – ráadásul keresztény tartalommal is feltöltődik. A Peroratióban megszólaló öntudat valóban kikezdhetetlen: a másoknak szentelt, önzetlen és tevékeny élet, a személyiségnek nem múló emléket állító alkotás és a keresztény hit ötvözi azzá.

16. lépés: 23. feladat

T/23.

138. oldal

10 perc

Tanári instrukciók: A 21. feladat csoportmunkáját alapul véve keressünk közösen választ a kérdésekre.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, analogikus gondolkodás képessége, problémalátás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: szövegértelmezés, összehasonlítás

23. A fentiekhez képest milyennek látjátok Illyés Gyula öntudatát?

- A Zrínyiéhez képest Illyés milyennek látja saját munkáját, pályáját?
- Miben érzi úgy, hogy kudarcot vallott, hogy nehezebb volt neki, mint elődjének?
- Miben érzi úgy, hogy mégis helytállt?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

- Illyés öntudata küzdelmesebb, ellentmondásosabb. Mintha önmaga ellenére, saját maga leközdülésével érné el azt, amihez Zrínyi a külvilág kihívásaival megbirkózva jutott el.
- Munkája nem lehetett olyan ellentmondásmentesen nagyhírű, mint elődjéé, ráadásul a küzdelmesen megvalósult életmű további sorsa is kétséges.
- Ugyanakkor a szekértábor létrejött. A póri virtusok kipótolták, ami hiányzott. Legalább az intenció szintjén sikerült megfogalmaznia szerep és személyiség egységét: a sorsot.

17. lépés: 24. feladat

T/24.

139. oldal

10 perc

Alternatív feladat

Tanári instrukciók

Illyés Gyuláról nagyon rövid idő jut beszélni. Inkább az volna a cél, hogy a Zrínyi-vers motívumainak átformálásából a gyerekek tudjanak felvetni lehetőségeket a munkássággal kapcsolatban, s jó kérdéseket tegyenek fel. Jó összehasonlítási alapnak tűnik, hogy fentebb volt szó Petri Györgyről és a Kádár-korról, így Illyés versének küzdelmes büszkeségét azzal lehet például magyarázni, hogy neki fontos volt az, és képes is volt rá, hogy a határmezsgyén mozogva egyszerre legyen a korszak reprezentatív költője és integer személyiség.

A feladat már nem fér bele az óra időkeretébe, adhatjuk házi feladatként, vagy a 23. feladat helyett, de el is hagyhatjuk.

Miután mindenki felírt 2 kérdést, olvassák el magukban, vagy olvassa fel valaki hangosan a keretes szöveget, és kérdezzük meg, választ kaptak-e az előzőleg feltett kérdésekre. Ha nem, próbáljunk válaszolni, vagy kérjük meg a tanulókat, hogy nézzenek utána (ez a kérdés jellegétől függ).

Kiemelt készségek, képességek: együttműködési készség, analogikus gondolkodás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni, majd frontális munka

Módszerek, eljárások: kérdések megfogalmazása, elemző szöveg olvasása

24. Mire vagytok kíváncsiak ezután Illyés életrajzából?

- Írjatok fel két kérdést vele kapcsolatban, amelyet a vers alapján fontosnak tartotok tudni róla!
- Olvassátok el az Illyésről szóló szöveget! Választ kaptatok kérdéseitekre?

„TOLDTAM RÖVID RÖPTÉT PÓRI VIRTUSOKKAL” – EGY KÜZDELMES ÉLET ÖNTUDATA

Illyés Gyula számvetés-verse

Illyés Gyula (1902–1983) a Tolna megyei Felsőrácegrespusztán született. Édesapja uradalmi gépész, édesanyja bognármester lánya, aki házassága megromlása után Budapestre költözött, és varrásból tartotta el magát és fiát. Illyés a Tanácsköztársaságot követő időkben Párizsba ment, részt vett az ottani emigráció életében, s franciás műveltsége, baloldali gondolkodása egy életen át elkíséri ezután. Hazatérve tisztviselői állást szerez Budapesten, József Attila barátja és Babits Mihály tanítványa lesz, első verseskötete Nehéz föld címmel 1928-ban jelent meg. Műveit, folyóirat-szerkesztő munkáját, irodalmi és politikai állásfoglalásait a másokért vállalt felelősség hatotta át. A harmincas években egyik elindítója volt a falukutató mozgalomnak, melynek célja a parasztság és vidéki cseleltség életének feltárása volt. A mozgalom alapműve lett Puszták népe című regénye, amelyben önéletrajz és szociográfia alkot eredeti, izgalmas egységet. A falukutatók törekvése az volt, hogy ráébredjék az ország közvéleményét a vidéki lakosság nyomorára és elmaradottságára, s a leg-sürgetőbb társadalmi feladatot a népművelésben, ill. a földosztásban látták. Illyés szerkesztője lett a népi írók társadalomtudományi és irodalmi lapjának, a Válasz című folyóiratnak (1934–1938),

közben Babits mellett szerkesztője a Nyugat című szépirodalmi folyóiratnak. Költészetében is egyszerre tudott népies és modern lenni, költőideáljai a nemzet ügyeit vállaló Zrínyi Miklós és Petőfi Sándor voltak. Babits halála után a Nyugat nem jelenhetett meg többé, Illyés megindította a Magyar Csillagot, melyet a Nyugat folytatásának szánt, s amelybe – saját szavával szólva – mint egy szekértáborba próbálta gyűjteni a magyarság szellemi erőit (1941–1944). A háború után sikerült újrarendíteni a Választ (1946–1949), majd az önkényuralom éveiben hallgatnia kellett. Ekkor írta az asztalfióknak Egy mondat a zsarnokságról című versét, amely az 1956-os forradalom jelképe lett, s amely Magyarországon csak a rendszerváltáskor, 1989-ben jelent meg újra. Baloldali gondolkodása ellenére a forradalom utáni rendszer csak nehezen és egészen sohasem tudta őt megnyerni magának.

Illyést sokan sokfelől támadták. Annál politikusabb alkat volt, hogy a teljes visszavonulást választva, költészetének ekkorra már szinte természetévé is lett, hogy nyugodt vagy vitázó hangját egy ország hallhassa. A megbékélést, kiegyezést minden merevségnél, egyoldalúságnál fontosabbnak tartotta, s legendák szólnak arról, hogyan használta ki kapcsolatait mások megsegítésére. Felnéztek rá, odafigyeltek szavára, ugyanakkor akadtak, akik gyengének, megalkuvónak tartották. Peroráció: Záróbeszéd című idős kori számvetésében (1981) az első szakasz keserűségét a fenti támadások magyarázzák.

A „Szkítia-kori űzöttség” a honfoglalás előtti időket idézve a XX. századi történelmet jelenti. Ennek barbár eszméivel szemben alig tudott helytállni az emberség, ebben többször érezhette hontalannak magát saját hazájában az ember, ebben többször kellett romjaiból újjáépíteni az országot. Illyés saját szerepét öntudatosan, de kényszerű szerepnek látja („vitéz | Vezér híján voltam, szolgáló én, merész | Állni kalauznak”). Feladatát pedig abban jelöli meg, hogy a széthúzástól vagy reményvesztéstől szétszórt „vándornépet” szekértáborba gyűjtse. Ilyen táborat akkor építettek a régi magyarok, amikor minden oldalról szorongatta őket az ellenség. A „költő vándornép kalauza” gondolata Petőfi versére, A XIX. század költőire emlékeztet („Pusztában bujdosunk, mint hajdan | Népével Mózes bujdosott...”), de közvetlenebbül Petőfit idézi a harmadik versszak második fele, amely magára maradásról és kétes győzelemről szól. A pusztá, télen című versben a hazatérő betyárnak van ilyen kísérete:

„A rónára halvány ködök települnek,
S csak félig mutatják
A betyár alakját,
Kit éji szállásra prüszögve visz a ló...
Háta mögött farkas, feje fölött holló.”

A Zrínyi-vers második szakaszában az a hit fogalmazódik meg, hogy az Istennek tetsző, küzdelmekben telt élet után a test meghalhat ugyan, de a lélek („magamnak ugyan nagyobb részem”) a magas egekbe jut. Illyés versében az erről szóló sorba csak a hír fér – a „szélverte homok” kétes társaságában, mely, tudjuk, a beléírt betűket legkevésbé sem őrzi meg.

Zrínyi Miklós versének öntudatát az adja, hogy benne életmű és személyiség kikezdetetlen egységét állítja. Illyés verse utolsó szakaszában is szenvedélyes és vitázó marad. Mintha végakarata volna, úgy ismétli el – jellemző változtatással – Zrínyi jelmondatát: „Ne bánts a magyart!” – „Ne bánts magyar magyart!”. Majd a játékosan átformált latin nyelvű jelmondat következik, amely egyszerre érthető az ember és nemzete sorsára is, valahogy így: ne panaszkodj, mert lehet másként is, mint ahogy elgondoltad, ha ami lesz belőle, az jó. Végül az utolsó sor az én hatalmasra növelt zuhanását hozza, ami az első sor felszárnyalására válaszol: „Szálljon egekig bár... Hullj pajzsnak holtan is...” Erősíti a képet a különös, célt kifejező határozói módosító („Hullj pajzsnak”), a há-

romszoros alliteráció („Hullj... holtan... honodra”) és a sor komor, mély zenéje. Mindkét vers egy következetesen leélt élet és életmű feletti számvetésről szól: Zrínyi verse a haza hamuját, Illyésé ezt a hullást és a megszabdalt hon képét hagyják az olvasóban. Illyés Gyula versében valóban nincs panasz, de büszkesége mögött sokkal több a belső feszültség és indulat. Horatius és az őt követő Ovidius versében a halál nem valóságos, ők az alkotás feletti öröm képeit alkották meg, maradandóan.

18. lépés: 25. feladat

T/25.

141. oldal

Házi feladat

Tanári instrukciók

A házi feladat megbeszélésére a következő óra elején kerítsünk sort. Megkönnyítené a munkát, ha a négy verset fóliára másoljuk, és különböző színű filcekkel jelezzük a variánsokat. Természetesen nem kell valamennyit megbeszélni: akár a feladat megfogalmazásakor kiválaszthatunk három motívumot, akár az óra elején felmérve, melyiket választották többen, azt beszéljük meg közösen. A következő órán két hosszabb verset kell megszólaltatni, ezúttal is megkérhetjük egy tanítványunkat, hogy készüljön fel ezek felolvasására.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, analogikus gondolkodás, lényegkiemelés

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: kiemelés a szövegből, jegyzetkészítés

25. Házi feladat

Válaszd ki a Melpomené-óda egyik motívumát, és kísérd végig az útját Horatiustól Ovidiuson és Zrínyin át Illyés Gyuláig!

Megvizsgálhatod például a következőket:

- a mű befejezése;
- az idő, az elmúlás;
- „Nem halok meg egészen.”;
- a hírnév;
- „aki semmiből égre tört”;
- Róma, a hely, ahol büszkék rám, ahol megőrzik emlékemet

- a) A választott motívumot aláhúzással emeld ki a négy versben!
- b) Figyeld meg, hogyan változik a motívum jelentése a négy költőnél, és mi az, ami állandó marad benne!
- c) Ha a motívum valamelyik versből hiányzik, próbáld megmagyarázni ennek az okát!

19. lépés: 26. feladat

T/26. 142. oldal

10 perc

Tanári instrukciók: Beszéljük meg a házi feladatot!

Kiemelt készségek, képességek: figyelem, együttműködési készség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: tanulói közzététel, megbeszélés

...hűségesnek maradni

Vas István: *Vides ut alta stet*

26. Beszéljük meg közösen néhány motívum útját a négy versen: Horatius – Ovidius – Zrínyi Miklós és Illyés Gyula versén keresztül!

20. lépés: 27. feladat

T/27. 142. oldal

5 perc

Tanári instrukciók: Olvassuk vagy olvassassuk fel a két verset!

Kiemelt készségek, képességek: hangos és kifejező olvasás képessége, figyelem

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: tanári vagy tanulói felolvasás

Fejezetünk zárásaként visszakanyarodunk a Thaliarchus-ódához. Vas István modern költő volt, Illyés Gyula barátja. Számára a latin nyelv az elegancia és okosság nyelvét jelentette. Az ő Thaliarchus-versében is van hófödte domb, bor, barát, szerelem. Ő is átrajzolja az eredetit, és megcsinálja belőle saját versét, mint Berzsenyi a Horácban vagy Petri György a Horatiusiban.

27. Olvassátok el Vas István *Vides ut alta stet* című versét és a már jól ismert Thaliarchus-ódát!

VAS ISTVÁN: VIDES UT ALTA STET

Nézd, hópaplan alatt szunnyad a Rózsadomb,
Szikrát vet a csönd a befagyott Dunán,
S a Nagykörút jeges kövén most
Óvatosan cammognak az autók.

Menjünk fel hozzám, nálam a tűz lobog.
Van hús, sajt, kenyér, van feketém, teám.
Burgundi bordó csillogása...
Kapsz konyakot, whiskyt, Thaliarchus.

Szívunk szőke szivart s nem busulunk, hiszen
Nem várunk behívót. Tölts, Thaliarchus, tölts,
És jaj, ne légy kíváncsi, holnap
Robban-e bomba a dzsungelekben,

Sárga sivatag zöld peremén, sziklán,
S próbálgatnak-e már háborút új bandák,
Vár-e még pince, munkatábor,
S mely birodalmak gyarmatáért.

Holnappal ne törődj, úgyse törődik az
Soha veled. Kéklő éjszaka, február.
Hó hull megint. Hát ma talán már
Nincsenek is fiatal bolondok?

Bízd a holnapot, mint a szerelmet is,
Új agyak, új szívek gondjaira. Veséd
A halálnak lett műhelyévé
S felzakatol szerszáma fejedbe.

Téged vastagabb ködbe takar ma már
Minden új kikelet, – tölts hát, úgyse magad
Iszol: kortyolnak egyet-egyet,
Nézd, konyakos poharadból az árnyak.

Holnappal ne törődj, bízd a világ forgó
Törvényeire. Böjti szelet, tavaszt
Meghoznak idejében. Árvíz
Hirdeti és zápor zokogása

Vagy szelid olvadás és fakadó faág,
A tavaszt, – többé májusi éjszakán
Első szerelmeddel az utcán
Már sose sétálsz, forradalomról

Beszélve ketten hajnalig és csigás
Hajához nem nyúlsz, barna bogárszemét
Csillogni nem látod, se karját
Meztelenül ragyogni az éjből.

VIDES UT ALTA STET: Horatius versének első négy szava ('Látod, ahogy magas hóban áll...')

BÖJTI SZÉL: a húsvétot megelőző negyvennapos böjt többnyire februárban elkezdődik, ezért februárt böjtelő havának nevezték. A böjti szél már a tavaszt hozza.

HORATIUS: THALIARCHUSHOZ
(Ódák I. könyve, 9. vers)

Nézd a Soractét! nézd, magas orma hogy
ragyog fehéren! roskad a hó alatt
és nyög az erdő, és a fagyban
a folyamok vize mind beállott.

Fűts hát, hadd oldja vad szigorát a tél,
fűts jó keményen! s hozd ide kétfülű
kancsódat és tölts bőkezűbben,
óh Thaliarchus, a legjavából!

A többit bízd rá, bízd az egekre; ha
legyűrték a tengerkavaró vihart,
megint feláll a karcsu ciprus
s nem csikorognak a fák a kertben.

Ne bánd, a holnap mit hoz; akármire
ébredt a sors, vedd tiszta haszonnak; és
ne vesd meg, ne kerüld, barátom,
a szerelem gyönyörét s a táncot,

míg rá nem őszül ifju fejedre a
mogorva vénség! Hívnak a versenyek
s ilyenkor édes sugdolózni
titkon az alkonyi félhomályban,

ilyenkor édes a kacagás, amely
megmondja, merre bújt el a kedvesed,
s a zálogul rabolt gyűrű, mit
a keze véd, de a szíve enged.

(Szabó Lőrinc fordítása)

21. lépés: 28. feladat

T/28. 143. oldal

15 perc

Tanári instrukciók: A tanulók párban dolgozzák fel a verset. A munka közzétételére csak a következő lépésben kerül sor.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, analogikus képesség, problémalátás, lényegkiemelés képessége, együttműködés

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: páros munka

Módszerek, eljárások: szövegértelmezés, összehasonlítás, megbeszélés

28. Keressétek meg a kapcsolatokat Vas István verse és a Thaliarchus-óda között!

- a) Jelöljétek különböző színekkel az összetartozó helyeket!
- b) Gondoljátok végig, és készítsetek listát arról, milyen motívumok teszik horatiusivá ezt a verset! (Közben Berzsenyire is gondolhattok...)
- c) Válasszatok ki egy részt, és vizsgáljátok meg, hogyan módosul az eredeti megfogalmazás Vas István versében! Mi a hatása szerintetek, mit jelent számotokra az eredeti szöveg Vas István-féle változata?
- d) Próbáljátok feltárni azt, hogy milyen élmények állhatnak a horatiusi kellékek újrafogalmazása és módosítása mögött! Például mivel vigasztalja a vers beszélője a harmadik versszakban Thaliarchust?
- e) Hol van a versben az a pont, ahol a vers beszélője a baráttól mintha önmagához fordulna, tehát ahol a vers önmegszólítóvá válik?
- f) Milyen stílushatása van a hosszú és rövid mondatoknak? Miért hatnak szépnek a soráthajlások?
- g) Elemezzétek a vers első két szakaszát mint időmértékes verset! Keressétek meg a fejezet végi független segítségével, melyik horatiusi sorfajta követi ez a vers!

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

a) Az első két-két szakasz megfeleltethető egymásnak. Az ezt követő hosszabb rész a Thaliarchus-óda 3–5. szakaszának motívumait variálja és bővíti. A 8–10. versszak a Thaliarchus-óda 5–6. szakaszára játszik rá, ill. visszakanyarodik a 2. versszakhoz.

b) A nyitókép téli tájkép egy hóval fedett dombról. Ezt ellenpontozza a szobabelső, tűz, innivaló, Thaliarchus, „Holnappal ne törődj”, ifjúság-öregség, „a világ forgó törvényei”, az időjárás és az évszakok váltakozása, szerelmes együttlét.

d) A 2. versszak szinte túlzó bőségét alig átvészelt veszélyek és veszteségek ellenpontozzák. Veszélyek: behívó, bombák, háborúzó bandák, pince, munkatábor (3., 4.), betegség, öregség (6.). Veszteségek: a fiatal bolondok merészsége, életkedve... (az 5. versszakot a kérdés nyitva hagyja: sok minden hiányozhat, ha nincs már a fiatalság bolondsága), az első szerelem (8., 9.), halottak (10.).

e) A 4. szakasz még a Thaliarchust megszólító hosszú mondatot fejezi be. Az 5–7. szakasz ismételt felszólításai („*Holnappal ne törődj, ...Bízd a holnapot...*”) távolítanak el a megkezdett beszédhelyzettől. „– *többé májusi éjszakán | Első szerelmeddel az utcán | Már sose sétálsz...*”: itt a hangvétel olyan személyes, és gyönyörű, hogy ezért, s nem az életrajz miatt önmegszólító. Visszafelé is belső beszéddé, hangos gondolkodássá formálja a verset, figyelembe véve azt is, hogy megszólítottja már Horatiusnál is kitalált személy.

f) „*Kéklő éjszaka, február. | Hó hull megint.*” Lezártágot, állandóságot fejeznek ki, idő van bennük. A tanító versszakok félhosszú mondatai (5–7.) didaxist, megtapasztaltságot hordoznak. A 8-9. versszak hosszú mondata viszont a sorokon, sőt strófán is átnyúlik: átizzik, szárnyalóvá lesz. A versmondat itt Horatiusnál is gáttalan, csak nem ilyen személyes és nem emlékező.

g) A strófa első két sora aszklépiadészi, a harmadik ötödféles jambus, a negyedik négyes dactilus.

22. lépés: 29–31. feladat

T/29–31. 144. oldal

15 perc

Tanári instrukciók: Beszéljük meg az előző pármunka eredményeit, majd mondjunk néhány szót Vas Istvánról, vagy olvassuk el együtt a keretes szöveget!

Kiemelt készségek, képességek: szóbeli kifejezőképesség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: közzététel, tanári előadás

29. Beszéljétek meg közösen a páros munka eredményét!

VAS ISTVÁN (1910–1991) verse 1947 februárjában készült. A világháborús pusztulás után a városba visszatért az élet. Tél van ugyan, de hamarosan kitavasodik. A vers arról szól, mi az, aminek ilyenkor örülni lehet – és mi az, ami már soha többé nem tér vissza. A költő még fiatal házasként, 1939-ben elvesztette feleségét, Nagy Etel táncosnőt: az ő alakja jelenik meg a vers végén a horatiusi szerelmes bújócskában. Az utolsó szakasz pedig mások mellett valószínűleg Radnóti Miklóst idézi, akinek jegyzetfüzete, a Bori notesz akkoriban került elő egy tömegsírból. Radnótit, ahogy Vas Istvánt is, zsidó származása miatt többször behívták munkaszolgálatra, s a harmadik útjáról nem tért vissza. Vas István horatiusi versébe ezek a friss veszteségek épülnek bele.

T/30–31. 145. oldal

Tanári instrukciók

A két feladat újabb rétegekkel mélyíti a Vas István-vers megértését. Különösen a 30. feladatra érdemes az órán időt szakítani vagy otthoni munkának adni, mert itt még egyszer vissza tudunk kapcsolni az intertextualitásról tanultakhoz, ami a fejezet fő témája.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, analogikus gondolkodás, tanult ismeretek alkalmazása

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: szövegösszehasonlítás, motívumkeresés

30. Hasonlítsd össze Vas István versét Radnóti Miklós *À la recherche...* című versével!**Milyen eszközökkel idézi meg Vas István verse Radnótiét?**

(A vers címe – ejtsd: á lá röszers – Proust, francia író regényének címét idézi: *Az eltűnt idő nyomában*.) Radnóti versének utolsó szakaszát idézzük.

„Hol van az éj? az az éj már vissza se jó soha többé,
mert ami volt, annak más távlatot ád a halál már. –
Ülnek az asztalnál, megbujnak a nők mosolyában
és beleisznak majd poharunkba, kik eltemetetlen,
távoli erdőkben s idegen legelőkön alusznak.”

31. Ugyanarról – prózában

Olvasd el Vas István önéletrajzi regényéből, az *Elvesztett otthonok* 9. fejezetéből az Etivel való megismerkedés történetét!

Figyeld meg, a vers milyen elemei jelennek meg az elbeszélésben!

(Ezt a művét Vas István 1943-ban írta, de csak 1957-ben jelentette meg.) A jelenet Bécsben játszódik. „Hónapok múltak el, amíg megláttam a testét, s először éppen a karját. Addigra már május volt, a Ring gesztenyefái teljes lombjukban álltak a villanyfényben, pontosabban a Café Schottentor körtéi villantak a levelekre. Magányosan ültem a kávéház keskeny teraszán, magányosan, de kitarulkozásra vágyó emelkedettségben, mert aznap kaptam meg a kolozsvári *Korunk* szerkesztőjének, Gaál Gábornak levelét, melyben ismeretlenül elküldött cikkemet – az új tárgyilagosságról – lelkesedve fogadta, és további tanulmányok írására buzdított. Hirtelen megéreztem, hogy valaki néz, fölemeltem fejemet az újságból, és megláttam Eti fehér, ujjatlan pulóverét – azaz dzsömperét, ahogy akkor mondták – és barnára sült karját, kint az utcán, a lombok és lámpák kettős fényében.

– Nem ül le hozzám?

– Nem, ma nem – felelte váratlanul.

Olyan torkot szorító volt bennem a karjának látványa, hogy nem is kételkedtem benne: elutasítása ennek az új érzésemnek szól. Bele is törődtem volna, ha Eti ott nem marad állva, s hozzám nem hajol, át a korlátan. De hosszabb időbe, és sok félszeg dadogásba tellett, amíg kitaláltam, hogy azért nem jön be, mert nincs pénze feketére.

- Mutatok magának valamit – és elővettem a levelet. Eti elolvasta, és:
- Nagyon örülök neki – mondta kaput nyitó mosollyal.
- Ünnepeljük meg azzal, hogy meghívhatom vacsorára.
- Nem, dehogya, vacsorára nem lehet, legföljebb feketére és minyonra.

Ekkor már tudtam, hogy ezek a minyonok vacsorát pótolnak, mégis elképedve láttam, mennyit bír elfogyasztani belőlük Eti, miközben néztem, ahogy összeolvadnak szájában önfeledt mosolyával – gyakorlatlanságom ebből a jó érzésből ébredt rá életem szerelmére. Ez a szerelem elválaszthatatlan egyébként attól a nemsokára kitörő, végeérhetetlennek látszó, mégis lelkesítő záportól is, mely végigzuhogta az egész éjszakát, s amelyben csavarogva egymásra találtunk. Életem első csókjára azonban, a Votivparkban, a Votivkirche előtt egy padon már nem az eső zuhogott, hanem a fölkelő nap sugara, úgy, ahogy csak zápor után tud sütni a nap, májusi reggelen, és csak tizennyolc éves korunkban, és akkor is csak egy idegen városban.

Ilyen idegen, könnyű és semmire sem kötelező volt a mi egymásra találásunk környezete – nem csoda hát, ha nem is éreztük, milyen távoli múltak, világok és határok omlanak itt egymásba. S ha néha mégis tudomásul vettük, olyankor is azzal a fiatal, kötetlen képzeletünkkel, mely mesévé változtatta a tréfát is, a rajongást is.

- Maga olyan, mint egy szép mongol hercegő – mondtam egyszer Etinek. Mire ő:
- Maga meg olyan, mint egy csúnya arab fejedelem.
- Akkor hát jól illünk egymáshoz – vágtam rá –, jöjjön a sátramba.

Ez a Rax tetején történt, mögöttünk egy sziklafallal, előttünk egy hátizsákkal és ezer méter mélységgel, úgyhogy nem egyhamar vihettem a sátramba, amin a Gürtelre néző, kis albérleti szobámat értettem, a Westbahnhof közelében.”

Közös elemek a versben és az elbeszélésben:

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

T/30. „az az éj már vissza se jó soha többé” ← „– többé májusi éjszakán | Első szerelmeddel az utcán | Már sose sétálsz...” „mert ami volt annak más távlatot ad a halál már. –” ← „Téged vastagabb ködbe takar ma már | Minden új kikelet, –” (Vas egész verse tulajdonképpen erről a más távlatról szól.) „és beleisznak majd poharunkba...” ← „Iszol, kortyolnak egyet-egyet | Nézd, konyakos poharadból az árnyak.” Ez az utolsó sorpár az, amely utalásszerűen megidézi Radnóti versét, a többi – fogalomhasználatunknál maradvány – rájátszás.

T/31. A versből megjelenő motívumok: májusi éjszaka, hajnalig tartó csavargás, beszélgetés, Eti karja, az első szerelem.

REFLEKTÁLÁS

23. lépés: 32. feladat

T/32.

146. oldal

Tanári instrukciók: Ez a feladat a fejezet végi reflektálást szolgálja. Kérjük meg a tanulókat, hogy írják írólapra, szedjük be és értékeljük.

Kiemelt készségek, képességek: reflexivitás, tanult ismeretek felidézése, lényegkiemelés és összegzés képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka

Módszerek eljárások: fogalmazás írásban, otthoni munka

32. Mit tanultam?

Ebben a fejezetben művek, szerzők, korszakok párbeszédébe hallgattunk bele. Mi az, amit megértettél belőle, ami számodra fontosnak, használhatónak tűnt?

Válaszd ki az alábbi szempontok egyikét, és foglald össze ennek alapján írásban véleményedet a Horatius-fejezetben tanultakról! (Munkádban több szempontot is összekapcsolhatsz.)

- Szövegek közötti kapcsolatok
- Sorsok, emberek
- Történelmi korok
- Életreceptek
- Amit megértettem – amit nem értek – amiről jó volna még tanulni

ÖSSZEFOGLALÁS

Ebben a fejezetben azzal foglalkoztunk, hogy milyen hatással volt Horatius későbbi korok alkotóira és olvasóira. Ez a Horatiusra jellemző költői megoldások, motívumok követését (pl. a behavazott hegy és a szobabelső kontrasztja a Thaliarchus-óda elején) és a rá jellemző gondolatok (carpe diem, arany közép) újraírását, újragondolását egyaránt jelentette. Kiindulásul a saját korunkhoz közeli költő, Petri György versét választottuk, mert azt gondoltuk, hogy saját korunk megértése mindig a legnagyobb kihívás, a legizgalmasabb feladat. Ennek a versnek az értelmezése indított el visszafelé az időben, a két költőelőd, Horatius és Berzsenyi Dániel felé. A fejezet módszertana tehát hasonló volt az Anakreón feltámadásai vagy az Eposzok régen és ma fejezetekéhez, hiszen azokban az anakreóni hagyomány, illetve az eposz műfaj konvenciókincsével, történetével ismerkedtünk. Horatius ürügyén aztán beszéltünk sztoicizmusról és epikureizmusról, Kádár-korszakról és passzív ellenállásról – olyan dolgokról, amelyek segíthetnek eligazodni a történelemben és saját korunkban. Miközben versek és gondolatok előképeit kerestük, életmintákhoz is eljutottunk. Ennek az is oka, hogy a horatiusi költészetet gyakran erkölcsi kérdések foglalkoztatják, mint: mit volna helyes tennem? hogyan éljek? S talán ezek a kérdések számunkra is fontosak.

Verstani függelék

Horatius követése az általa használt időmértékes strófák követését is jelentheti. Ezért itt, a fejezet végén összefoglaljuk az olvasott versek formáját.

- hosszú szótag
- ∪ rövid szótag
- ∩ hosszú is, rövid is lehet
- || sormetszet (a sor egy bizonyos pontján szabályosan megjelenő szóhatár)

HORATIUS: THALIARCHUSHOZ

alkaioszi strófa

„Nézd a Soractét! nézd, magas orma hogy ragyog fehéren! roskad a hó alatt és nyög az erdő, és a fagyban a folyamok vize mind beállott.”	∩ – ∪ – – – ∪ ∪ – ∪ ∩ ∩ – ∪ – – – ∪ ∪ – ∪ ∩ ∩ – ∪ – – – ∪ – ∩ – ∪ ∪ – ∪ ∪ – ∪ – ∩	(alkaioszi tizenegyes) (ötödfeles jambus) (alkaioszi tízes)
---	--	---

HORATIUS: MELPOMENÉHEZ

aszklepiadészi sorok

„adj hát érdememért Delphi-babért nekem s légy kegyes, koszorúzd, Melpomené, hajam.”	– – – ∪ ∪ – – ∪ ∪ – ∪ ∩	(aszklepiadészi sor)
--	----------------------------	----------------------

BERZSENYI DÁNIEL: HORÁC

aszklepiadészi strófa

„Zúg immár Boreas a Kemenes fölött, Zordon fürgetegek rejtik el a napot, Nézd, a Ság tetejét hófuvatok fedik, S minden bús telelésre dőlt.”	– – – ∪ ∪ – – ∪ ∪ – ∪ ∩ – – – ∪ ∪ – – ∪ ∪ – ∪ ∩ – – – ∪ ∪ – – ∪ ∪ – ∪ ∩ – – – ∪ ∪ – ∪ ∩	(aszklepiadészi sor) (glükóni sor)
---	---	---

HORATIUS: LEUCONOÉHOZ

aszklepiadészi sorok középen choriambusszal

„Ne törd rajta fejed – tudni tilos –, életem, életed merre úzi az ég, Leuconoe, s a babylóni jóst kérdezned sem okos. Jobb, ha vakon tűröd, akármi jön.”	– – – ∪ ∪ – – ∪ ∪ – – ∪ ∪ – ∪ ∩
--	---------------------------------------

BERZSENYI DÁNIEL: OSZTÁLYRÉSZEM; HORATIUS: LICINIUS MURENÁHOZ

szapphói strófa

„Partra szállottam. Levonom vitorlám. A szelek mérgeét nemesen kiálltam. Sok Charybdis közt, sok ezer veszélyben lzzada orcám.”	– ∪ – – – ∪ ∪ – ∪ – ∩ – ∪ – – – ∪ ∪ – ∪ – ∩ – ∪ – – – ∪ ∪ – ∪ – ∩ – ∪ ∪ – –	(szapphói sor) (adóniszi sor)
---	---	--

HORATIUS NOSTER – A MI HORATIUSUNK

FEJEZETZÁRÓ FELADATLAP

Tanári instrukciók

Az értékelőlapokon szövegértési, poétikai és szövegalkotási feladatok vannak. A 3 feladatsor 3 variáció ugyanarra a témára. 45 percesre terveztük őket, de csoportfüggően adhatunk rá több időt is. A poétikai kérdések értelmező jellegűek, ill. az intertextualitással kapcsolatosak.

A C) feladatsor 5. feladatából kiderülhet, hogy tanítványaink milyen képet kaptak Berzsenyi költészetének általános jellemzőiről. A megoldások tájékoztató jellegűek, más helyes megoldás is elfogadható. A szövegalkotási feladatban a tartalom mellett az ötletességet, formai igényességet is pontozzuk. Az A) és B) feladatsor 32 pontos, a C) 30 pontos: a ponthatárokat aszerint jelöljük ki, hogy milyennek látjuk a feladatsort és tanulóink képességeit. Az értékelés lehetőleg azt tükrözze, hogy tanítványaink mennyit haladtak előre szövegértésben, a szövegek közötti kapcsolatok megértésében a Horatius-fejezettel.

- A) Olvasd el figyelmesen Berzsenyi Dániel *Horatiushoz* című versét, és számozd be a versszakait!
A kérdések ehhez a vershez fognak kapcsolódni.
Munkád során használhatod majd a tankönyvedet.
Ügyelj az időbeosztásra, hogy a 6. feladatra is maradjon elég idő! Jó munkát!

BERZSENYI DÁNIEL: HORATIUSHOZ

Róma fenséges szavu Pindarussza,
Flaccus! eldőlt már az Olympig ötlő
Róma, s a roppant Capitoliumnak
Szent tüze elhunyt.

Ám te élsz most is! neved és Camoenád
A dicsőségnek tetején ragyognak.
A halandóság köde fel nem érhet
Fényes egedre.

Oh, te buzdítsd fel magas énekeddel
Gyenge Múzsámat! te emeld magadhoz
Lantomat! fűzd rá tüzes ömledésed
Aetheri szárnyát:

Hogy tehozzád felvigyen, és tevéled
Tíburod csendes ligetébe rejtsen,
Hol te olly sok szép örömet találtál
Blandusiádnál.

Ott taníts engem nemes érzeményid
Tiszta forrását huraimra csalni;
Ott taníts: mint kell az idővel élni,
S bölcsen örülni.

Ott taníts: nyugodt meglelégedéssel
A dicső virtus menedéköléből
A vad orkánok s habok üldözését
Nézni mosolygva.
(1803 körül)

PINDARUS (GÖRÖGÖSEN PINDAROSZ): görög ódaköltő volt az i. e. V. században, Horatius példaképe.
Berzsenyi római Pindarusnak szólítja Horatiust (ahogy mi szólíthatnánk őt magyar Horatiusnak).

OLYMPIG: az Olümposzig

ÖMLEDÉSED: lelkesültséged, lángolásod

BLANDUSIÁDNÁL: Blandusia (vagy Bandusia) forrás volt Tibur közelében, amelyhez Horatius verset is írt.

HURAIMRA: húrjaimra

VIRTUS: erény

3. Emeld ki azokat a szavakat a versből, amelyek szerint Horatius „fent” van, és a költő vágya az, hogy hozzá fölemelkedjék, hogy „nála legyen” és tanuljon tőle! (4 pont)

4. Sorold fel, mit vár Berzsenyi Horatiustól! (A harmadik szakasztól erről szól a vers.) (6 pont)

5. Magyarázd meg, hogyan kapcsolódik az *epikureizmushoz* a 4. versszak! (4 pont)

- B) Olvasd el figyelmesen Berzsenyi Dániel *Horatiushoz* című versét, és számozd be a versszakait! A kérdések ehhez a vershez fognak kapcsolódni.
Munkád során használhatod majd a tankönyvedet.
Ügyelj az időbeosztásra, hogy a 6. feladatra is maradjon elég idő! Jó munkát!

BERZSENYI DÁNIEL: HORATIUSHOZ

Róma fenséges szavu Pindarussza,
Flaccus! eldőlt már az Olympig ötlő
Róma, s a roppant Capitoliumnak
Szent tüze elhunyt.

Ám te élsz most is! neved és Camoenád
A dicsőségnek tetején ragyognak.
A halandóság köde fel nem érhet
Fényes egedre.

Oh, te buzdítsd fel magas énekeddel
Gyenge Múzsámat! te emeld magadhoz
Lantomat! fűzd rá tüzes ömledésed
Aetheri szárnyát:

Hogy tehozzád felvigyen, és tevéled
Tíburod csendes ligetébe rejtsen,
Hol te olly sok szép örömet találtál
Blandusiádnál.

Ott taníts engem nemes érzeményid
Tiszta forrását huraimra csalni;
Ott taníts: mint kell az idővel élni,
S bölcsen örülni.

Ott taníts: nyugodt meglelégedéssel
A dicső virtus menedéköléből
A vad orkánok s habok üldözését
Nézni mosolygva.
(1803 körül)

PINDARUS (GÖRÖGÖSEN PINDAROSZ): görög ódaköltő volt az i. e. V. században, Horatius példaképe.
Berzsenyi római Pindarusnak szólítja Horatiust (ahogy mi szólíthatnánk őt magyar Horatiusnak).

OLYMPIG: az Olümposzig

ÖMLEDÉSED: lelkesültség, lángolásod

BLANDUSIÁDNÁL: Blandusia (vagy Bandusia) forrás volt Tibur közelében, amelyhez Horatius verset is írt.

HURAIMRA: húrjaimra

VIRTUS: erény

3. Utalásnak vagy rájátszásnak tartod inkább ennek alapján az 5. versszakot? Válaszodat indokold! (4 pont)

4. Sorold fel, mit vár Berzsenyi Horatiustól! (A harmadik szakasztól erről szól a vers.) (6 pont)

5. A „nyúgodt meglegedés” epikureus érték. Magyarázd meg, hogyan kapcsolódik ezután a vers utolsó három sora a másik filozófiai irányzathoz, a sztoicizmushoz! (4 pont)

- C) Olvasd el figyelmesen Berzsenyi Dániel *Barátomhoz* című versét, és számozd be a versszakait! A kérdések ehhez a vershez fognak kapcsolódni.
Munkád során használhatod majd a tankönyvedet.
Ügyelj az időbeosztásra, hogy a 6. feladatra is maradjon elég idő! Jó munkát!

BERZSENYI DÁNIEL: BARÁTOMHOZ

Íme, lassanként lefoly a virágkor,
S gyenge rózsáink vele elvirítanak;
A kies Tempék, Örömek, Szerelmek
Véle enyésznek.

Melly rövid s kedves! valamint az első
Éjjelünk, melyen szeretőnk ölében
Életünk legszebb örömébe égve
Kóstola szívünk.

Elrepül tőlünk, soha vissza sem tér!
Sem Galenusnak tudományi titka,
Sem kegyességünk ezer áldozatja
Vissza nem adja.

Minden órának leszakaszd virágát,
A jövődnek sivatag homályit
Bízd az Istenség vezető kezére,
S élj az idővel!

Elmarad tőlünk szeretett barátnénk,
Itt hagyunk mindent, valamit szerettünk,
Semmi nem kísér szomorú koporsónk
Néma ölébe.

A piros hajnal derülő sugára,
A barátságunk kegyes ápolási,
A legesdeklőbb szerelem siralmi
Fel nem idéznek!

(1804)

TEMPÉK: Tempe szép, vadregényes völgy volt az Olümposz alatt. A kies, ihletadó tájnak lett jelképe.

GALENUS (EJTÉSE: GALÉNUSZ, GÖRÖGÖSEN GALÉNOSZ): az egyik legjelentősebb görög orvos volt az ókorban. Életének jó részét Rómában töltötte, ahol többek között Marcus Aurelius császárnak volt orvosa.

KEGYESSÉG: jóság, irgalmasság, önzetlenség, hit

3. Fejtsd ki, hogyan kapcsolódik a 4. versszak a Thaliarchus-ódához és a Leuconoe-ódához!
(4 pont)

4. Utalásnak vagy rájátszásnak tartod inkább ennek alapján a 4. versszakot? Válaszodat indokold!
(6 pont)

5. Emeld ki a versnek három olyan vonását, amelyet jellemzőnek találsz Berzsenyi verseire!
(3 pont)

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

A)

1. Horatius a Melpomené-ódában úgy jövendöl művének halhatatlanságot, hogy Róma fennmaradásához köti: „amíg a Capitolium | szent lépcsőire hág Pappal a néma Szűz”. Ez a Róma azonban már a múlté, kihuny a szent tűz a Capitoliumon: Horatius neve és művészete mégis „A dicsőségnek tetején ragyognak”.
2. Ezt az idézést rájátszásnak tekintjük inkább, mert az eredeti szöveggörnyezetet csak a Capitolium, a hozzá kapcsolódó szent rítusok, ill. az elmúlás-megmaradás motívuma idézi föl. A motivikus kapcsolatot rájátszásnak nevezzük.
3. „A halandóság köde fel nem érhet | Fényes egedre.” „te emeld magadhoz | Lantomat!” „Hogy tehozzád felvigyen, és tevéled | Tiburod csendes ligetébe rejsen” „Ott taníts...”
4. Berzsenyi arra kéri, hogy buzdítsa, erősítse költészetét, emelje föl és adjon neki lelkesülést. Rejtekhelyet, örömet vár tőle. Bölcsességet, tanítást arról, hogyan éljen és örüljön bölcsen, hogyan tegyen szert megelégedésre és nyugalomra.
5. Az epikureisták a világtól való elrejtőzésben keresték a nyugalmat – rejtőzködve élj! –, csöndes örömeikben, a magánéletben a boldogságot.

B)

1. Horatius Róma Pindarusa (fennkölt alkotó, aki méltó mesteréhez és példaképéhez az ódaköltészetben), „az Olympig ötlő | Róma” (Róma nagysága szinte az istenek lakhelyéig ért), „A halandóság köde fel nem érhet | Fényes egedre” (A mulandóság világa ködös világ, nem ér fel az ég nap-sütötte tereihez, ahová Horatius neve és Camoenája – költészete – feljutott), „te emeld magadhoz | Lantomat” (emeld fel, fogadd el költészetemet) stb.
2. Ezekben is bölcsességgént jelenik meg az idő kihasználása, az ifjúság és az örömeik megélése. „akármire | ébreszt a sors, vedd tiszta haszonnak; és | ne vesd meg, ne kerüld, barátom, | a szerelem gyönyörét s a táncot”, „Légy bölcs, Leuconoe, szűrd meg a bort [...] fogd hát, s tépd le a mát”, „Használd a napokat, s ami jelen vagon, | Forró szívvel öleld, s a szerelem szelíd | Érzésit ki ne zárd...”
3. Mivel csak gondolati-motivikus kapcsolat köti a másik két vershez, ezt is rájátszásnak tekintjük inkább.
4. Berzsenyi arra kéri, hogy buzdítsa, erősítse költészetét, emelje föl és adjon neki lelkesülést. Rejtekhelyet, örömet vár tőle. Bölcsességet, tanítást arról, hogyan éljen és örüljön bölcsen, hogyan tegyen szert megelégedésre és nyugalomra.
5. A sztoikusok szerint erényeink szilárdsága, lelkünk állhatatossága alapozhatja meg kívánatos függetlenségünket, autonómiánkat. Ez gyakran a külvilág kihívásaival, veszélyeivel szemben fogalmazódik meg.

C)

1. A virágkort elvont jelentésben szoktuk használni. A *Tempe* szó többes számban áll, noha csak egy van belőle, és elvont fogalmakkal kerül párhuzamba (az *Örömek*, *Szerelmek* nagy kezdőbetűvel), s így maga is jelképes jelentések hordozója lesz. (Mint a „Kedv, remények, Lillák...” sor Csokonai *A Reményhez* című versében.)
2. „Elrepül tőlünk, soha vissza sem tér!”, „Minden órának leszakaszd virágát,” „Itt hagyunk mindent, valomit szerettünk”: több jó megoldás lehetséges, a magyarázatra figyeljünk.
3. Itt is arról van szó, hogy a jövőről nem tudunk semmit, ez az istenek kezében van. Ehhez kapcsolódik viszont, hogy a jelenünket minél inkább tartsuk a kezünkben, használjuk ki bölcsen, szeressünk élni.
4. Ez a versszak igen közel van az elődversek logikájához. Középső két sora nem csak a *Leuconoe*-óda elejét idézi, hanem a *Thaliarchus*-óda 3. szakaszát is („A többit bízd rá, bízd az egekre...”). Első sora pedig – leegyszerűsítve – mintha teljessé tenné az eredeti hiányos metaforát: szakítsd le a napot! → „Minden órának leszakaszd virágát!”. A „leszakít” szó az idővel kapcsolatban mindenképpen szorosán kapcsolódik a *Leuconoe*-óda utolsó sorához. Ezek alapján ezt a helyet inkább utalásnak tekintjük.
5. Pl. Horatius imitálása, Galenus szerepeltetése: klasszikus műveltség, az elmúlás témája, az antik versforma, izzóan szenvedélyes (2. vsz.), és lemondással teli, beletörődő hangvétel.

